

814-131

A 70

PAVOS ARADI

**DHJETOR
I SHQETESUAR**

ROMAN

LIBRARY
OF THE
MUSEUM OF
ART AND HISTORY
NEW YORK

3-31

+4

FATOS ABAPI

UJETOR I SHQETËSUAR

- ROMAN -

52562

LIBRARI E SHKOLLËS
SHKOLLËS NR 77

SHTËPIA BOTUESE «NAIM FRASHËRI»

Asnjë shkrepëtimë. Asnjë fëshfërimë ere. Vetëm e zeza, të palëvizura, varëshin grumbull dhe hnin shiun e tyre të imtë mbi qytet. Ai ndezi rin «Nisemi...» i murmuriti Skodës. Maqina e duke marrë me vete zhurmën e hequrt, rrëshpëpara. Piklat e vogla të shiut spërkatnin xhamet e Shoferi nuk e hapi çelësin e fshesës. Në mbrëmje të qullur dhjetori, maqina fluturonte drejt Piklat shkriheshin njëra me tjetrën mbi xhame heshin bulëza, që rrëkëlleheshin pastaj e binin të. Udhëtarët e rrallë të asaj mbrëmjeje ecnin trove dhe ai, duke ngarë Skodën, shihte rrëkerat e mbi xhame.

Djali ishte mirë. Edhe gruaja mirë ishte. Kontakti nori me trupin e saj të ngrohtë e çlodhi dhe e oi. Thua sikur lodhja, që ishte mbledhur brenda vajti e u shkarkua edhe tek ajo. Dhe ai e ndjeu më të lehtë. Po prapë copëra të asaj lodhjeje kishin mbetur nëpër të. Thellë, diku, ai e ndjen- të dhe, për t'u harruar, hidhte sytë mbi ato shiu, që binin e binin aty mbi xhame.

Para Skodës udhëtonin dy Zisa. Ishte lagjja e it dhe ata po dilnin nga qyteti. Tani dritat e llam- të rrugës ishin ndezur dhe Kujtimi shihte mirë etë e ujërave, që derdheshin anëve të trotuarit.

Djali ishte mirë. Kur e kishte zbuluar, ai e kish foshnjën tek kishte hapur sa gjatë gjerë këmbët

topolake dhe duart. Dhe frymë merrte thellë. Prej asaj frymëmarrje ai e kishte kuptuar që foshnja ishte mirë. Dhe e kishte mbuluar.

Kurse gruaja ish mësuar me të. Kish tre vjet që ishte martuar. Në fillim ajo dëshpërohej. E priste. Kur humbiste çdo shpresë se i shoqi do të kthehej, qante. Dhe flinte shumë vonë. Tek i ati ajo ishte mësuar me shumë njerëz, kurse i shoqi s'kishte asnjëri. Ishte fillikat. Gruaja e pati vështirë, por u mësua. Tani që kish lindur edhe djalë, ajo thujse ishte qetësuar fare. «Grua shoferi je. Burrin sonte e ke në shtëpi, nesër s'e ke. S'ke ç'i bën...». Dhe ajo u mësua. Kur, sot, sapo u kthye, ai i tha: Erdha, po do të iki prapë. — Ajo s'bëri zë. U afrua dhe ata u përqaftuan me mall. Ai e kapi prej beli dhe e shtriu në kanape.

Pastaj ajo u ngrit shpejt e shpejt. Skuqi dy vezë dhe ai i gëlltiti në këmbë. Dhe u nis. Te dera e oborrut gruaja i tha:

— Vetëm 500 lekë më kanë mbetur.

— Edhe unë s'kam. Po e shumta dy ditë dhe do të kthehem — dhe, duke shkundur fort me të dy duart gëmushën e flokëve të zez, u nis.

E dinte që rruga ishte e gjatë dhe e lodhshme. Prandaj nuk e nxitonte Skodën. Edhe Zisat para tij ecnin shtruar. «Edhe ata në Dibër shkojnë? Po të jetë ashtu, udhëtojmë të tre...». Duke shtrirë trupin përpara, shoferi mbështeti mbi timon llërën e krahut të majtë dhe me dorën e djathtë nxori nga kamarja e kabinës paqetën «Dajti». E hapi ngadalë, mori cigaren dhe e vuri në buzë. Po nuk e ndezi. E dinte se, po ta pinte atë, prapë do të kërkonte të bënte diçka, përsëri do të ndizte një cigare tjetër. Ktheu kokën dhe shikoi nga dritarja e pasme. Tani nata kishte rënë. Bubulaku i dritave të qytetit gjithnjë e më tepër zvogëlohej. Në karrocerë dhogat e kardhonat qulleshin. Mushamanë ai e kishte vërtitur si lëmsh mbi to pa i mbuluar.

Njëri pas tjetrit Zisat u kthyen nga e majta. Kujtimi shtrëngoi timonin dhe Skoda vazhdoi të ecë gjithnjë drejt. Mejtimi se edhe ata dy kamiona, që udhëtonin para tij, mund të shkonin në Dibër, e kishte qetësuar disi. Kurse tani ai mbeti përsëri vetëm. Ndezi cigaren.

Ne shoferët shohim turli vendesh e turli njerëzish. Mund të na ndodhë gjithshka. Një mëngjezi, kur kthehesha nga M., jo shumë larg urës së lumit, pashë njerëz të mbledhur grumbull. Diçka jepnin e merrnin midis tyre. Sa iu afrova, ndala maqinën dhe zbrita. Një kapter policie, i ulur në tokë, mbante në duar një djalë të mbytur në gjak.

— Ç'është? — pyeta.

— E shtypi maqina...

— Vdiq.

— . . . .

— Po shoferi? — pyeta unë.

— Iku.

— Ohu!

Iu afrova kapterit. Preka ballin e djalit. I shkova dorën në zemër. Rrihte? Ashtu m'u duk.

— Po ky qenka i gjallë.

Kapteri më shikonte i shushatur.

— I gjallë, more, më kupton? Hapuni — thirra dhe fillova të shpërndaja kureshtarët, që ishin mbledhur te koka e djalit. E rrëmbeva në krahë. — Eja me mua — i gërthita kapterit dhe, duke vrapuar, ja hipa Skodës.

— Po si e shtypi? — e pyeta.

— Jo — tha ai, — duket se ky i ka hipur pas në karroceri. Dhe te ura është hedhur poshtë. Shoferi as që e ka parë.

Mbërritëm para infermerisë së vogël të lokalitetit. Kapteri i thirri infermieres. Kjo, duke rendur, doli jashtë. Kur pa ç'kishte ndodhur, u kthye, mori ç'i duheshin dhe hipi edhe vetë në maqinë. Kapteri zbriti.

Unë u nisa fugë për Tiranë. Gjatë rrugës pyesja infermierën:

— Rron?

— Rron...

Ja shkelja gjithë gazin. Kurrë s'e kam munduar Skodën si atë ditë.

— Rron?

— Rron...

Infermierja e kishte shtrirë djalin mbi ndenjësë dhe jepte e merrte mbi të.

— Ja edhe pak e arritëm.

Skoda gati sa s'hyri në dyert e spitalit. Rrëmbeva djalin dhe, duke rendur, hyra brenda. Të tjerë ma morën të plagosurin nga duart. Se ç'u bë më tutje s'di as vetë, sepse, pa dalë mirë nga dera e spitalit, më afrohet një polic.

— Ti je shoferi?

— Unë.

— Hajde me mua — më thotë me një zë urdhëronjës. — Ti ke shtypur një njeri...

— Unë?!

— Lëri llafet.

— More, po...

— Lëri llafet po të them.

Në polici më thanë se ishin lajmëruar që Skoda nr... kishte shtypur një njeri.

— Po, more, — u thashë. — E kanë gabim. Unë e ngrita me duart e mia djalin që ta sillja në spital.

— Po më parë e shtype.

— Kush jua tha? E kishin shtypur të tjerë. Pyesni kapterin, nga duart e tija e mora djalin.

— Do të pyesim — më thanë ata. — Ti rri aty.

Shfryja me vete; si ish ngatërruar puna papritur! M'u ça hunda për cigare.

— Nëm një — i thashë policit.

— Si i shtypni njerëzit kështu! — më tha gjithë inat, pa vënë dorën në kuti.

— S'e kam shtypur unë, oj dreq.

Më në fund kapteri i kishte sqaruar. Më liruan.
Po Skoda s'shihej gjëkund.

— Ku është maqina? — pyeta policin.

— Atje ku janë maqinat — më tha. — Nuk do të të priste ty...

— Oj dreq! — thashë. — Kanë marrë vesh shokët. Kush e di si është bërë gruaja... Hej, si u ngatërroka njeriu...

«Një vend». Udhëtari, që qëndronte anës së rrugës, ngriti dorën nëpër shi. «Një», ja bëri ai prapë me gisht shoferit, duke i dalë përpara Skodës.

Maqina rrëshqiti e qëndroi te këmbët e tij. Udhëtari hapi derën dhe hyri në kabinë.

— Mbylle mirë — i tha shoferi.

Njeriu përplasi disa herë derën e hekurt, gjersa më në fund e mbylli. Skoda u nis përsëri. Udhëtari ishte bërë ujë. Rrëkezat i merrnin nëpër qylafin e zbërdhulur dhe i rridhnin poshtë në qafë e në gushë. Ai nxori nga xhepi një shamë të kuqe, të madhe dhe filloi të fshihej.

— Na kalbi ky shi — tha pastaj ngadalë.

— Për ku?

— Gjer këtu në Laç. — E bëri me dorë, sikur Laçi të shtrihej aty nën turinj të Skodës. Dhe nuk u ndie më. Shoferi i hodhi një shikim që nga koka e gjer te këmbët. Udhëtari ishte fshatar. Kishte veshur një xhakë të kadife të përdorur, një palë pantallona të leshta e këpucë me shollë të llastiktë. Si u fshi, u shtri më mirë në ndënjëse. Nxori nga xhepi kutinë e duhanit dhe me shikimin e ngulur gjithnjë drejt në rrugë, filloi ta dridhte.

— Na — i tha pastaj shoferit, duke ja vënë në buzë.

— Sapo e piva...

— Është i fortë.

Dhe filloi të dridhte edhe një për vetë. Shoferi u

mat t'i thoshte diçka, por heshti. Vetëm e shikoi me bisht të syrit. Kujtimit s'i pëlqente të udhëtonte i vetëm nëpër atë natë. Prandaj, kur njeriu anës së rrugës ngriti dorën nëpër shi, ai e ndali menjëherë maqinën. Të paktën të kishte me kë të këmbente një fjalë. Po fshatari qenkej i heshtur.

— Pse shkon në Laç?

Ai tjetri s'u përgjegj. Lagte me pështymë anëzat e letrës së duhanit. Dhe nuk përgjigjej. As shoferi s'e pyeti më. Ashtu kaluan një copë udhë. Fshatari ndezi cigaren e filloi ta hiqte thellë. Skoda fluturonte nëpër natë.

— Na zuri keq — tha më në fund fshatari.

Shoferi u këthe andej.

— Na zuri keq ky tërmet tani nëpër dimër — tha më tepër me vete fshatari, duke shikuar gjithnjë përpara.

— Po ti ku po shkon?

— Te ime bijë. Dhëndrri paska shkuar vullnetar në Dibër.

Fshatari sikur deshi ta ushqente më tej bisedën, po u përmbajt.

— Edhe ti për andej? — pyeti shoferin.

— Po.

— Tani të gjithë andej shkojnë.

Dhe ata përsëri heshtën.

Drejt tyre herë-herë vezullonin dritat e ndonjë maqine, që afrohej, kurse ndonjë tjetër me shpejtësi i arrinte e i kalonte nga pas. Të heshtur, ata shihnin pikëlat e shiut, që binin mbi xhame.

Kur i tha fshatari shoferit «Dhëndërri paska dalë vullnetar për në Dibër...», ai deshi të thoshte: «Më lajmëroi që të shkoj e t'i mbaj fëmijët...» po e la fjalën përgjysmë. Ai ishte gjysh, veç nipat nuk i njihte. Nuk i kishte parë asnjëherë. Këtu e 12 vjet të shkuara çupa ishte rrëmbyer me muratorin, që kishte vajtur në

fshat të ngrinte një depo të kooperativës. Njerëzve të shtëpisë s'u kishte treguar gjë. Vetëm fqinjës, që e kishte takuar në rrugë, i kishte thënë: «E di që ata s'do të duan, prandaj po iki vetë». Kur mori vesh i ati, tha: «Për mua ka vdekur». Ndërsa çupën në fshat dalëngadalë filluan ta harronin. Folën, ç'folën e pastaj heshtën. Edhe në shtëpi nuk e kujtonin më. Vetëm plaka, e shoqja, njëherë i tha atij natën, kur ranë të flinin:

— Rrufeja paska bërë vajzë.

— Çfarë? — pyeti ai i egërsuar. Atëhere plaka e uli fare zërin e, duke pëshpëritur, ja përsëriti:

— Ajo paska bërë keçe...

Dhe ata s'folën më. Heshtën në errësinë e natës, që mbulonte konakun. Pas dy vjetësh plaka prapë i kishte thënë:

— Rrufeja paska bërë djalë...

Ai bëri sikur s'e dëgjoi. Dhe kur ndjeu në errësinë gojën e plakës, që u hap përsëri, se diçka desh i t'i thoshte, ai u gërmuq:

— Fli e mos më çaj kokën.

Pas dy vjetësh të tjera e shoqja prapë i kishte thënë:

— Rrufeja polli edhe një djalë...

— U afruam — tha shoferi, duke u kthyer nga fshatari. Ai donte të hapte bisedë, po plaku s'u përgjegj. Vazhdonte të mendonte për gruan, çupën e nipërit. Kur Skoda u ndal, fshatari zbriti ngadalë e u zhduk nëpër natë.

Kujtimi mbeti vetëm. Nëpër rrugën e asfaltuar gjithnjë e më shumë dukeshin drita maqinash, që ktheheshin. I shkonin pranë e fluturonin tutje gjithë zhurmë. Shoferi do të gëzohej shumë sikur edhe fshatari të shkonte në Dibër. Vërtet plaku ishte njeri i heshtur e i mbyllur, por, sidoqoftë, ndryshe është të jesh fare i vetëm nëpër një natë si ajo. Udha ishte e gjatë,

malore. Dhe ai ishte i lodhur. Degët e zhveshura të plepave anës së rrugës filluan të lëkundeshin. Ai e kuptoi: jashtë po frynte erë. Pastaj përnjëherësh mbi xhame u përplas një shtëllungë shiu. Jo më ai shiu i hollë e i imtë. Tani bulëzat e mbushura binin të dendura e pëlcisnin mbi xhame. Shoferi ndezi fshesën të shihte më mirë. Fanella e trashë me grykëse gjer te qafa, me mëngë të gjata, e mbante ngrohtë. Megjithatë ai xhaketën e kishte aty, kur të donte, mund ta vishte.

Ndanë udhës u dukën dritat e një klubi të vogël. Para tij kishin qëndruar dy kamiona. Kujtimi mendoi ta ndalte aty Skodën, po, sa iu afrua klubit, ndërroi mendim. Maqina fluturoi përpara ndërtesës së vogël. Shiu i dendur binte mbi asfalt. Ai shihte pikëlat, që ngatërroheshin, dhe e kuptoi se era nuk kishte një drejtim. Shiu herë vinte nga veriu, herë nga jugu. «Na zuri keq ky tërmet nëpër këtë dimër...» iu kujtuan shoferit fjalët e fshatarit. Kur e kishte dëgjuar të fliste, ai menjëherë ishte kthyer andej dhe e kishte shikuar udhëtarin në sy i habitur.

Kur ra tërmeti, shoferi ishte ndodhur në shtëpi. Burrë e grua dëgjuan tronditjen e tokës. Dhe shtëpia mbi ta ishte lëkundur. Po pak. Fare pak. Kurse diku ky tërmet kishte rënë i fortë. Radioja e gazetat shkruanin se qendrën e paskej pasur në Dibër... Po të gjitha këto ishin lajme. Kurse puna e përditshme ishte po ajo, e përhershme. Ai u nis me shërbim. Dhe shërbimi ishte i zakonshëm. Sill e ço mallra. Rrota e parë u përplas në një gropë dhe Skoda u tund e tëra. «Në drejt!» tha shoferi dhe u përkul të shikonte jashtë. Maqina rrëshqiste mbi asfalt. I përpirë në mejtimitet e tij, Kujtimi nuk e kishte parë që rrotat e përparme iu futën në një gropë. Për të tërmeti kishte qenë një fatkeqësi, që kishte ndodhur diku. Ai dëgjonte të flisnin dhe lexonte me kureshtje gazetat, që shkruanin mbi punën në zonat e dëmtuara. Ndërsa në krahinat e tjera të vendit

jeta vazhdonte normalisht. Dhe ai punonte si gjithnjë. Çonte e sillte mallra dhe kthehej në shtëpinë e vet. Po fshatari, duke murmuritur aty pranë, kishte thënë: «Na zuri keq ky tërmet tani nëpër dimër». Shoferi ishte kthyer menjëherë dhe e kishte shikuar plakun në sy. Fshatari heshte. Ndërsa ajo «Na zuri keq...» sesi gjëmoi në veshë të njeriut trupvogël, që qëndronte në timon të Skodës së rëndë. «Kështu e kanë pleqtë» mendoi. «Në çdo gjë fusin veten e tyre. «Na zuri keq...», thua sikur plakut i ishte shembur edhe atij shtëpia».

Të dy llambat e kamionit përballë u shuan. Edhe Kujtimi fiku fenerët e Skodës. Në këtë kohë kamioni u afrua. Shoferi tjetër nxori kryet nga maqina e dëi i thirri. Skoda fluturoi. Kur ky doli nga kabina e tij, dritat e kamionit, që ecnin nëpër errësirë, po largoheshin gjithnjë e më shumë. Ai shau nëpër dhëmbë dhe hyri përsëri në kabinë. Nuk e kuptoi se ç'donte t'i thoshte shoferi i kamionit. Kur u var përgjysmë jashtë kabinës, ndjeu erën e ftohtë të përzier me shi, që iu përplas në fytyrë. «Bushtë», thirri dhe hyri në kabinë. Me dorë shkundi prej flokëve piklat e shiut. Në kthesë sinjalet e dritave të gjata shuheshin e ndizeshin. Pastaj, duke i rënë borisë, një Skodë kaloi pranë tij. Kësaj radhe asnjë shofer nuk doli prej kabine. Pas Skodës së parë vinin maqina të tjera. Duke dhënë sinjalet e dritave, ato kalonin në të kundërtën e tij. Pastaj gjithshka u zhyt prapë në errësirë. I vetëm, ai udhëtonte për në veri. Shiu binte i trazuar me erë, dhe në anë të majtë, mu atje ku mbaronte udha e asfaltuar, fillonin kodrat e errëta, të vogla e mbi to shtyheshin hijet e zeza të maleve. Këto hije gjithnjë e më shumë po e shoqëronin Skodën në atë natë dhjetori. Dhe shoferi e dinte se pas asaj kthese rruga e tij ecte gjithnjë e më në zemër të maleve.

Fshatari, që zbriti nga Skoda, i vetëm, qëndroi në mes të shiut. Kur ish nisur, e shoqja i ish lutur t'i çonte

së bijës gjelin e kuq dhe një trastë me ftonj të pjekur. Po ai s'kish marrë asgjë. Kurrë s'do të kishte vajtur atje po të mos kishte rënë ai tërmet. Dhëndrri me dorën e vet i kishte shkruar dhe i qe lutur që të shkonte të mbante fëmijët, gjersa ai të ishte në Dibër. Deshi s'deshi fshatari ish nisur, sapo ish kthyer nga puna. Si kish ecur ndonjë gjysmë ore, kishte dalë në xhade. Po me vete nuk kish marrë asgjë. As gjelin e kuq e as ftonjtë e pjekur.

Nëpër shi ai ish rrasur më thellë në xhaketën e tij prej kadifeje. Dhe ish nisur. Skoda e kishte zbritur mu midis grumbullit të vogël të ndërtesave të reja të lokalitetit. «Edhe kështu... fare duarbosh, sikur nuk shkon...» mendoi me vete plaku sa iu afrua ndërtesave. Këpucët me shuall llastiku lëviznin nëpër shi dhe ai u drejtua nga vitrina e dyqanit nën apartamentin e ndërtesës dykatshe të pasuvatuar. Shitësja kishte mbështetur bërnylin mbi banak e soditte motin jashtë.

— Mirë mbrëma — tha fshatari duke hyrë në dyqan.

— Mirë mbrëma.

Ai nxori nga xhepi shaminë e madhe e ngadalë filloi të fshinte qafën e mjekrën; pastaj hoqi e filloi të shkundte qylafin. Shitësja mendoi se plaku ish kthyer aty që të ruhej nga shiu. Ajo vazhdoi të soditte motin jashtë. Po fshatari ngadalë iu avit banakut e filloi të shikonte me kujdes ëmbëlsirat.

— Nëm tri nga ato — dhe ai tregoi me gisht pakot e vogla të biskotave. — Sa bëjnë?

— Nga 16 lekë.

— Tri — tha ai.

— I futi në xhep e doli jashtë.

Ndryshe është të udhëtosh vetëm e ndryshe të udhëtosh së bashku me një tjetër. Të paktën e ndjen atë aty, bri teje. Mërzitja sikur të largohet. Trishtimin e përzë qoftë edhe me atë bisedë të rrallë e të

pakët. Shoferi mësoi prej plakut që ai po shkonte tek e bija për të mbajtur fëmijët. Dhe asgjë tjetër. Fshatari ishte i heshtur. Po prapë, sa ishte në maqinë, edhe ai ishte një udhëtar nëpër atë natë me shi. Kurse tani Skoda fluturonte vetëm nëpër ato male të larta. Hijet e tyre ngriheshin dhe e shoqëronin ngado. Nga e djathta Kujtimi nuk shihte më larg, se te rrëzë mali, kurse poshtë, nga e majta, shtrihej fusha. E errët e padukshme. Po hapësirën e saj ai e ndjente.

Dritat e kamionit, që vinte përballë, i verbuan sytë. Kujtimi shoi e ndezi disa herë fenerët e Skodës, po kamioni s'përgjigjej. Ky i mbante gjithnjë të ndezura llambat e tij. Kujtimi nuk po e shihte dot rrugën. Ndali Skodën ndanë xhadesë dhe hapi derën e kabinës. Kamioni, me drita të ndezura, u afrua. Kujtimi i thirri shoferit, po ai, duke buzëqeshur, ja bëri me dorë që brenda kabinës së vet. Dhe u largua.

Skoda u nis. Shoferi nxori cigaren dhe e ndezi. Kamioni, që sapo kish shkuar, e mërziti. Ai po udhëtonte për në tërmete, po, se ku, nuk e dinte. «Nisu» i kishin thënë. «Andej e mëson vetë vendin». Po gruaja e djali e prisnin. Djalin ai nuk e kish zgjuar fare, po, dreqi ta hajë, përse duhej të mendonte gjithnjë për beben dhe për gruan! Ndofta në rrugë do të dilte ndonjë udhëtar tjetër dhe me të do të bënte këtë udhëtim të gjatë. Shoferët njohin turli njerëzish. Disa i harrojnë ay për aty, kurse të tjerë qëndrojnë me ta për gjithnjë. Fshatarin plak as që do ta mbante mend, sikur ai të mos i kishte thënë «Na zuri keq ky tërmet nëpër dimër». Atëhere shoferi trupvogël ishte kthyer andej dhe i kishte hedhur udhëtarit një shikim që nga koka e gjer te këmbët. Kish qenë një burrë rreth të 65-ve, me një fytyrë të kuqërremtë, me nofulla të zgjeruara anash. Mustaqet e thinjura, si një fole drizash të ashpra e të ngatërruara, i vareshin bufkë. Plaku dukej që ishte njeri i heshtur. Kurse shoferët janë fjalamanë. Ç'i mban ata nëpër udhëtimet e përhershme, veç muhabetit e qyfyreve? Ai thithi cigaren dhe ndjeu

zjarrin t'i digjte gishtërinjtë. «Dreq» thirri fort dhe ash-tu me gishtërinj e shoi cigaren.

— Uh, babai... — tha Rrufeja që nga dera.

— Mirë mbrëma. — Fshatari i dha dorën. Çupa ja mori nxituarthi e ja puthi.

— Eja — tha ajo ngadalë.

Babai hyri brenda. Fëmijët ishin aty në dhomë. Dy djemtë kishin hapur mbi dysheme një libër e po e shikonin, kurse çupa pranë sobës qëronte patate.

— Babagjyshi — u tha e ëma fëmijëve nga pas shpatullave të fshatarit.

Tri kokat e vogla u ngritën njëherësh. Të vegjëlit nuk lojtën vendit. Ata e shihnin me habi e drojtje njerinë, që kishte vajtur në shtëpinë e tyre, nëpër atë natë me shi.

— Babagjyshi, more... — u tha prapë nëna fëmijëve, me zë të mbytur nga ngashëria.

— Oh!

Gëzimja e vogël i la patatet. Me duar të fëlliqura, duke hapur krahët, ajo rendi të pushtonte të gjyshin. Po plaku s'u përkul fare dhe krahët e vajzës pushtuan vetëm kofshët e tij të mbështjella me shajak.

— Si jeni? — pyeti plaku.

Ahere Rrufeja doli përpara.

— Gëzime, shko shpejt e merr ca dru — i tha së bijës. Fshatari nxori këpucët e, duke shkelur mbi dysheme me çorape të qullura, shkoi e u ul pranë sobës.

— Ju ç'po bëni, po këndonin? — pyeti ai të dy nipërit, që s'kishin lojtur prej vendit. Fëmijët shikonin në dysheme gjurmët e qullura të këmbëve të babagjyshit. Ahere fshatari hodhi sytë nëpër dhomë. Dhe heshti. Edhe ata të shtëpisë s'flisnin. Gëzimja erdhi me një krah dru nga jashtë. I lëshoi ato pranë sobës dhe u ul të ndezte zjarrin.

— Po ju si jeni, mirë? — Pyeti më në fund Rrufeja duke qëndruar më këmbë në mes të dhomës.

— Mirë jemi. — Plaku nuk u kthye nga e bija. — Edhe ju, me sa shoh, mirë qenkeni — tha prapë ai duke bredhur shikimin nëpër shtëpi. — Ç'ishte nevoja të vija unë nëpër këtë dimër? Ti ja ku i paske këta kapedanët e tu — dhe tregoi me gisht të dy djemtë.

Rrufeja e pa atë e habitur. Plaku e ndjeu dhe u kthye nga ajo.

— Mua më lajmëruan me telegram të vija këtu, sepse dhëndrri paska shkuar në tërmete — tha.

«Dhëndrri». Çupa e kuptoi që babai ende nuk donte ta thërriste në emër të shoqin e saj. Atij nuk i kishte dalë zemërimi. Dhe asaj iu duk sikur një ngricë akulli e preu në zemër.

— Niaziu... — filloi të fliste, po s'dinte si ta vazhonte bisedën e vet. Me sytë e ulur në dysHEME, përpiquej t'i shpjegonte të atit se, kur ish nisur i shoqi, kishte pasur merak për fëmijët e kish thënë që do të lajmëronte babanë të vinte. «Të shohë edhe të nipërit» tha ajo kokulur e me zë të dredhur.

Plaku e dëgjonte dhe heshte. Ai e kuptoi se e bija s'dinte gjë për telegramin dhe ardhja e tij atë natë ishte fare e papritur për ata të shtëpisë. Vetë dhëndrri i paskish sajuar të gjitha. Plaku zgjati duart drejt sobës. Zjarri po digjej bubulak e teneqeja filloi të kërciste. Shajakët dhe çorapet e leshta i avullonin.

— Po ti të ndroheshe pak — tha e bija dhe deshi të shkonte t'i sillte rrobat. — Kam pantallona të Niaziut — tha ajo.

— Ç'i do... — Zëri i plakut ishte i prerë e i rëndë. Çupa mbeti aty. S'lëvizti nga vendi.

«Unë e dija, moj, se të kam mike,
prandaj edhe rash' në dashuri me ty...»

Vetë kënga qëndroi në buzët e shoferit. Natë. Shi. I vetëm ai udhëtonte për veri. Mërzia e kllapiti, kur përnjëherësh buzët lëvizën.

«Unë e dija, moj, se të kam mike...»

Unë e dëgjova këtë këngë për herë të parë atij mëngjezi, kur shkarkova arkat në fabrikën e ullinjve në Rro. Më dhimbte koka shumë e s'mund të kthehesha dot. Mendova të pushoja pak në hotelin, që ndodhej ndanë udhës. Hotelxhiu më tha: «Mirë. Shko lartë e fli». U ngjita. Hapa derën e dhomës së parë, që ishte karshi shkallëve e rashë në shtratin anash. Doja një aspirinë, por s'kisha me vete. Përtova të zbrisja poshtë. Mbylla sytë e vura dorën mbi ballë. Ashtu qëndrova një copë herë. Me sa duket, po kotesha, sepse m'u duk shumë, shumë i largët ai zë, që mezi vinte gjer aty tek unë. Hapa sytë e mbajta vesh. Nga vinte ajo këngë e lehtë? Sikur ajri dridhej e murmuriste:

«Unë e dija, moj, se të kam mike...»

Hapa derën. Zëri dëgjohej më i kthjellët. Eca nëpër korridorin e gjatë të hotelit. Dikush këndonte në dhomën e fundit. Shkova andej. Hapa derën ngadalë. Kënga nuk u ndërpre. Hyra brenda. Shërbyesja rregullonte shtretërit. Po shtronte një çarçaf të bardhë e këndonte. Dritaret e dhomës ishin të hapura. Më kujtohet se dielli i atij mëngjezi binte mbi çarçaf e më vriste sytë. Shërbyesja punonte e këndonte. Unë u mbështeta te dera që e kisha lënë hapët dhe dëgjova. Ajo as më ndjeu dhe as më pa.

«Po ti paske qenë e rreptë anmike...»

Gjer ahere s'e kisha dëgjuar këtë këngë, apo ndofta dhe e kisha dëgjuar, po s'e mbajta mend.

«Sa nuk ka gojë me e rrëfye...»

Shërbyesja këndonte aty para meje. Ajo ishte e shkurtër e kishte një trup të lidhur. Dhe ashtu ajo për-kulej mbi shtrat, që të shtronte çarçafët. Sa vjeç mund të ishte? Njëzet? Njëzet e dy? Vajza vazhdonte të kën-

donte. Po duke dëgjuar tani, mua m'u duk sikur nuk ishte vetëm ai zë i ngrohtë e i dridhshëm femre, po edhe ato fjalë të këngës, që të sëmurë më kishin ngritur peshë e më kishin shpënë atje në dhomën e fundit të hotelit.

«Unë e dija, moj, se të kam mike...»

Shtronte e këndonte. Shihja trupin e saj të vogël, të mbledhur, e dëgjoja atë këngë e një mall e një gulçë më shtrëngoi kraharorin. Mbylla sytë e, duke dëgjuar, qëndrova aty te dera. Si e shtroi shtratin, ajo u kthye nga unë. Fytyra e saj murgashe u zgjat prej frike e habie.

— Ti...

Unë e shihja dhe heshtja. Në vesh gjithnjë më këndonte ai zë i padëgjuar i saj.

— Ti... ku fle? — tha më në fund ajo.

— ...

— Në ç'dhomë fle?

— Në asnjë dhomë. Më dhemb koka dhe erdha të çlodhem pak.

Kur më dëgjoi të flas, ajo sikur u qetësua. Filloi të shtronte shtratin tjetër.

— Ç'punë bën? — më pyeti.

— Shofer jam — i thashë.

Ahere ajo u kthye nga unë.

— Të dhëmb koka?

— Shumë.

— Po bjerë e shtriu këtu. — Dhe më tregoi shtratin e porsashtruar.

M'u dhimbs ajo femër.

— Ti sapo e rregullove — i thashë. — Unë pak do të qëndroj. Përsëri do ta shtrosh krevatin?

— Oh, — tha ajo — sa vijnë e ikin këtu...

U shtriva. Shërbyesja s'po këndonte më. Rregullonte shtretërit. Kurse mua s'po më pushonte koka.

~~LIBRARI E SHKENCËVE~~ 52162
7501

— Aman — i thashë — këndoje atë këngë. Unë ty po të dëgjoja.

— Të pëlqen? — Përnjëherësh ajo u kthye dhe me batanien në dorë m'u afrua pranë. — Të pëlqen? — pyeti gjithë gëzim. Atëhere pashë sytë e saj. Ç'ishin ata? Duke i parë, m'u duk sikur kridhesha në një natë të madhe e të ngrohtë. E gjithnjë e më larg ecja nëpër të...

— Të pëlqen? — më pyeti prapë.

— Shumë.

— Mos vjen përgjegjësi — tha dhe shkoi te dera. Zgjati kokën e shikoi jashtë. Pastaj e mbylli. — Mos vjen përgjegjësi — tha. — S'do që të dëgjojë këngë në orar të punës. — Shërbyesja filloi përsëri të shtronte shtretërit e ngadalë këndonte:

«T'u thaftë gjuha, moj, që më fole,
Mallëkuar qofshin fjalët e tua,
Se ti vetë deshe e më dashurove,
Sa besnik-o të kam qëndruar».

Dhe ja, kështu, ajo shërbyesja, me atë fytyrë murgashe me gojë të vogël, me atë zë të dridhshëm e të lëmuar, ajo çupa e hotelit të Rro. qëndroi midis mendimeve të mia gjithë kohën.

Prej trugut të plepit, ndanë xhadesë, nëpër terr, u shkëput një hije. Po atë çast Skoda fluturoi tutje. Kujtimi e pikasi dhe e ndali maqinën. Hapi derën e kabinës. «Ç'do?» thirri.

* * *

Rrufeja mendoi t'i shtronte të atit në shtratin e Niaziut. Po plaku tha:

— Jam mirë këtu, anës së sobës. — Dhe ajo aty i shtroi. Vetë me të dy djemtë ra të flinte mbi shtresat në krye të dhomës, kurse Gëzimja u fut në shtratin e të atit.

Si u shua drita, plaku mbuloi kokën nën jorgan dhe nuk u ndie më. As Rrufeja s'u ndie. Fshatari mendonte se çupa ishte mirë. Kur e pa për herë të parë, pas aq vjetësh, ajo iu duk e plakur. «Eh, po ç'ti bësh. tani është nënë. Po çupa është mirë». Me kokën nën jorgan plaku mendonte se, po të ishte martuar Rrufeja në fshat, nuk do të jetonte aspak më mirë. Po ai vetë s'kishte pse të rrinte gjatë atje. Për të s'kishin nevojë. Gëzimja ishte rritur sa ta ndihmonte të ëmën. Pastaj të dy djemë e zëvendësonin dhëndrrushin punë e madhe. Prandaj ai të nesërmen do të nisej. Kur e kuptoi se telegramin e kishte bërë vetëm dhëndri, pa dijeninë e së shoqes, plaku ndjeu sikur dreqërit me duart e tyre po ja ndiznin përsëri atë zjarr, që s'i ishte shuar ende në kraharor. Të nesërmen ai do të nisej e do të kthehej në fshat. Atje e kish shtëpinë dhe vendin e vet.

E bija kishte rënë të flinte midis të dy djemve të vegjël. Ardhja e babait kishte qenë fare e papritur për të. Niaziu as që i kishte thënë gjë. Vetë i kishte telegrafuar. Kurse babai ishte gjithnjë po ai. I ftohtë, i zemëruar. Rrufeja mori pranë Sokolin e vogël dhe e pushtoi fort.

Njeriu, që rendte nëpër natë e shi, zgjati duart drejt Skodës, mbërtheu derën e kabinës dhe, me një të kërcyer, u gjend brenda.

— Mirë mbrëma — tha.

— Mirë mbrëma. Mbylle.

Udhëtari i dha një tërheqje të fuqishme derës së hekurt.

— Ftohtë — tha.

— Ku do të shkosh?

— Ku të jetë.

Përgjigjja nuk i pëlqeu shoferit. E shikoi udhëtarin me vëmendje. Ky kishte veshur një mushama të zezë, çizme të llastikta, kurse qafën e gjatë e kishte mbësh-

tjellë me një shall të leshtë. Shoferi deshi ta pyeste edhe një herë për ku shkonte, po Skoda mori një kthesë dhe pastaj filloi t'i ngjitej të përpjetës. Kujtimi e dinte se tani po hynte në zemrën e maleve. Hija e zezë e tyre nuk e ndiqte vetëm në anën e djathtë. Tani ai u krodh i tëri nëpër atë hije.

— Unë po shkoj në Dibër — i tha Kujtimi udhëtarit.

— E di.

Shoferi përsëri e shikoi me vëmendje.

— Tani të gjithë andej shkojnë — tha udhëtari. Dhe buzëqeshi. Në të dy faqet e tij u formua një vijëz, sikur ta kishte prerë maja e një thike.

— Po ku po shkon ti? — e pyeti prapë shoferi.

Udhëtari zbërtheu mushamanë.

— Këtu qenka ngrohtë — tha, — kurse jashtë bën shumë ftohtë. Unë jam infermier...

— Infermier?

— Po.

— Po ç'do këtej?

— Çova një të sëmurë në Tiranë dhe tani po kthehem. Me sa shoh, ti bën udhëtimin e parë këndeje...

Shoferi heshti.

— Ka shumë si ju tani — tha infermieri. — Kanë ardhur nga ana e anës. Nga Saranda, Gjirokastra, Shkodra e Vlora. — Ai lojti këmbët e gjata dhe i afroi çizmet pranë motorit për t'u ngrohur.

— Po ku je infermier?

— Në Dibër. Unë prej andej jam. Tërmeti ra, si të thuash, në shtëpinë time.

Kujtimi e shikoi atë një copë herë i heshtur. Pastaj e pyeti ngadalë.

— Kur ra tërmeti, atje ishe?

— Atje.

Gëmusha e flokëve u tund mbi ballë të shoferit dhe atëhere infermieri shikoi fytyrën e tij të parruar e të lodhur.

— Vërtet s'ke qenë ndonjëherë këndeje? — e pyeti ai shoferin me mosbesim.

— Jo — tha ky — nuk kam qenë.

— Po pse kështu?! — Dhe infermieri i tregoi me dorë fytyrën e parruar. Instinktivisht ky shkoi dorën nëpër mjekrën e dendur dhe filloi ta kruante me gishtë-rijtë e vet.

— Isha me shërbim — tha. — Sa mbërrita, më nisën.

Skoda, duke rënkuar, vazhdonte t'i ngjitej të për-pjetës. Gjithnjë e më të shumta bëheshin maqinat, që ktheheshin prej veriut, ndërsa Skodën e kalonte vetëm ndonjë veturë apo gaz i lehtë. Thellë në të majtë po digjej një bubulak dritash.

— Hidrocentral — tha infermieri. Dhe përsëri në faqet e tij u formua ajo vijëz, sikur ta kishte prerë maja e një thike.

Shoferi s'u ndie. Ai po mendonte se gjithë natën do të udhëtonte. Nuk do pushonte gjëkund. Megjithëse ishte i lodhur dhe i këputur, ai do të arrinte në Shup. «Atje është shtabi», i kishte thënë magazinieri. Dhe ai atë mbrëma do t'i çonte atij materialet. Të nesërmen do të kthehej.

— Ah! Ah! — infermieri aty pranë qeshi fort. Pastaj shtriu pëllëmbët e duarve mbi kokë dhe tërhoqi pas flokët e shkurtër. — E di? — tha, duke shikuar nga shoferi e duke qeshur. — M'u kujtua një plak në Kl. Kur shkuam atje, të tjerët na flitnin me frikë për tërmetin, kurse plaku tregonte me habi. Tërmeti e kishte gjetur fillikat në shtëpi. Rrinte e ngrohej anës së vatrës. Jash-të borë. Kur ja dha. Shtëpia u tund e tëra. Ohe, plaku kërcëu në këmbë dhe brofi të dera. Kjo s'hapej. U kthye pas. Atëhere ja dha për të dytën herë. Muri përballë u hap dhe plaku s'kuptoi as vetë, se si u gjend jashtë galuc në mes të borës.

— Si?! — Sytë e zmadhuar të shoferit e përpinë infermierin.

— Nga goditja muri u hap. Plaku fluturoi jashtë.

Dhe s'kuptoi asgjë se si pastaj muret shkuan përsëri në vendin e tyre. Plaku, në mes të borës, shihte me habi shtëpinë që qëndronte më këmbë para tij, ashtu si kishte qenë më parë. Vetëm e krisura e thellë kishte marrë muret. Dhe neve ashtu na e tregonte, me habi. Nuk e shpjegonte dot. — Infermieri filloi përsëri të qeshte me vete.

— Jo, more...

Vetëm tani shoferi kuptoi se ç'kishte ndodhur me plakun. «Jo, more», tha dhe ngriti dorën gjithë habi. Po timoni u drodh dhe shoferi e kapi shpejt.

— Kaq i fortë ishte?! — pyeti infermierin.

— I fortë. Unë po kthehesha nga Kl. Tërmeti më zuri në rrugë. I hipa maqinës së parë që takova. Në hyrje të fshatit shoh një shtëpi përtokë. Gruaja me të dy kalamajtë përdore vinte rrotull gërmadhëve. «Ka njeri të vrarë?» E pyeta. Gruaja më shikonte në sy dhe s'fliste. «Ç'ke?» i thirra. «A është vrarë njeri?». Po ajo s'fliste. «Është vrarë njeri?» pyeta ahëre djalin e vogël që mbante përdore. «Jo» më thotë ai. Dhe filloi të më fliste diçka për nënën. Po unë s'e dëgjova më. Rendja tutje. Në shtëpinë e afërt, mbi borë po shtrin një plakë. Trari i kishte rënë e i kishte rjepur një pjesë të lëkurës së kokës. E mjekova shpejt e shpejt. Gjithshka ishte aq e papritur dhe e përgjithshme, sa njerëzit aty për aty s'dinin se ç'të bënin. Në mes të fushës larg, shoh një pjesë muri që kishte mbetur më këmbë. Shtëpia e tërë ishte shembur. Renda atje. Qëndroja i vetëm para gërmadhëve të asaj fatkeqësie. S'dija ç'të bëja. Cilin të pyesja? Më zunë sytë më tej një kasolle. Hyra brenda. Një ka po përtypej, kurse shtëpia e tërë ishte shembur përtokë. «A ka njeri këtu?» thërrita. Asnjë zë. Thërrita prapë. Vetëm një qen se nga erdhi e filloi të lehte. «E pamundur të mos ketë pasur njeri» mendova. Po ç'të bëja? Unë isha i vetëm atje. Në këtë kohë shoh një njeri që vraponte nëpër fushë. Rendte e luante duart përpjetë.

— I ziu unë! — ulëriti sa më pa.

— Ç'ke, more?

— I ziu unë! Gruaja e djali... — tha dhe u vër-
sul mbi gërmadha të shtëpisë. Ç'të hapje më parë.
Fshatari fshante, gulçonte e fliste me vete.

— Po ku janë? — e pyeta më në fund.

— Ku të jenë? Këtu janë! — tha ai. Nuk mbaj
mend ç'kam bërë ahëre. Ç'gjeja përpara, gurë, dhe,
trarë, i ngrija vetëm...

Infermieri pushoi. Në rrugë përpara ishin ndaluar
disa maqina. Skoda iu afrua atyre dhe u ndal.

— Ç'ka ndodhur? — pyeti Kujtimi nën zë dhe u
hodh në tokë. Porsa zbriti, një fqollë iu ngjit në fyty-
rë. «Borë...» murmuriti nëpër errësirë. Te maqina
tjetër, më këmbë, dikush po pinte cigare.

— Pse kanë qëndruar? — pyeti Kujtimi.

— Një traktor ka zënë rrugën.

— Do vonohemi?

— S'besoj. Ti nga vjen?

— Nga Tirana.

Kujtimi u kthye pas. Ai filloi të mërdhinte. In-
fermieri s'kishte lojtur prej vendi. Shoferi hyri në
kabinë dhe e mbylli përnjëherësh derën.

— Pastaj? — e pyeti infermierin.

— Ç'kanë që s'ecin? — tha ky ngadalë.

— Një traktor ka bllokuar rrugën... Pastaj? — tha
shoferi duke e shikuar atë në syt dhe u kthye lirshëm
andej nga infermieri. Në vetëvete Kujtimi ndjente një
farë gëzimi që kishin qëndruar. Ai donte të dinte se
ç'kish ndodhur atje, tek ajo shtëpia e fshatarit e shem-
bur nga tërmeti. Po kur e pyeti infermierin, ky i tha:

— Ah, ti e ke fjalën për tërmetin? Vetëm ahëre
shoferi e pikasi se ai tjetri fliste ngadalë. Diçka e brend-
shme, e thellë sikur e pengonte. Dhe ajo vijëz e hollë
që si një e prerë thike i kalonte nëpër faqe sikur shkri-
hej me atë rëndim të brendshëm të tij. Po shoferi i
kishte ngulur sytë dhe s'i lëvizte. Ai donte të mësonte
diçka mbi tërmetin. Ahëre infermieri mblodhi këm-
bët dhe filloi të kopsitte mushamanë.

— Duke hequr gurët, — tha infermieri — fshatari takoi në trupin e gruas. «Ja ku është» tha dhe zëri iu pre. U hodha atje. Fillova të largoja me kujdes gurët e trerët. Gruaja ishte shtrirë përmbys, po trerët kishin rënë njëri mbi tjetrin. Ndjeva se ajo merrte frymë akoma. «Mblidh veten» i gërthita fshatarit, që qëndronte ngrirë në këmbë para meje. «Mblidh veten dhe ndihmomë». Ai u ul. Të dy kapëm trarin e madh dhe filluam ta ngremë. Nën të dergjej gruaja e mbuluar në gjak. Vetëm kur e tërhoqëm, ajo lëshoi një fije zëri. Po, duke u ngritur, krahu nuk i shkëputej nga një tufë gurësh. E tërhoqëm. Dora e saj kishte mbërthyer krahun e copëtuar të një foshnjeje. «Djali!» — klithi fshatari. «Hesht» i thirra. «Eja shpejt...» dhe ngrita gruan në krahë e, duke kapërcyer gërmadhat, zbrita në borë. Atje e shtriva. «Qëndro këtu» i thashë fshatarit. U ktheva vrap e fillova të hapja gërmadhat aty ku gruaja tërhoqi krahun e copëtuar të foshnjës. Duke hequr gurët, ndjeva gjak e një si brumë që më ngjitej në dorë. Zbulova prapë. Ajo që pashë ishte e llahtarshme. Foshnja ishte dërmuar nën gurë. Nuk kuptoja se ç'kisha e ç'po mbaja ndër duar. Kishte mbaruar foshnja e shkretë. E lashë mënjanë dhe renda te gruaja. Me ndihmën e fshatarit e mjekova shpejt e shpejt dhe fillova ta ngrija në krahë. «Po djali?» më pyeti fshatari.

— Djali mbaroi — i thashë. Ndofta të shpëton gruaja. — Pashë sytë e tij që u ulën në tokë, si sytë e një kau të therur...

Këto tha ngadalë infermieri dhe heshti.

— Gruaja shpëtoi?

— Jo, dje kishte vdekur edhe ajo. Goditjet kishin qenë të rënda.

Shoferi ndezi «Dajtin». Po aty për aty u kujtua që s'i kishte dhënë cigare infermierit dhe i zgjati paketën. Ky mori një. Shoferi thithi thellë tymin e cigarës. Gjer atë kohë tërmeti kishte qenë për të vetëm një lajm, që e kishte dhënë radioja dhe e kishte shkruar

gazeta. Lajm i rëndësishëm, po prapë «lajm». Tjetër ishte të dëgjoje atë infermier nga ato vende kur thoshte se atje nën gurë dora e nënës edhe e copëtuar e e këputur mbante fort e nuk e lëshonte krahun e fëmijës së vogël.

— Njerëzit do të jenë tmerruar.

— Edhe sot e kësaj dite shumë nuk hyjnë në shtëpitë, që kanë mbetur në këmbë... Po pse nuk lëvizin këto? — tha infermieri duke treguar me dorë maqinat përpara. Ç'po bëhet? — Edhe ai hapi derën e kërceu poshtë. Njeriu me mushama e me çizme u drejtua te maqinat përpara. Si kaloi një varg kamionash, u ndal pranë një grumbulli njerëzish, që bisedonin në errësirë. Më tej një traktor përpiquej të tërhiqte një rule të madhe e të rëndë. Traktori merrte fuqi, i jepte goditje, e çonte ndonjë gjysmë metër përpara dhe qëndronte. Dhe kështu prapë e prapë.

— Ku u gjend kjo rule këtu?

— Ata shtronin rrugën e nuk e dinin se do të binte tërmeti.

— Dhe bora...

— Do të na mbajë gjatë, i lërofsha nënën.

Infermieri u kthye nga erdhi. Te dritarja e Skodës i ra xhamit dhe i thirri Kujtimit:

— Unë po iki. Falemnderit.

— Ku do shkosh.

— Përpara... andej gjej maqinë tjetër. Natën e mirë.

Më në fund kamioni i parë lëvizi. Kujtimi e nderi Skodën. Duke u ngjitur ngadalë përpjetë, pa rulenë, që qëndronte fare buzë udhës. Traktori kishte mundur ta tërhiqte gjer atje e të hapte një copë vend, sa të mund të kalonin maqinat. Tani ai nuk ishte më i vetëm. Kamionat të ngarkuar ecnin radhë-radhë para tij. Sikur të bënte edhe nja dy a tri ndalesa të tilla, as që mund të arrinte dot atë mbrëma në Dibër. Nxori kokën nga dritarja e shikoi prapa. Maqina të tjera vinin. Dri-

tat e tyre digjeshin nëpër terr. Kurse përpara, në drejtim të kundërt, gjithnjë e më shumë e gjithnjë më dendur ktheheshin kamionat, që shkonin të ngarkoheshin. Një shofer ja bëri me dorë. Ky doli përgjysmë nga dritarja dhe e pyeti.

— Nga vjen?

— Nga tërmeti — tha shoferi.

— Ç'kemi andej?

Shoferi tundi kokën e u largua. Gjithnjë e më shumë maqina. Instinktivisht ai lexonte targat: Sr, Fr. Gjr. ...

Kamioni përpara u ndal. Edhe ai e shoi Skodën dhe zbriti. Këmba iu krodh në borën e qullur. Shoferi i kamionit përpara u drejtua nga ndërtesa dykatshe karshi. Kujtimi i shkoi pas. Ngjiti shkallët prej çimentoje e në katin e dytë hyri në një sallë të madhe. Ajo ishte salla e restorantit e mbushur plot e përplot. Në këmbë, nëpër tryeza, te banaku i bufesë, qëndronin udhëtarë. Një ajër i rëndë, i përzier me erë gjellëshash, alkooli e tym duhani e goditi në hundë. Shkoi drejt e te banaku. Para tij, tre shoferë rrinin në këmbë. Pinin duke mbajtur gotat në dorë. — Një konjak — i thirri Kujtimi që nga larg bufetieses. Po ajo s'e dëgjoi. Atëhere ai u kthye nga salla. Aty kishte më tepër njerëz nga sa iu duk në fillim. Dera e madhe e sallës vazhdimisht hapej e mbyllej. Radioja fliste pa pushim. «Dëmet e mëdha të shkaktuara nga tërmeti, më 30 nëntor në rrethet e Dibrës e të Librazhdit» thoshte spikeri «kanë prekur thellë gjithë popullin tonë. Masat e menjëhershme e të gjithanshme, të marra prej KQ të partisë dhe prej qeverisë, ngritën në këmbë të madh e të vogël». Kujtimi iu afrua bufetieses. — Një konjak — i tha.

— Kalohet Bulq. sonte, Lec? — Pyeti njëri prej shoferëve, që pinin në këmbë.

— Aha... Ti e di më mirë, Ndreka. Ti vetë je nga këto anë.

— Traktorët punojnë gjithë natën.

— S'ka ç'i bën traktori kësaj bore. Nuk e sheh se si hedh?

— Ngrin përnjëherësh.

— Të nisemi ahere — tha ai që e quanin Lec.

— Nuk e pranojnë këtë thelë — i thirri kamerierja kuzhinierit, duke u zgjatur te dritarja e vogël e kuzhinës së restorantit. — Është vetëm kockë, thonë.

— Ky është racioni — erdhi një zë i mbytur nga brenda.

— Eja e folë ti me ta — tha kamerierja e zemëruar. — Mua s'më dëgjojnë.

— Brom! Pini gjakun tim... — Dhe shoferi trupmadh e përpoqi gotën e vet me të atë të shokut pranë.

— Mos pi më se filluan të të varen buzët — tha ky. Shoferi trupmadh, i heshtur, shikoi shokun në sy. Vetë ai kishte sy të mëdhenj të kërcyer jashtë, bojë hiri. Duke parë ashtu, shikimi i tij bëhej gati pa jetë.

— Nuk pi më — tha.

— S'më punon mirë karburatori — tha Lec.
— Po ti mos pi më.

Në tryezën e afërt, e vetme, duke mbllaçitur makaronat dhe mishin, rrinte një çupë. Mollëzat e kuqërremta të fageve i lëviznin sa lart poshtë dhe buzët i qëndronin përherë gjysmë të hapura. Ashtu, ajo rrutullonte nëpër sallë sytë e zez si bajame, të stërzgatur anash, dhe qeshte.

Pastaj prapë hante. Dhe shikonte andej nga tryeza e fundit, ku rrinin e bisedonin dy veta. — Kush është ajo? — pyeti njeri prej tyre kamerieren. Kjo shikoi nga vajza dhe nënqeshi. — Është e pakët — tha ngadalë. — Po nuk është e keqe. — Dhe që larg kamerierja iu kanos vajzës, që hante dhe qeshte e shikonte andej nga tryeza e fundit të dy klientët.

— Shegë, nisja një kënge — i tha dikush çupës.

Ajo, me gojën plot makarona, u kthye nga ai. Donte të thoshte diçka, po s'mundte. Vetëm tundte kokën: — Jo. — Flokët i shpupuriteshin sa andej këndej: — Jo.

- Këndon ajo?
- Oh, këndon... — tha kamerierja. — E marrin shoferët me vete. Shkon nëpër tërmete e vjen. Punon me ta. Këndon me ta. Ata e mbajnë. Po këtu në lokal e kemi të ndaluar.
- Jepi një gotë verë nga unë — tha njëri prej atyre, që rrinin në tryezën e fundit...
- Oh, Kiçua! — Leci shikoi nga dera e madhe. — Kiço, — i thirri ai njeriut, që sapo hyri në restorant.
- Si jeni, luanë? — Kiçua u bashkua me ta.
- Nga vjen?
- Nga Shup.
- Kalohet?
- Duhet të kalohet. Një dopjo — i thirri Kiçua kamerieres. Me se jeni ngarkuar.
- Me tulla.
- Duhet të kalohet.
- Nuk e sheh si bie? — Dhe njëri nga shoferët tregoi me dorë dritaren. Leci iu afrua pranë Kiços.
- Eh — i tha ai ngadalë në vesh. — Si e ke punën?
- Me atë?
- Me atë...
- Mbaroi — tha Kiçua. — Do martohem.
- Me Katinën?
- Po me cilën?
- Sytë e vegjël të shoferit lëvizën menjëherë.
- Të lumtë! — Ai e gëlltiti konjakun. — Femër — tha pastaj. — Po dëgjo: nuk gëzohem...
- Pse?
- Sepse po plakem — tha shoferi. — Gruaja... fëmijët... Katina... mos do të më merrte mua?!
- Pini gjakun tim! — Shoferi trupmadh, me sytë e vet të kërcyer jashtë, shikoi Kiçon dhe zgjati gotën e konjakut ta përpiqte.
- Ç'është ky?!
- Në këtë kohë kamerierja lëshoi para Shegës gotën e

verës. Shega e shikoi me mosbesim. — E ke nga ai — tha kamerierja duke treguar me gisht klientin flokë-verdhë në tavolinën e fundit. Çupa rrëmbeu bardhakun me të dy duart dhe e ktheu përnjëherësh. E la gotën mbi tryezë dhe filloi të shikonte përçark. Filloi të qeshte. Përplasi duart para fytyrës së saj dhe ja mori këngës. Ajo ishte një melodi e shtruar orientale. Shumë veta u kthyen andej. Zëri i vajzës ishte i trashë e, tek këndonte, dukej sikur çirrej.

— S'dua vaj! — Shoferi trupmadh u shkëput nga shokët dhe qëndroi pranë Shegës. — Mjaft me këto ulërime. — gërthiti ai. — Nuk mund t'ju duroj dot... — dhe zgjati dorën ta kapte. Vajza, e trembur, u mbraps tej. Kamerierja doli përpara shoferit të dehur.

— Ç'ke?

— Nuk dua vaje... — thërriste prapë ky.

— Punë e madhe. Nuk e sheh? S'duroke dot zotrote! — Iu kthye atij njëri, që ishte ulur në tryezën pranë. — Kush na qenke ti që s'dashke këngë? Duam ne. Kaq ditë nëpër borë e nëpër tërmete... Si të duket ty?

— Njeriu që fliste kishte një fytyrë të gjerë. Ai ishte i parruar dhe mjekra e dendur ja nxinte më tepër fytyrën. Shoferi trupmadh e shikoi atë në sy. Klienti i panjohur, kundronte të pirin. Dhe ky, i qetë e i urtë, u kthye te shokët e vet.

— Pini gjakun tim — u tha atyre gjithë inat. — Një konjak i thirri bufetieres.

— Ç'është ky? — Këqia pyeti Lecin.

— Shoferi... Aliu. Kështu e ka — tha ai duke qeshur. — Gjatë 15-ditëshit merr hua, pastaj i paguan njëherësh. Si sot. Dhe ahëre ulërin: «Pini gjakun tim!» Harron ato që merr hua dhe i vjen hidhët kur i jep. Ali, — i tha Leci shokut të vet. — mos pi më...

Po Aliu u kthye andej nga tryeza e fundit dhe, i madh siç ishte, thirri:

— Gazetar, o gazetar, shkruaj për ne, a derëzi,

se të mirat e të këqiat me tepëricë i kemi... — Dhe ngriti gotën për të përshëndetur aty dy klientët e tryezës së fundit.

— Si?! ,

Nëpër atë zhurmë, njëri prej të dy klientëve u tendos gati mbi tryezë, për të dëgjuar më mirë shoferin.

— Shkruani për ne — thirri prapë ky duke e kuptuar që ai tjetri s'po e dëgjonte mirë. — Se të gjitha, të mirat e të këqiat me shumicë i kemi.

Kamerierja, me pjatat e gjellëve në dorë, qëndroi para shoferit.

— Pse, ç'janë ata? — e pyeti ajo e habitur.

— Gazetarë — tha shoferi trupmadh dhe sytë e tij të kërcyer jashtë e të përhimë ju ngulën kamerieres. Kamerierja shikoi me drojtje nga tryeza e fundit, po në këtë kohë klienti i gjatë vështronte nga vajza «e pakët». Gazetari, duke qeshur, i luajti syrin. Vajza e pa e habitur, pastaj me pëllëmbët e veta mbuloi fytyrën e saj. Gazetari ja bëri prapë me sy dhe qeshi. Edhe vajza qeshi e, duke u rrotulluar mbi tryezë, tregoi me gisht shoferin.

— Asgjë — i dha shenjë gazetari me kokë. — Eja këtu...

Po ajo s'luante prej vendit.

— Hajde këtu — ja bëri ai përsëri me shenjë. — Atëhere shoferi trupmadh e pikasi. U avit te tryeza dhe shikoi vajzën. Kjo, e trembur, u mblodh e tëra kruspull e filloi të dridhej. Por burri i madh i tha ngadalë: «Eja, shpirt». Dhe e kapi nga krahu dhe, i dehur siç qe, e përqafoi — Mos u tremb — i tha — po këndo... — Po çupa nuk këndo më. Ajo u shkëput me frikë nga shoferi dhe shkoi e qëndroi te tryeza, ku hanin mësueset e shkollës.

— Shegë nga ke qenë? — e pyeti atë njëra prej tyre.

— Andej — vajza tregonte me dorë veriun dhe qeshte.

— Nga andej? — i tha asaj prapë mësuesja.

— Nga shtëpitë që ndërtohen.

— Ti punove?

— Punova.

— Shumë?

— Yyy!

— Ka shumë njerëz?

— Yyy!

— Shega e ka më mirë — u tha mësuesja shogeve. — Ajo mund të shkojë ku të dojë. Edhe vullnetare, kurse ne s'levizim dot... shkollë.

— Ka shumë vullnetarë andej?

— Plot, plot, plot... — dhe Shega përpiqte pëllëmbët e saja para fytyrës.

Gazetari bjond ktheu e pa shokun përbri. Me nofullat e fuqishme ky po shqepte biftekun prej viçi. Kapërdinte copat duke lëshuar herë pas here një regëtimë kënaqësie.

— Niko, duhet të shkojmë patjetër në Seb. — tha gazetari bjond.

Tjetri s'u përgjegj. Kryeulur mbi pjatë, bluante copat e mishit gjithë uri.

— Asnjë gazetar s'ka shkuar atje.

— E di... — murmuriti me vete ai që quhej Niko. Përtypte biftekun dhe nuk e ngrinte fare kokën. Kësaj radhe shikimi i bjondit ra mbi të më i gjatë dhe më i ftohtë. Ai pa kokoren që tjetri kishte ngjeshur gjer mbi vetulla, xhybin e pambuktë, çizmet e reja të llastikta. Në atë kohë mbllaçitja e shokut arriti gjer në veshët e tij dhe ai ndjeu përbrenda një neveri ngacmonjëse, të padurueshme.

Punonin në një redaksi. Dhe të dy së bashku ishin nisur me shërbim në zonën e tërmetit. Ato ditë kishin qenë të çmuara për gazetarin bjond. Asnjëherë ai nuk kishte qenë kaq pranë njerëzve, si tani. Duke hedhur sytë rreth në restorant, duke ndjerë pranë shokun që po

hante apo qeshte e argëtohej me Shegën karshi, në kokën e tij vetvetiu rishfaqeshin pamjet e paharrueshme të atyre ditëve. Dimër i ashpër. Borë. Furtunë. Dhe njerëz... ngado njerëz të thjeshtë, të panjohur. Ecnin, punonin, shkonin e vinin nëpër këto ditë. I takonte në rrugë, ndër mensa, në objekte, ndër familje. gërmadha. Autokolona. Udhëtime në këmbë natën. Zjarre, ku thaheshin e tereshin vullnetarët... të gjitha këto ishin kredhur thellë në të. Dhe padashur vetë i rishfaqeshin e i rishfaqeshin në mend. — Herë-herë ai bënte përpjekje t'i largonte pak. Të shihte gjithshka, si të thuash, nga një distancë e caktuar, të mundte t'i sistemonte, t'i analizonte gjërat. Po gjithshka qëndronte fare pranë tij. Këto ditë ai i kishte jetuar ashtu që tani për tani s'mund t'i largonte sadopak prej vetes. Dhe ai e kuptonte që s'mund ta bënte këtë, sepse ai vet sikur ishte shkrirë një me to.

— Nuk gatuakan keq... — Kësaj radhe, koka e shokut pranë u ngrit. Sytë e tij, të mëdhenj, të zez, të mbuluar vazhdimisht me një dritë në të perënduar, sikur vezulluan. — Nuk e pandehja që në këtë restorant të vogël do të haja një darkë të tillë — tha.

Gazetari bjond pa atë llamburitje në bebza të shokut dhe nuk u përgjegj. Veç padashur ai hodhi sytë nga duart e tij. Me pirunin e thikën midis gishtërinjve, ato qëndronin mbi tryezë, kurse gazetarit bjond iu dukën sikur u ngritën e lëvizën në ajër.

— Bëre gabim që s'hëngre.

— S'më hahet. Jam shumë i lodhur.

— Po vera kështu... — dhe Nikua tregoi me gisht gotën e mbushur para shokut.

— As kjo s'më pihet — tha shpejt ky me një ton të dukshëm. Kuptohej që s'donte ta vazhdonte më gjatë atë bisedë. Po shoku tha:

— Prandaj duhet të hash.

Ahere gazetari bjond ktheu kryet dhe s'shikoi më nga ai. Salla e restorantit gumëzhinte. Nëpër derën e madhe, që vazhdimisht hapej e mbyllej, hynin e dilnin

njerëz të ndryshëm. Thërrisnin, qeshnin, paguanin e prisnin të merrnin reston te banaku. Po gazetari nuk shih-te asgjë. Ai mejtonte për Seb. Për këtë fshat kishte dë-gjuar të flitej si në shtab, ashtu edhe midis njerëzve. Thoshin se atje duhej të kishte qenë qendra e tërmetit, se fshati ishte shkatërruar krejt; thoshin që fshati ishte shumë larg dhe që atje shkonte xhadeja; thoshin që ata të Seb. po qëndronin si heronj. . .

Ai ndjeu pranë tij një regëtimë të mbytur, të gjatë. E kuptoi që, më në fund, shoku kishte mbaruar së ngrë-ni. Tani Nikua do të ndizte cigaren, do të shtrihej më lirshëm në karrigë e do të fillonte përsëri të bisedonte rreth asaj darke të shijshme.

— Bëre gabim që s'hëngre.

Gazetari bjond u kthye përnjëherësh andej. Dëshë-ronte ta ndërpriste atë bisedë, po pa fytyrën e rrumbu-llakët, pikalosse, që e shikonte me një butësi të dhëmb-shme. E kuptoi se shoku i tij me të vërtetë donte që e-dhe ai të hante e të çlodhej pas atij udhëtimi të gjatë që kishin bërë asaj dite.

— Nuk më hahet — tha i qetë, duke shikuar Nikon në sy. Po ne duhet të shkojmë në Seb.

— Patjetër?

— Patjetër.

Fytyra pikalosse nuk e humbi butësinë e dhimb-shme me të cilën shikonte shokun. Ajo vetëm e shihte atë në sy dhe heshtte. Pastaj Nikua tha ngadalë:

— Unë sot kam mbledhur kaq shumë material, sa mund të shkruaj një libër të tërë e jo vetëm një repor-tazh gazete.

Atëhere gazetari bjond u kujtua se shoku i tij ve-tëm atë ditë ishte futur në zonat e thella të tërmetit. Gjatë atyre 7 ditëve ish vërtitur gjithnjë ndër fshatra e lokalitete ndanë udhës së automobilit. Nëpër atë rrugë tani kurdoherë kishte maqina dhe, qoftë në drekë, qof-të në darkë, mund të kthehej në hotel turizmi të Dibrës.

— Unë do të shkoj në Tiranë.

— Si?! — Gazetari bjond i picërroi sytë dhe po e dëgjonte me vëmendje shokun e vet.

— S'ka kuptim më të endem këndeje. Do të kthehem sonte në Tiranë. Jam gati t'u jap atyre në redaksi ç'të duan, informacione, artikuj, reportazhe. Ç'të duan. Dhe ty të them në Seb. mos shko — tha shoku ngadalë.

Gazetari bjond e kuptoi: ai tjetri deshi të thoshte «Ku do të shkosh ti me këto këpucë gjysma, të qullura e të shkatërruara prej borës, vetëm me një xhyb të pamuktë, pa asnjë kapë në kokë. Ku do të shkosh ti në këtë zemër dimri...»

— Po të jetë nevoja, ata atje mund të nisin gazetarë të tjerë — tha Nikua, duke shikuar në sy shokun me po atë butësi të dhimbshme.

— Nuk bën të mos shkojmë. Më kupton...

Në këtë çast Nikua thirri kamerieren, që shkonte aty pranë:

— Të paguajmë — tha.

Gazetari bjond ishte njeri pa njeri. E ëma i kishte vdekur dhe e kishte lënë fare të vogël. I ati, minator nga Selenica, ishte martuar përsëri dhe atë vetë e kishte marrë dhe e kishte rritur një e emta e nënës në qytet. Me bursë të shtetit kish mbaruar shkollën e mesme dhe universitetin. Prej andej ish emruar në gazetë. Sa ishte student, kurrë s'kishte mejtuar të bëhej gazetar. Po këtu e kishin emëruar dhe ai tani nuk e ndjente veten keq në atë profesion.

Kamerierja mori të hollat, mblodhi pjatat dhe u largua. Ata mbetën sërish të dy vetëm. Shoku përbri heshte, ndërsa gazetari bjond, duke vërtitur shikimin nëpër sallë të restorantit, po mendonte që, në fund të fundit, ai mund të shkonte edhe vetëm në Seb. Nikua, po të donte, le të vente, po të mos donte, le të kthehej në Tiranë. Ç'është e vërteta, ky mendim sikur e çlodhi gazetarin bjond. Shoqëria e tyre ishte fare e panevoj-

shme për të, sidomos tani. Qysh natën e parë kur fjetën së bashku në një dhomë në hotel, ai e njohu mirë tjetrin. Sikur e njohu një herë e përgjithmonë. Netët e tjera ishin përsëritja e së parës. Gazetari bjond vinte nga fshatrat dhe kantieret e ndryshme ku ndërtohej, për shëndoshej me njerëzit dhe, si shkëmbente disa fjalë me shokun e vet, ulej e shkruante për gazetën. Kurse ai tjetri në këtë kohë ishte futur në shtrat e prej andej vazhdonte bisedën rreth ditës, që kishte kaluar. Dhe gjithnjë në qendër të saj ishte dreka e mirë, apo darka e keqe që kishte ngrënë.

— Raguja ishte e mrekullueshme — i kishte thënë ai natën e parë, kur ata të dy u gjendën vetëm në dhomë. — Ti nuk hëngre?

— Jo — i tha gazetari bjond. — Unë mora një pure...

Ai s'e kish mbaruar dot fjalën, sepse Nikua i ish afruar pranë e me sytë e tij të mëdhenj, të zezë, gjithnjë të veshur me një dritë si në të perënduar, i kishte thënë:

— Dëgjomë mua, nesër kërko ragu. E mrekullueshme. Do të shohësh. — Gazetari bjond kish qeshur.

— Mirë — tha ai, — nesër do të ha ragu.

— Nuk do harrosh?

— Jo, nuk do harroj.

Ata ishin zhveshur e kishin hyrë në shtrat. Gazetari bjond kish ndezur abazhurin e kish filluar të shkruante diçka. Po ajo ishte dita e tyre e parë në zonën e tërmetit dhe mbresat e tij kishin qenë kaq të shumta, sa s'dinte përse të shkruante më parë. Kurse shoku, që kishte rënë në shtratin tjetër, kishte vënë nën kokë dy jastëkët dhe, me duar shtrirë mbi batanien e leshtë, shikonte përpara murin e bardhë të dhomës. Gazetari bjond e kishte shikuar atë me vërejtje. Fytyra pikaloshë ishte e qetë dhe e kënaqur. Ajo sikur i buzëqeshte vetëvetes.

— Çfarë shkatërrimesh janë bërë — kish thënë ga-

zetari bjond. Ai donte patjetër të bisedonte rreth atyre që kishte parë.

— Do të rregullohen. — Dhe ky nuk lujati nga vendi. — Do të rregullohen... Unë kam parë shumë... — Dhe njeriu i shtrirë në shtrat, me shikimin të ngulur mbi murin e bardhë karshi, filloi të fliste për vete, se si dikur edhe ai mendonte se asgjë s'mund të bëhej pa të. Po u bëkej. Edhe pa të u bëkej. — Njerëzit përherë thonë se jeta është si lumi. Po lumi rrjedh. Edhe pa ty ai rrjedh... — Fytyra pikaloshe fliste e qetë, e palëvizshme.

Vetëm kur po kotej dhe po e zinte gjumi, gazetari bjond ish kujtuar që Nikua nuk kishte thënë asgjë mbi tërmetin.

Ajo kishte qenë nata e parë. Të tjerat që erdhën pas, nuk ndryshonin shumë prej saj.

Shoferi trupmadh, me sytë të kërcyer jashtë, zgjati gotën e vet dhe e toku me atë të shokut. — Vritëm damarët — i tha ai pastaj Kujtimit, që kishte qëndruar pranë tij. Po ky s'po e kuptonte. — Ç'më rri ashtu, si hu... Ndrysëm damarët, po të them... — Dhe shoferi trupmadh u përkul përpara tij.

Kujtimi la mbi banak gotën e konjakut. Pastaj kapi damarët e qafës së trashë të njeriut, që u përkul para tij. Po ky s'po ndjente asgjë. Dora, që po e fërkonte, ishte e butë, si një fletë hardhie.

— Vritëm damarët të thashë, kurse ti po më përkëdhel.

Ahere shoferi i Skodës e mbërtheu fort qafën e trashë gjithë muskuj të tjetrit. Gishtërijtë e tij nervozë vritnin damarët e fryrë, i tërhqnin dhe i lëshonin përsëri. Kurse shoferi trupmadh, i përkulur para tij, s'lëvizte. Vetëm herë pas here lëshonte një rënkim të thellë. Kujtimit iu dhimbs. E kuptoi se njeriu që i zgjati qafën donte me këtë të vrarë të damarëve të vriste alkoolin. Ai i kalonte duart nën grykë. Si e fërkoji mirë e mirë,

e shtyu tej qafën e xhybit të pambuktë dhe kapi damarët e mëposhtëm. E ndjente se po lodhej. Duart gjithnjë e më shumë po i çliroheshin.

— Edhe pak, ta marrsha... — tha gati nën zë njeriu i përkulur para tij.

Atëhere Kujtimi e mbërtheu atë fort. Me gjithë forcat i fërkonte damarët, qafën, gushën, shpatullat e shoferit tjetër. Si e ndryste një herë, fillonte sërish nga e para. Dhe kështu prapë e prapë.

— Rrofsh, — shoferi, me sytë të kërcyer jashtë, drejtoi trupin e vet të madh. — Rrofsh! — tha. Nxori nga xhepi shaminë dhe filloi të fshinte djersët e fytyrës. — Ty nga të kemi? — i tha pastaj.

— Nga Tirana.

— Mirë i ke nga shtëpia?

— Mirë.

— Si je, Ali, — i thirri atij shoferi, që quhej Ndrekë.

— Mirë. Tani jam mirë.

— Eh, po të nisemi ahere...

Shoferi s'u përgjegj. I heshtur dhe i ndrojtur, ai sikur po kridhej në vetëvete. Sa herë ndjente se mbi të fillonte të vepronte alkooli, kërkonte, «t'i vrisnin damarët», gjersa të shpihej e njerëzit e sendet, që e rrethonin e që fillonin të vagëlloheshin, t'i dilnin përsëri para syve. Pikërisht ahere atë e pushtonte një pezmatim i thellë, tamam ashtu si të sëmurin epileptik, kur përmendet dhe ndjen mbi vete shikimin kurreshtar të njerëzve që e rrethojnë. Tani ai po qëndronte në këmbë i heshtur midis shoferit të Skodës dhe shokëve të tij. Po ata, të grumbulluar rreth banakut, s'e kishin mendjen tek ai.

Shoferët bisedonin midis tyre. Biseda ishte e tendosur, e shqetësuar. Dimri ishte i egër. Bora as që kishte ndër mend të pushonte, kurse tërmeti kishte shkatërruar pjesë të tëra të krahinës. Populli ishte pothuajse i tëri jashtë. Shoferët ditë e natë në punë. Nuk ishte e lehtë.

— Dje kishim ngarkuar dhoga — u thoshte Kristua shoferëve. Ishim pesë skoda. — Na thanë që t'i shkarkonim në Maq. Po aty na urdhëruan t'i transportonim në Kl. se për atje paskëshin nevojë. U nisëm dhe arritëm thuajse natën. Filluam të shkarkonim, kur vjen njëri e na thotë:

— Ç'po bëni kështu?

— Po shkarkojmë.

— Po kush ju tha?

— Si kush na tha? Për këtu na drejtuan.

— Unë jam i shtabit të zonës dhe ju duhet për gjithë natën të shkoni e të shkarkoni në Fushë Studë.

— Si?

— Të nisemi për Fushë Studë.

— Po na thanë për këtu.

— Këtu ne s'kemi nevojë...

— More, i thamë, jeni në vete? Kudo puna po shkon sahat, kurse këtu kemi një ditë të tërë që udhëtojmë nëpër borë e tufan, kurse ju na vërvisni sa andej-këndeje, pastaj materialet...

— Atë e dimë ne — filloi ai të bërtiste.

— Jo, more, po ne ç'dimë?

— Hajdeni ju ahëre në vendin tim — thirri ai prapë.

— Të vijmë që ç'ke me të! Dhe të shohësh... Po në Fushë Studë do të shkojmë. Jo për ty. Do të shkojmë se populli ka nevojë.

Shoferi trupmadh futi duart në xhep të pantallonave. Prapë i nxori që andej. Kërkonte të bënte diçka, po s'po dinte çfarë. U kthye pas e hodhi shikimin nëpër sallë. Dikë kërkonte. Po s'po e gjente dot. Ngadalë u largua nga banaku. Kaloi midis njerëzve dhe tryezave. Kërkonte. Kur u gjënd në krye të sallës, nga qoshja e majtë, ai pa Shegën, që ishte ulur në karrigë dhe i kishte kthyer kurrizin. Kjo nuk e ndjeu kur u afua. Edhe kur ky i vuri dorën mbi flokët e pakrehur, Shega nuk e ktheu kokën andej. Vetëm kur e pa shoferin trupmadh, me sytë të kërcyer jashtë, ajo lëshoi një

klithmë e mori të kërcente nga karriga. Po ai s'e la.

— Hajde të shkojmë — i tha ngadalë.

Vajza e shikonte e frikësuar. Herë shihte shoferin, herë dy mësueset e vetme, që kishin mbetur me të në tryezë.

— Hajde të shkojmë, shpirt — tha si me një zë të butë, lutës. Dhe e mori prej dore. Shega e shikoi në sy. Shoferi u përpoq të buzëqeshte, po s'mundi. Pas alkoolit, fytyra e tij tërë tul, pa ndonjë shprehje të veçantë, vetëm me ata dy sy përherë të hapur, të kërcyer jashtë, ishte mufatur prej pezmatimit. Ai ishte i pafuqishëm. E, megjithatë, u përkul mbi vajzën.

— Shkojmë? Eh? U vonuam. Shkojmë? — E pyeste.

Ajo e shikonte me sy të habitur e s'përgjigjej. Ndofta, në përfytyrimin e saj, akoma s'ishte shuar pamja e egër e këtij njeriu, që iu vërsul kanosës te tryeza duke i thirrur: «S'dua vaje!»! Dhe tani ajo s'po e kuptonte se ç'kërkonte prej saj, përse i lutej ashtu, me atë zë të butë. Përnjëherësh Shega ja plasi të qeshurit. Fytyra e saj u ngërdhesh dhe në gojë iu dukën dy rreshta të dendura dhëmbësh të verdhë.

— Mjaft ndenjem këtu — i tha shoferi, — Ne të dy na thërrasin rrugët...

Vajza qeshte. Mollëzat e faqeve të saj herë uleshin, herë ngriheshin, ndërsa, midis dhëmbëve të dendur e të verdhë, i rridhte një zë i trashë. Shoferi e mbërtheu prej dore dhe e tërhoqi fort.

— Hajde, shpirt, — tha. — Na falni ju, shoqe — u tha mësueseve.

Shega, pa asnjë kundërshtim, i shkoi mbrapa. Ai e tërhoqte pas trupit të tij të madh... Kur u afrua te banaku, u thirri shokëve:

— Shkojmë.

Për gazetarin bjond ishte njëlloj në do të shkonte i vetëm në Seb. apo së bashku me shokun e vet. Nuk ishte hera e parë që udhëtonte fillikat. Bile kështu ndje-

hej më lirshëm. Mund të hynte midis njerëzve e të shkonte ku të dëshëronte, pa pasur barrë tjetërkënd. Po kur Nikua i tha, se atë ditë ai paskej mbledhur material sa për një broshurë të tërë e mund t'i jepte repër aty, gazetari bjond e reportazhe sa të donte, aty mos nisej vetëm. Në Seb. ai do të shkonte së bashku me kolegun e tij. Kurse ky tani po pinte i qetë cigaren; në të vërtetë qysh më parë ai e kishte mejtuar të kthehej në Tiranë. Prandaj kish pranuar që atë ditë të futej në ato zona të largëta. Duke ecur ashtu, ata arritën gjer te ky lokalitet i vogël, që ishte nyje në rrugën që çon në veri, në Dibër. Prej andej çdo cast mund të gjente maqinë për Tiranë. Tani ai po thithte cigaren dhe indiferent shikonte në sallë njerëzit, që hynin e dilnin pa pushim. Ata vinin nga drejtime të ndryshme, po pothuajse të gjithë niseshin në një drejtim të vetëm: në zonat e dëmtuara. Ato ditë andej ishin të mbushura plot ngjarje e mund të takoje lloj-lloj njerëzish. Nikua vetë ishte i kënaqur nga puna e tij. Kur u nisën, në redaksi u thanë të rrinin vetëm 5 ditë, pastaj kuptohej se do të vinin shokë të tjerë. Kurse ata po mbushnin 7 ditë. Artibotuar menjëherë sipas planit e disa prej tyre ishin

— Nisemi — i tha Nikos gazetari bjond. — Gjer matanë Bl. shkojmë me maqinë, pastaj mund të ecim më këmbë.

— Për ku?

— Për Seb.

Fytyra pikaloshë qeshi. Ajo ishte një e qeshur e do ta kuptonte se Kushdo që do ta shihte në atë cast, vet. Dhe ashtu, ai i tha shokut:

— Unë mund të vija në Seb., po s'ka asnjë arësye. Fshat, si gjithë fshatrat e tjerë...

— Jo — i tha gazetari bjond. — Seb. nuk është si gjithë fshatrat e tjerë. Atje ka qenë qendra e tërmetit...

— Ti e ke kot. Tani atje bëjnë edhe pa ne.

Gazetari bjond nuk e hoqi shikimin e vet nga fytyra e shokut. Tani ai kishte vendosur të mos nisej i vetëm. Do të bënte gjithshka, që të merrte edhe atë tjetrin me vete.

— Po mirë — i tha, më në fund, — unë dua që ti të vish. Për mua. Më kupton? — dhe uli kokën, kurse me dorën e djathtë i ra kraharorit. — Për mua...

Po ato lëvizje dhe ajo mënyrë të foluri iu dukën naive gazetarit tjetër.

— Ti e ke kot — i tha ky. — Tematika këndeje është e njëlojtë. Kudo tërmeti ka shkatërruar, po njerëzit ndërtojnë. Për këtë mund të shkruash sa të duash e s'është nevojë të shkojmë gjer në Seb.

— S'ka gjë — i tha gazetari bjond, duke qeshur. — Ne do të shkojmë. Dhe ti do të vish. Nuk do të më lësh vetëm në këtë natë dhjetori.

Po aty për aty ai e kuptoi se gaboi, kur kujtoi natën me borë. Brenda në restorant ishte ngrohtë. Tymi i duhanit, avujt e gjellëve, fryma e njerëzve krijonin një ajër të rëndë, por të ngrohtë. Dhe zërat e zhurma e njerëzve sikur i kishin shkëputur ata nga ai dimër i egër, që shpërthente jashtë.

— Eja edhe ti në Tiranë...

— Në Tiranë ne s'kemi si të shkojmë, pa vajtur më parë në Seb. Edhe atje ka njerëz. Edhe atje punojnë e luftojnë edhe tani kur ne të dy po bisedojmë të vemi a të mos vemi — i tha atij gazetari bjond dhe zëri i tij u drodh; prej tij kishte rënë ai toni i mëparshëm lutës.

Po shoku u përgjegj i qetë:

— Edhe ata atje, pas punës, bisedojnë, si bisedojmë ne këtu. Edhe ata hanë darkë e pas darkës çlodhen, si çlodhemi edhe ne...

Dhe kishte të drejtë të thoshte kështu. Në fund të fundit, ata s'kishin bërë ndonjë padrejtësi, nëqoftë se, pas një dite të lodhshme pune, ishin kthyer në restorant, ku vazhdimisht vinin e iknin qindra e qindra të tjerë. Ky s'ishte as luks e as ndonjë privilegj i tyre. Ga-

zetari bjond e kuptoi që, në fund të fundit, kolegu ishte realist dhe e dinte se s'kishte bërë ndonjë gjë të jashtzakonshme, në qoftë se kishte ngrënë një biftek viçi për darkë e kishte pirë dy gota verë. Edhe vetë ai, gazetari bjond, mund të hante e të pinte sa të donte.

— Ashtu është — i tha ky shokut të vet. — Asgjë të tepërt s'ka këtu. Po tani ne mund të nisemi. Ti do të vish, të paktën për mua.

Nikua s'po e kuptonte. Përse me doemos kolegu i tij donte të shkonte nëpër atë dimër gjer në Seb. dhe përse me doemos donte ta merrte edhe atë me vete?

— Shoferët u nisën — tha gazetari bjond, duke shikuar nga banaku. Ai u ngrit. — Shkojmë — tha dhe u nis.

Tjetri mbeti më dysh. Ai s'dinte ç'të bënte, po shoku u nis, pa u përshëndoshur po vetëm duke e urdhëruar «shkojmë». Pa kuptuar mirë se ç'po bënte, edhe ai u ngrit. Ngjeshi më thellë kokoren, rregulloi xhybin dhe, si kaloi tryezën përbri doli nga dera e restorantit.

Kamionat e ngarkuar me tulla i ndezën motorët. Kur arriti te Skoda, Kujtimi u çudit që bora e kishte mbuluar tërë karrocerinë. Ai u zgjat e kapi derën e kabinës. Po ajo s'hapej. «T'ëmën» tha me vete nëpër terr shoferi, «paska ngrirë». Ai e kapi atë me të dy duart dhe e tërhoqi fort. Dera e hekurt kërciti dhe ngadalë filloi të hapej. Shoferi qëroi borën e trashë, që kishte mbathur pedanën e kabinës dhe hyri brenda. Ndezi motorin. Skoda filloi të gërhaste e të lëkundej. Shoferi deshi të nisej kur pa Shegën që doli nga kabina e kamjonit përpara e filloi të hipte në karroceri. Vajza shkundi borën nga një mushama e madhe e filloi me të një pjesë të kamionit. Kujtimi doli jashtë kabinës.

— Ç'bëni?—thirri,—pse nuk niseni?

— Morëm ca çimento dhe po e mbulojmë, —iu përgjegj atij nëpër errësi të shoferi trupmadh. Pastaj Kujtimi pa hijen e tij që kërcente mbi karroceri. Të dy me vajzën ata shtruan kuvertën dhe u hodhën poshtë.

Më në fund kamioni përpara lëvizi. Edhe Kujtimi e nisi Skodën.

Para tij, rresht njëri pas tjetrit, rrëshqisnin të tre kamionat. Nën terr të natës shoferi shihte dritat e tyre, që shkëlqenin mbi asfaltin e mbuluar me borë. Në kabinë të kamionit të parë kishin zënë vend të dy gazetarët. Sapo hipi gazetari bjond, u përshëndosh me shoferin. Pas tij hipi edhe Nikua. Atëhere shoferi shtypi gazin dhe kamioni lëvizi përpara duke çarë errësirën. Shtresa e borës kishte mbuluar udhën. Kamioni rrëshqiste mbi të ngadalë. Shoferi, me një fytyrë të flashkët, anemike, kishte veshur një xhyb e mbante në kokë një berretë blu. Duart e tij të zgjatura kishin mbërthyer timonin e, nën lëkurën e hollë të tyre, nëpër dritën e llambave të kabinës, dukeshin si i shtriheshin nejet e gishtërinjve.

— Si ju quajnë? — e pyeti atë gazetari bjond.

— Lec.

— Prej Shkodre je?

— Prej Shkodre.

Shoferi shikonte me kujdes rrugën përpara. Gazetari s'donte ta shqetësonte. Rruga zbardhonte nga dritat e kamionit e pastaj humbiste nëpër terr e nëpër shpatullën e malit. Gazetari bjond u kthye nga ana e djathtë dhe pa shokun përbri. Ky shkopsiti xhybin e zgjati këmbët e tij të shkurtëra afër motorit. Aty vendosi tabanin e çizmeve për t'i ngrohur. Në këtë kohë gazetari bjond ndjeu se dikush po e qëllonte në sup. U kthye dhe pa dorën e shoferit që i shtrinte paqetën e cigareve. Shoferi me një dorë mbante timonin e me tjetrën, pa folur, zgjatte paqetën.

— Falemnderit, po s'më pihet — tha gazetari.

Ahere shoferi i zgjati paqetën atij tjetrit. Ky e mori, nxori cigaren e ja ktheu përsëri.

— Falemnderit — i tha.

— Asgjë — tha shoferi, duke nxjerrë edhe ai një cigare nga paqeta.

— Sa kohë keni këndeje?

— Tetë ditë sot.

— Gjithnjë tulla ngarkoni?

— Tulla, çimento... ç'të vijë — tha shoferi.

— A e ke pasur vështirë, Lec?

Gazetari i ishte afruar fare pranë supit. Dhe ashtu, pothuajse te supi i shoferit, u përpoq t'i fliste në dialektin e vet, duke i mshuar nergut emrit «Lec». Po shoferi s'u përgjegj. Ai thithi thellë cigaren dhe u shtir sikur s'e dëgjoi pyetjen e gazetarit, që kishte pranë. Kurse Nikua, më tej, me këmbët në motor, ngriti sytë e pa fytyrën e bardhë të kolegut të vet. Kjo fytyrë iu duk atij po aq naive, sa edhe ajo pyetja, që i bëri shoferit «Ky kërkon që shoferi të flasë për heroizma» mendoi me vete duke shikuar shokun në sy. Hoqi nga koka kokoren e leshtë e filloi ta rrotullonte nëpër duar. «Këtij i duhen heroizma për artikujt e tij. Kurse ai tjetri, shoferi, as që i përgjigjet. Sepse sot heroizmat janë kudo dhe njëlloj. S'është nevojë të kërkosh vetëm te një njeri, qoftë edhe te ky shofer. Kurse ky i kërkon... i kërkon... Naiv, që është...». Ai ktheu kryet dhe vështroi para errësirën e rrugës. Duke rrotulluar kokoren e leshtë ndër duar, ndjeu se nxehtësia e motorit po i ngrohte tabanet e çizmeve.

Pas gjurmëve që lëshonte mbi borë kamioni i Lecit, fluturonte kamioni i Ndrekes. Shoferi ishte një burrë rreth të dyzetave me një peliçe të zezë gjer mbi gju, me një trup të lidhur e të shëndoshë. Në kokë kishte rrasur një kapë me strehë. Ishte i vetëm në kabinë dhe, tek ngiste kamionin, po mendonte mbi ato ditë e ato net që i kalonin para syve si shirit i një udhëtimi të shpejtë e të shqetësuar. Vetë ai ishte prej atyre anëve. Shofer në kooperativë të fshatit të tij. Kur kishte rënë tërmeti, ishte dëmtuar gjysma e fshatit. Shtëpia e shoferit nuk kishte pësuar asgjë. Vetëm një plasaritje kishte përshkuar tejpertej murin kryesor. Vetëm kaq. Po një të kushëririt të tij i kishte rënë shtëpia dhe i ishte vrarë një djalë 13-vjeçar. Ndreka kishte shkuar dhe e kishte marrë në shtëpi të vet familjen e të kushëririt.

Katër fëmijët e këtij e dy të Ndrekesë, gjashtë. Kështu mbledheshin tani ata natë për natë.

Në kabinë të kamionit të tretë qëndronte shoferi trupmadh bashkë me Shegën. Vajza nuk kishte më frikë prej tij. Sapo hipën në kabinë, shoferi nxori nga kamarija një mollë të madhe e ja dha. Shëga tani kishte mbërthyer mollën me të dy duart dhe i fuste dhëmbët duke i zhvatur copa të tëra. Nën buzë të saj aty shku-mëzonte e aty shkrihej lëngu i frutës. Vajza shihte përpara flokët e dendur të borës, që fluturonin nëpër drita të fenerëve të kamionit. Kishte hapur këmbët dhe pala e fustanit i ishte mbështjellë midis kofshëve. Herë pas here ajo godiste me këpucët e rënda fundin e sediles së kabinës.

Shoferi trupmadh i hodhi një shikim me bisht të syrit. Tani alkooli pothuajse i kishte dalë krejt. Kamioni udhëtonte, kurse atij, të mbështetur në timon, i vinte mirë që dëgjonte nëpër zhurmë të motorit atë goditje të herpashershme të këpucëve të vajzës në sedile.

Pas tij vinte Skoda. Kjo ishte më e madhe dhe më e rëndë se të tre kamionat, që udhëtonin para saj. Shoferi në timon e dinte këtë, prandaj ngiste maqinën e vet i heshtur. Ai u bashkua me të tre kamionat. Ata shkonin për në zonën e tërmetit dhe ai s'ishte më i vetëm. Bora binte e dendur, po të tre kamionat para tij kishin zinxhirë në rrotat pasme dhe e shkërmoqnin rrugën. Skoda e rëndë gjer një farë kohe udhëtonte mirë. Po ato dhëmbëza zinxhirësh, që nguleshin e ngatërroheshin nëpër borë, duke hapur rrugën, ato dhëmbëza zinxhirësh e trembnin më shumë shoferin trupvogël me triko të leshtë. Kujtimi u nis shpejt e papritur. Dhe as që u kujtua të kërkonte zinxhirë. Kurse andej rruga ishte malore dhe e mbuluar me borë. Si do të bënte ai pa ta? Të paktën të arrinte atë natë në Shup., pa të nesërmen, në të kthyer, mund edhe ta rimorkjonte Skodën.

— Më mori shpirtin ky kamion — i tha më në fund

Leci gazetarit. — Është më i vjetër se unë. S'ke se ç't'i heqësh e ç't'i vësh...

— Sa vjeç je?

— Pesëdhjetë e shtatë.

— Gjithnjë shofer ke qenë?

— Gjithnjë.

— Edhe babai shofer?

— Jo. Babai ka qenë punëtor. Punonte në fabrikë të çimentos — tha pastaj shoferi. Ai e shikoi me vëmendje gazetarin e ri flokëverdhe. «Qenka kureshtar» mejtoi me vete.

— Rron babai?

— Jo, ka vdekur.

— Ti e mban mend?

— Si veten.

— Nga se vdiq?

Kamioni mori një kthesë e shoferi s'pati kohë të përgjigjej.

— Këtu kanë ndodhur gjithnjë aksidente — foli më tepër me vete.

— Kthesë e rrezikshme.

Papritur xhadeja filloi të zbriste poshtë. Shoferi pakësoi gazin. Ndërroi marshin. Maqina filloi të ulej ngadalë, duke gulçuar.

— E dëgjon si gërhet?

— Kush? — tha gazetari.

— Motori... e dëgjon? Dashtë qielli e na çon sagllam. Sa kam ardhur këndeje, më tepër e kam shtyrë unë këtë, sa ky mua.

Gazetari bjond u kthye nga kolegu i vet.

— Me të vërtetë — i tha me një zë të gëzueshëm — në artikujt që kam lexuar gjer tani mbi tërmetin, nuk kam parë të shkruhet mbi vështirësitë e shoferëve, që kanë maqina të vjetra.

— Edhe për ta do të shkruhet...

— Se ndryshe është të kesh një maqinë të re e të fortë, e ndryshe këtë kamion gati jashtë përdorimit.

— Sigurisht që ndryshe është — tha Nikua.

Në fytyrën e tij të rrumbullakët pikaloshë qëndroi prapë po ajo nënqeshje e lehtë dhe sytë e tij të zez llamburitën po nga ajo dritë e perënduar. Tashmë ai e kishte fare të kuartë, që kolegu i tij ishte naiv, si fëmijë. Në redaksi s'e kishte vënë re, sepse aty s'kishte shumë lidhje me atë gazetar të ri. Pastaj ky pjesën më të madhe të kohës së vet e kalonte poshtë, në shërbime. Kurse atje, në tërmete, ata takoheshin vetëm në mbrëmje në dhomë të hotelit. Aty gazetari bjond ishte i heshur. Sa vinte përshëndoshej me shokun dhe ulej në tryezë të shkruante. Po edhe në ato biseda të rralla të hotelit, ai e kishte pikasur se kolegu i tij ishte pak naiv.

— S'do mend — i tha gazetarit bjond, — një Zis i vjetër është një Zis i vjetër; kurse një Skodë e re, është një Skodë e re... — Njëpër zërin e tij dridhej një ton i lehtë, i largët ironik. Gazetari e fshihte atë jo aq nga kolegtë i tij bjond e sykaltër, sa nga shoferi i panjohur. Po ky e pikasi e përnjëherësh pa gazetarët. Po gazetari bjond, aty afër supit të tij, tha po me atë ton të gëzuar:

— Kurse detyrën këtu gjithë shoferët e kanë të njëjtë.

I madh e i shëndoshë, siç ishte, Ndreka që përkulur i tëri mbi timon. Thua sikur edhe ai vetë ishte një pjesë e kamionit të rëndë. Megjithëse në një fshat, me të kushëririn ai nuk ishte bërë shumë dhe nuk e pas-kësh njohur atë në të vërtetë se ç'njeri ishte. Ditët e e para të tërmetit, kur e shihte të ngarkuar në llaç e baltë, me atë kapotë ushtarake të përdorur e me shpatullat të mbledhura përpara, shoferi pandehte se ashtu i kushëriri përpiquej të harronte dhimbjen e djalit. Dhe i dhimbsej ai baba. Po kur mbledheshin darkave dhe shikonte atë fytyrë të rreshkur, të zgjatur, ata muskuj, që i mbledheshin ndër nofulla, kur fliste për njerëzit, për vullnetarët, Ndreka e kuptonte se ai njeri nuk kishte nevojë për ngushullim. Dhe shoferi ndihej më i lehtësuar.

— Babai u çmend — i tha Leci gazetarit bjond — e pastaj vdiq.

Gjer atë kohë shoferi kishte folur vetëm me këtë gazetar. Ky e ngiste më tepër muhabetin. Kurse ai tjetri dëgjonte dhe heshtëtte. Po shoferi kishte qejf të bisedonte edhe me të. Prandaj kësaj radhe, duke folur, ai shikonte atë tjetrin që kishte shtrirë çizmet afër motorit e qëndronte me trupin të përkulur përpara.

— U çmend — tha Leci — nga të rrahurit.

— Kur kështu? — Zëri që u dëgjua ishte i ulët e i menduar.

Edhe shoferi fliste ulët, po buçima e motorit e mbytte zërin e tij dhe ai herë-herë gërthiste. Fjalët i thoshte të shkëputura, të shkoqura njëra nga tjetra.

— Në kohën e luftës — tha shoferi. — Në gestapo. E rrihnin dy herë në ditë. Mëngjez e darkë. Dy SS e mbanin. Njëri prej krahëve, tjetri prej këmbëve. Kurse një i tretë e rrihte me shufër hekuri... U çmend plaku nga të rrahurit — tha.

Gazetari bjond pa duart e Lecit të mbërthyera në timon. Nën cipën e hollë të lëkurës së tyre shtriheshin nejet e gishtërinjve, që lëviznin nervozë.

Në kamionin e tretë Shega e kishte ngrënë mollën. Ajo i kishte kapërdirë edhe zemrën edhe farëzat. Vajza fërkoj duart e i fshiu me fundin e fustanit të qulltë. Shikoi shoferin trupmadh dhe qeshi. Dhe deshi të këndonte.

— Mos, shpirt. Jo, jo tani — i tha shoferi.

Ai vetë dikur kishte qenë sazexhi. I binte gërnetës. Dhe këndonte e pinte raki. U martua me një grua që s'pille. Po ai vazhdonte t'i binte gërnetës. Donte domos të kishte një djalë, apo një çupë. Po e shoqja s'pille. Dhe ai i binte gërnetës e pinte raki. Pastaj gjithshka iu neverit: edhe gërnetë, edhe kënga edhe rakia. I braktisi të gjitha e u bë shofer. Dhe kudo që ishte nuk donte të dëgjonte më as këngë e as gërnetë. Nuk donte; vetëm rakinë e konjakun s'i linte dot.

Shega i hodhi një vështrim të habitur e pyetës shoferit dhe e la këngën; pastaj shkopsiti pallton e vjetër dhe u shtri mbi sedile duke nxjerrë përpara gjoksin. Nën trikon e pambuktë shoferi pa me habi atë gjoks të zhvilluar vajze. Ai u çudit dhe s'po ja hiqte dot sytë

Skoda e rëndë ecte ngadalë në rrugën që hapnin para kamionat. Kujtimi sikur u çlodh. Tani që i sigurt, se sado e gjatë dhe e vështirë të ishte ajo rrugë, ai patjetër do të arrinte në Shup. E të nesërmen do të kthehej. Kësaj radhe ai do të qëndronte në shtëpi më gjatë. Kur ish nisur, nuk e kish zgjuar djalin e vogël. As e kish përkëdhelur e as kish luajtur dot me të. S'kishte pasur kohë, Edhe me gruan nuk ish çmallur dot. Le që gratë e shoferëve kështu janë. Ato s'kanë kohë të çmallen me burrat e tyre. Kurse kësaj radhe, me t'u kthyer, ai do të qëndronte më gjatë edhe me djalin, edhe me gruan. Shoferi shihte me vëmendje se si në rrugë bora vazhdonte të binte flokë-flokë. Fqollat e saj ndizeshin nëpër drita të fenerëve të Skodës e pastaj shuheshin e binin mbi tokë. Po atje ai shihte vetëm baltën e borën e shkelur nga të tre kamionat përpara.

Shega iu afrua më pranë shoferit trupmadh me sy të kërcyer jashtë. Ajo qeshte e, duke nxjerrë përpara gjoksin, shtrihej në sedile. Herë-herë shoferi i hidhte një shikim të shqetësuar, po pastaj e ngulte vështrimin e vet në rrugë. Kamioni rrëshqiste nëpër asfaltin me borë. Mbi timon të maqinës shoferi trupmadh po mendonte për vajzën e pakët. «Sa vjeç mund të ishte vallë, gjashtëmbëdhjetë, shtatëmbëdhjetë? Ai kurrë s'kishte pandehur, se Shega do të kishte një gjoks aq të zhvilluar e ngacmonjës. Thellë në vetëvete shoferi po ndjente se po i ndizej një zjarrm, që i digjte gjithë trupin. Këtë zjarrm ai e kishte ndjerë gjithnjë kur kish qenë sazexhi. Por jeta e shoferit ja kishte shuar. Prej kaq kohe nuk e kishte ndjerë në trup atë zjarr, si këtë herë. Iu duk sikur zgjati dorën e djathtë dhe e kapi vajzën nga gjiri, sikur mbante shtrë-

nguar në dorën e tij gjirin e saj ashtu si ne tërheqim një ftua të pjekur, kur duam ta këputim nga dega. Për një çast vajza heshti. Dhe ajo qetësi e përnjëhershme sikur e përmendi shoferin. Stopoi në vend. Instinktivisht vështrroi jashtë. Kamioni kishte qëndruar fare buzë kanalit. Për një çast shoferin e paskish zënë gjumi. «Ohu! desh lamë kokën këtu...» foli ai nëpër dhëmbë e kërceu poshtë në tokë. Bora i arriti në gju. Në errësirë të natës ai qëndoi i palëvizur duke vështruar herë kamionin, herë kanalën. E kuptoi se ishte i lodhur shumë dhe gjithshka kishte ndodhur nga pagjumësia. «Desh mbetëm këtu...» murmuriti sërish dhe me duar që i dridheshin ndezi një cigare. Në këtë kohë dëgjoi borinë e Skodës që arriti pas. Shoferi hipi në kabinë. Dhe pa vajzën. Ahere ai u trëmb nga vetja. Kishte pandehur se jeta e dikurshme e sazexhiut ishte shuar në të, kurse ajo vetëm sa qenkej platitur. Dhe mjaftonte vetëm diçka e vogël dhe mund të zgjohej sërish.

— Mbërthe pallton — iu gërmuq shoferi vajzës. Shega nxori gjuhën dhe e përqeshi.

— Nacë... — ja bëri ajo.

Njëra pas tjetrës të katër maqinat udhëtonin për në veri.

Me ç'njerëz nuk takohemi në jetë ne shoferët. Bëjmë bashkë një copë udhë, shkëmbejmë dy-tri fjalë e përsëri në udhëtim. Dhe mbetemi vetëm. Përherë të vetëm në udhëtimet tona. Kurse udhëtari që sapo zbriti tani nga kabina e maqinës, kush e di se për ku largohet. Ndofta tani ai shkon në takim, apo ndofta kthehet te fëmijët në shtëpi; ndofta shkon të pijë një kriko me shokët, të shkëmbejë dy fjalë me ta. Njerëz jemi. E në jetë gjithshka mund të ndodhë. Shoferi as mund t'i kujtojë e as mund t'i kërkojë dot gjithë njerëzit me të cilët takohet në jetë. Ata janë aq të

shumtë e të ndryshëm, sa, për kujtesën e shoferit, fytyrat e tyre përzihen e venë e kthehen në një fytyrë të përgjithshme të udhëtarit, që vazhdimisht hipën në maqinë e zbret prej saj, e merr rrugët e ndryshme të jetës. Po midis kësaj morie fytyrash, ka edhe nga ato që mbeten përherë të pashlyera në kujtesën e shoferit. Ajo mund të jetë fytyra e një femre të bukur, që ti e ke parë në ndonjë revistë, e ke këputur dhe e ke ngjitur në kabinë. Le të jetë ajo gjithnjë me ty. Ose mund të jetë fytyra e gëzuar e një prindi, që, pas një udhëtimiti më të gjatë, kthehet te fëmijët e vet.

Shoferi i Skodës nuk e njihte plakun, që i kishte dalë në rrugë. Ai as që do ta kishte mbajtur mend, sikur të mos i kishte thënë: «Na zuri keq ky tërmet, tani nëpër këtë dimër...». Plaku kish nxjerrë nga xhepi shaminë e madhe, e kish filluar të fshinte me të qafën e fytyrën e kuqërreme. Pastaj plakun kish zbritur. Shoferi e kishte parë nga dritarja e kabinës tek po largohej, duke shkelur mbi pellgjet e shiut.

Tani plaku, me kokën nën jorgan, rri zgjuar e mejton aty pranë sobës. Teneqeja e kësaj po kërcet e atij, tek e dëgjon, i vjen mirë. Në shtëpi është mësuar me zjarr në vatër. Kur nusja e djalit kishte thënë të blenin edhe ata një sobë, as plaku, as plaka nuk kishin dashur. «Ç'është kjo, zjarr në kusi! Zjarrin duhet ta shohësh. Të të ngrohet edhe syri» kishte thënë plaku. «Ndryshe është kur e ke prushin në vatër. Zgjat duart drejt tij e ndjen se si të theken vetë... Ndryshe është kur zjarrin e ke kredhur në kusi e s'sheh gjë...». Po tani aty pranë soba kërcet e atij i duket sikur me atë këngë të vet kërcëku i thotë: «Unë jam këtu». Dhe plakut i vjen mirë. Ndërsa Rrufeja, te kreu i dhomës, ka rënë të flerë bashkë me fëmijët e vegjël Sokolin e koti gjumi përnjëherë; pas tij fjetën edhe Gëzimja e djali i madh.

Me kryet të mbuluar, plaku ndjente se si zemërimi po i fashitej e ngadalë po e kuptonte që dhëndrri nuk kishte faj. Edhe në qoftë se, pa dijeninë e së

shoqes, kish dërguar telegram që të vente babi e të mbante fëmijët, mirë kish bërë. Kish menduar se vetë nuk do të ishte aty. Le të vente babgjyshi të njihte të nipërit e ndofta zbutej. Dhe nuk kish bërë keq. Po, me kokën nën jorgan, plakun tani e rrihnin mendimet për të bijën. Që kur çupa ish rrëmbyer me muratorin e gjer atëhere atij i dukej sikur kurrë, asnjëherë s'kish menduar ashtu, si atë natë për të. Në fund të fundit, dhëndrrin nuk e njihte. As e kishte parë e as e kishte dëgjuar. Kurse çupa... Kur i thanë se dhëndrri paskeq shkuar vullnetar në Dibër, plakut i erdhi mirë. «Eh, po, qenka njeri», tha me vete. «Njerëzit kanë nevojë për të dhe ai shkon». Plaku ndjeu një krenari të brendshme. Ajo nuk ishte krenaria e vjehrrit për dhëndrrin e vet; ajo ishte krenaria e njeriut për njerinë. Gjithë jeta e tij e kishte mësuar se kur njerëzit janë në nevojë, njeriu duhet t'i ndihmojë. Ndryshe s'je njeri. Dhëndrri kish bërë mirë që kish shkuar të ndihmonte të prishurit nga tërmeti. Njeriu për këtë ditë është. Prandaj edhe ai do të nisej të mbante fëmijët e tij. Edhe sikur ata të mos ishin të nipërit.

Por gjithë mllëfin e vet plaku e kish me të bijën. Ajo e kish mohuar dhe e kish turpëruar. Ai s'mund ta harronte sa të vdiste atë ditë kur i kishin thënë se Rrufeja ish rrëmbyer. Iu duk sikur dikush i kish ngulur një thikë të mprehtë në zemër dhe ja kish shpuar tejtejet. Për herë të parë në jetën e tij ai s'kish guxuar të shikonte njerëzit në sy. Nga tërbimi e kish futur plakën në konakun e vet të errët dhe i kish gërthitur:

— Ku i kishe sytë? — Plaka dridhej si purteka. Në shtëpi nuk kishte tjetër njeri. Të gjithë kishin dalë në fushë, kurse ai ishte shkëputur nga ara e kishte vajtur aty. — Ku i kishe sytë ti?! — i kishte thirrur prapë. Po ajo me zë të dridhur kishte thënë vetëm:

— Ku ta dija unë...

Atëhere plaku e kish qëlluar. E kish qëlluar me

gjithë tërbimin e vet. Dhe kur plaka kish rënë në tokë e s'po ndihej më, se s'kishte zë as të rënkonte, ai kishte ulëritur nëpër terrin e konakut:

— Ajo për mua ka vdekur! — Dhe kish dalë jashtë.

Tani kishin kaluar shumë vjet. Rrufeja ishte bërë nënë dhe fëmijët po rriteshin. Dhe babai, nën jorgan, i heshtur, nuk e pyette më veten si qindra e mijëra herë të tjera: «Si ma punoi kështu? Të paktën të më kishte pyetur». Tani e dinte mirë se, sikur vajza ta kishte pyetur atëhere, ai kurrë s'do ta kish lejuar të martohej me atë muratorin. Pse? Sa herë ja kishte bërë vetes këtë pyetje. Dhe në fillim përgjigjej; «Sepse nuk e njoh atë tjetrin se ç'plaçkë është. Po thonë që dhëndrri është i mirë. Mbase, po prapë larg është... Ndryshe ta kisha këtu, në fshat, shkoja e takoja përditë. Uh, uh, tani i hipën maqinës e vajte, ja, brenda një ore. Fshatarka në qytet s'bën dot. Ajo është prapë fshatarkë». Dhe nëpër këto pyetje e përgjegje të përhershme, babai gjithnjë e më shumë e kuptonte se ai kurrë s'kishte për ta lënë të bijën të martohej me atë muratorin. «Pse? Sepse këto vajzat tona janë lloçka. Shikojnë një balukezi qyteti dhe ngrehin bishtin e ulen shesh, si pulat...».

Niëri pas tjetrit kamionat vazhdonin udhëtimin e tyre. Maqina të ndryshme venin e vinin. I kalonin e i linin prapa. Udha shtrihej nëpër një bërnyl të hapur malor. Leci ndërroi marshin, shtypi gazin dhe u përkul më tepër mbi timon. Duke hungritur, kamioni mori të përperjetën. Hungrima e tij ishte një gulçim i ngjirur, i ndërprerë e shoferit iu duk sikur dikush i ngatërroi me dorë, zorrët në bark.

— Filloi — murmuriti nëpër dhëmbë.

Gazetari bjond kqyrte udhën përpara. Gjithë ai mal mbulohej nga një pyll i madh e i dendur. Nga të

dy anët ngriheshin bredha të mëdhenj. Maqina ecte ngadalë. Me mundim ajo i ngjitej malit. Tani të dy gazetarët soditnin natën sikur të ishin vetë jashtë. Atje bora binte e rrallë, me fjolla të mëdha. Këto binin e ngjiteshin te xhami i kamionit. Fshesa i fshinte e i mblidhte në anë, ku sapo ishte krijuar një shtresë e dendur bore. Leci nxori prej kamares një pecë, hapi derën e kabinës e, duke u zgjatur i tëri filloi të pastrojë xhamin përjashta. Nata ishte e ngrohtë. Erë nuk frynte. Tek-tuk shihej vetëm si shkëputej e binte poshtë ndonjë bashkë bore nga degët e bredhave. Shoferi u fut në kabinë. Vendosi pecën në kamare, po derën nuk e mbylli; pastaj u përkul i tëri nga ana e majtë e, duke u varur jashtë, pa kamionin si i ngjitej të përpjetës. Buçitja e motorit iu duk si e lodhur. Herë pas here atë buçimë e ndërpriste një rënkim i zgjatur e i mbytur.

— Nuk është mirë — tha Leci, duke hyrë në kabinë e duke tërhequr pas derën e hekurt. — Nuk është mirë «Arusha plakë» — tha, duke tundur kokën, sikur të fliste për një njeri të afërt e të sëmurë.

Shtresa e trashë e borës, që kishte mbathur atë bërryl mali, e trembi Kujtimin. Përnjëherësh mendtë i shkuan te rrotat e pasme të zhveshura e pa zhinxhirë. I dha sinjalet e dritës kamionit përpara, që të mos largohej shumë prej tij. Ky nuk e ngadalësoi ecjen e vet. Me sa duket, shoferi trupmadh nuk kuptoi se ç'kishte Skoda. Atëhere Kujtimi ndërroi marshet e shkeli me nervozizëm pedalen e gazit. Duke hungri-tur, maqina turfulloi përpara. Me një të kërcyer ajo iu afrua aq shumë kamionit, sa shoferi e pakësoi gazin.

— Buçkë — tha ai me vete duke mejtuar Skodën. Shoferit sikur i shkriu gjaku. E kuptoi se vetë pesha e maqinës dhe e ngarkesës ishin të rënda dhe, qoftë edhe ashtu, pa zinxhirë, Skoda e hante atë të përpjetë.

— Buçkë — murmuriti përsëri ai me vete.

Skoda s'i ndahej më kamionit përpara. Ajo ishte e fuqishme. Dhe tek i ngjitej malit, Kujtimi dëgjonte

gjëmimin e plotë të motorit të saj. Ai gjëmim e çlodhte atë.

Shega qëndronte e s'lëvizte nga cepi i kabinës së kamionit. Vetëm se tani ajo as që e shihte me sy shoferin trupmadh. Këmbët e saj, të hapura, vazhdonin të rrihnin me këpuçë mbi sedile. Vajza u zgjat përpara e pa borën që binte në fjolla të rralla e të mëdha. Atë çast, në fushën e pastruar të xhamit, para syve të saj, ra e u ngjit një fjollë e gjerë bore. Ajo filloi të hapej mbi qelqe e ngadalë kokrrizat e shumta të kristalta vezulluan para Shegës. Vajza zgjati dorën e përshkoi gishtin dëftues midis atyre kokrrizave të flakta. Po ato qëndronin gjithnjë aty. Vetëm ndonjëra prej tyre shuhej. Me sa duket, vajza e pakët vetëm pastaj u kuitua që ato ishin jashtë, matanë xhamit. Ajo qeshi e kënaqur me vete.

— Këndo, ta marrsha, këndo, shoirt... — i tha shoferi trupmadh. Ai s'luante nga timoni. Vetëm kryet kthente nga vajza. Kjo nxori gjuhën.

— Nace... — iu ngërdhesh.

Shoferi pa atë gjuhë tek përpëlitej midis dy rrjesh-tave të dendur të dhëmbëve të verdhë.

— Nuk zemërohem — i tha me zë të butë. Këndo, po deshe, mos ki frikë...

— Nace... — e përqeshi përsëri vajza.

— Atëhere shoferi trupmadh nxori nga xhepi pake-tën dhe ndezi cigaren; e thithi thellë e, si nguli shi-kimin para në rrugë, filloi të këndonte vetë:

*Arkivol n'shirit të arit,
Rreth e rrotull lule mavi...*

E habitur, Shega u kthye nga ai. Shoferi këndonte vetëm. Duke gjëmuar, kamioni i ngjitej të përpjetës, ndërsa aty brenda në kabinë gjëmimi i tij vinte i mbytur, i shuar. Mbi gulçimin e motorit derdhej kënga e shoferit. Zëri i tij ishte një zë i trashë, i ngjirur burri. Dhe kënga e shtruar, e zgjatuar:

Arkivol n'shirit të arit...

Përsëritte prapë shoferi me vete. Po ata tinguj të trashë e të ngjirur e mbërthyen vajzën. Përnjëherë ajo u topit. Vuri kokën në pëllëmbë të saj dhe dëgjonte shoferin.

*Ti u shofsh, o fusha e Rrmajit,
Që na i thave djelmt' e rinj...*

Vajza dëgjonte gojëhapët. Herë pas here ajo vetë përpiquej të përsëritte fjalët. Melodinë s'e kapte dot. Mekanikisht pëshpëritte vetëm fjalët. E nuk guxonte të ngrinte zërin e vet. Me sy të picërruar shikonte shoferin trupmadh tek këndonte në timon të maqinës. Shih, edhe ai njeri kënduakej!

*Ti u shofsh, moj fusha e Rrmajit,
Që na i thave djemt' e rinj...*

Njeriut në timon iu kujtua koha e dikurshme. Gjithnjë ai përpiquej ta harronte dhe sa herë që i kujtohej, e shtynte nga truri i vet atë. Tani ai ishte shofer. E me grua. Jeta e sazexhiut kishte mbetur pas. Shoferi në udhëtimet e tij lë pas qytete të tëra e, bashkë me to, edhe pjesë të jetës së vet. Dhe ai e kishte lënë diku pas atë jetën e sazexhiut me vallen e çengive, me vajin e gërnetës, me zinxhirin e zjarrtë të rakisë rreth gotës së qelqit. Tani jeta e tij ishte ajo udha e gjatë, që shtrihej para tij e mbi të cilën ai po fluturonte nëpër natë drejt njerëzve.

Ti u shofsh, o fusha e Rrmajit...

Si i erdhi kështu papritur kjo këngë e largët, e harruar diku nëpër shtresa të thella të ndërgjegjes së vet... Ajo ishte një këngë e dhimbshme. Edhe atëherë ai e këndonte atë me dhimbje. Prandaj edhe nuk

donte ta këndonte. Sa herë matej, sikur trembej prej saj — ... «Mjaft» mejtoi ai me vete, duke shikuar thellë natën. Veç kënga vazhdonte të rridhte në buzët e tij. Atëhere ai thithi cigaren. «Edhe pak», tha sikur t'i lutej dikujt «edhe pak...» po s'këndoi më. Ajo e thithura e cigares sikur ja trembi këngën.

Maqinat arritën qafën e malit. Prej andej udha merrte teposhtë nëpër një luginë, që shtrihej midis dy vargjeve malorë. Malet ngriheshin e zgjateshin krahas njëri-tjetrit, duke formuar në barkun e tyre atë luginë të gjerë. Shoferët e dinin se në të mbaruar të saj fillonte zona e dëmtuar prej tërmeti. Pastaj ata do të kalonin edhe dy fshatra të tjera, gjersa të arrinin në lagjen që furnizonin me tulla.

Kamioni i Lecit filloi të zbriste. Shoferi e shoi motorin dhe e la maqinën të ecë afolio. Tani Leci ishte më i qetë. Ndryshe është të të mbesë «Arusha plakë» atje në majë të malit e ndryshe të të mbesë këtu, në pllajën e sheshtë. Me sa dukej, atë mbrëma borën e rribathte veriu, sepse nga kjo anë e malit shtresa e saj ishte më e trashë. Kamioni ecte e bora arrinte gati te buza e parafangove.

Nikos iu duk sikur atje, në luginë, nata ishte më e trashë e më e qullët se gjetiu. Ç'është e vërteta, tani bora kishte pushuar. Leci pa fshesat, që venin e vinin kot nëpër fushën e fshirë të xhamit. Ai i ndali. Kurse gazetari po mendonte se gjatë tërë atyre ditëve kishte vajtur vetëm gjer aty, tek ata dy fshatra, që fillonin në të hyrë të luginës, kur zbret prej veriu. Dhe përsëri ish kthyer në Dibër. Ai e dinte se, në mes të asaj lugine, shtrihej një qytezë e vogël punëtorësh. Dritat e saj duhej të vezullonin diku nëpër terr. Gazetari nguli shikimin e vështroi thellë. Dritat nuk dukeshin gjëkund. Me sa duket, ata ishin akoma larg e mjer-gulla e dëndur e asaj lugine i mbulonte e i fshihte. Nikos përsëri iu duk, sikur atje nata ishte më e trashë e më e qullët se kudo. Dhe u trishtua. Ky udhëtim për të s'kishte asnjë kuptim. Ai s'po kuptonte as vetë si

ish nisur. E kish tërhequr kolegu i tij. Sadoqë ky udhëtim s'kishte asgjë të panjohur. Këto maqina ishin si qindra e qindra të tjera, që punonin tani atje. Këta shoferë, po ashtu. Edhe bora edhe nata e njëllajtë kudo.

E tatëpjeta kishte mbaruar. Leci nderi përsëri motorin, shtypi pedalën e gazit e i tha gazetarit bjond:

— Tek në, herë pas here rënkan tërmete. E lexova në «Ylli».

— Ashtu?

Gazetari bjond iu përgjegj shoferit, veç mendjen e kishte te kolegu përbri. Ky rراسi kokoren në ballë, po këmbët s'i largoi prej ngrohtësisë së motorit. Gazetari bjond ishte i gëzuar që kish mundur ta tërhiqte atë me vete. Dhe tani po mendonte se rruga që do të bënte nëpër male ishte e lodhshme. Në të mbaruar të luginës do të zbrisnin prej maqine dhe do të merrnin pastaj tragën malore, që ndiqnin fshatarët. Natën do ta kalonin në Ost. të vogël. Të nesërmen mund të niseshin për Seb.

— Në «Ylli» — tha Leci — lexova se qenka mbytur një kontinent i tërë.

— Kur?

— Dikur...

— Ah, po... në kohë të lashta — tha Nikua.

— Po.

— Ah, po... — tha gazetari. — Atlantida.

— Ëhë — u hodh përnjëherësh shoferi sa kujtoi emrin. — Atlantida — tha. — Po duan të thonë, sikur paska qenë këtu pranë nesh.

— Ku? — fytyra e rrumbullakët pikaloshe lëvizi. Sytë e tij përsëri u mbushën me atë dritë vezulluese si në të perënduar. — Ku? — pyeti ai përsëri shoferin, pa e fshehur atë hurmë ironie, që u derdh nëpër zërin e tij. Shoferi s'e bëri qejfin qeder. Tani që kishte kaluar qafën e lartë të malit dhe kur «Arusha», me gjithë lodhjen e vet, po e tërhiqte nëpër borë, Leci kishte qejf të bisedonte. Dhe ai donte të bisedonte

me këtë njeri të heshtur që qëndronte aty, në cep të kabinës së kamionit të tij.

— Në Egje — tha shoferi. — Paska njerëz që thonë se gjoja Atlantida nuk ndodhej larg, po këtu pranë nesh. Edhe aty qenka përmbytur.

— Thonë... — tha Nikua me vete. — Kështu thonë... Po kjo është jeta — tha. Tani gazetari nuk shihte më shoferin. Kishte ngulur shikimin e tij përpara, tej xhameve të maqinës dhe soditte natën. Dritat e kamionit shkëlqenin mbi borë. Rreth tyre terri ndizej e përflakej. Disa maqina ktheheshin. Njëpër njëgjull gazetari shihte se si lëviznin ngadalë fenerët e verdhë e të ftohtë të tyre. Ata u afruan pranë e pastaj u zhdukën.

— Kjo është jeta — tha ai. — Kontinente të tëra përmbysten e humbasin. Njerëzit zhduken. Pastaj po njerëzit zbulojnë kontinente të tjera. Dhe gjejnë prapë njerëz... Kjo është jeta...

Shoferi aty në timon s'po kuptonte shumë nga ato që thoshte gazetari. Lecit iu dukën të ngatërruara mendimet e atij tjetrit, veç si në të turbull e ndjeu që ato ishin të rëndësishme e interesante. Shoferi deshi të thoshte: «Nuk të kuptoj», por pastaj e ndërroi e tha:

— Nuk ju kuptoj, si është kjo punë e kontinenteve dhe e njerëzve.

Në kabinë u derdh e qeshura gazmore e gazetarit bjond. Fytyra e flashkët, e bardhë, e shoferit, ato rru-dha të mbledhura mbi ballë të tij, pastaj ajo «ju-ja», «nuk ju kuptoj» e bënë atë, që gjatë tërë asaj bisede kishte heshtur, të mos përmbahej dot më. Po ai qeshte edhe me kolegun e vet. Sepse ajo bisedë gati me zë të ulët me shoferin për «kontinentet, që përmbysten e për të tjerë, që zbulohen» dhe ai ton i lodhur kur shqiptonte: «Kjo është jeta ...» i tregonin se Nikua ishte mërzhitur e nuk e kishte fare për zemër këtë udhëtim njëpër natë. Gazetari qeshte dhe, duke qeshur, e ndërpeu bisedën e tyre.

«Ndal!» Nga ledhi i udhës drejt e te turinjtë e Skodës kërceu një njeri. Ngriti dorën përpara e thirri: «Ndal!» Shoferi stopoi në vend. Nëpër dritëz të fenërit pa udhëtarin gjithë të bardhë të mbuluar në dëborë. Ngrinte në sup një hejbe të rëndë.

— Ç'do? — thirri Kujtimi. Posa nxori kryet prej kabine, vrejti se, niëra pas tjetrës, katër hië të tjera kapërcyen ledhin. Të gjithë, pa thënë asnjë fjalë, u shpërndanë dhe filluan të kacaviren në karrocëri.

— Ku do të shkoni?

— Gjer aty në kthesë — u përgjegj dikush.

— Kush të dojë le të vijë në kabinë.

— S'më duhet ai hotel — u përgjegj po ai zë. Të tjerët qeshën.

Shoferi hapi derën e kabinës e zbriti në tokë. Duke shkëlur mbi borë, ai shkoi te karrocëria. Vuri këmbën mbi dorë e, duke u mbajtur, lëshoi përpjetë trupin e vet. Njerëzit me këmbë fshihnin e pastronin borën mbi dhoga. Pastaj dikush mori mushamanë.

— Ja dhe kasollen tonë ku e paskemi — tha ai dhe ua hodhi sipër të tjerëve. Duke qeshur, ata u futën brenda.

— Ç'jeni ju? — pyeti shoferi në errësirë.

— Kënde... fshatarë... — Ai që foli u afrua pranë. Uli gjurin mbi dhoga e iu afrua shoferit. Ky ndjeu përnjëherësh erën e rëndë të djersës së tjetrit. Ai merrte frymë shpejt. Dukej që kishte udhëtuar shumë.

— Ku shkoni?

— Ne? Ti ku shkon, se ne jemi në shtëpinë tonë — u dëgjua po ai zë i parë, që qeshte brenda mushamasë.

Shoferi ndjeu se si po i kërcente gjaku në kokë.

— Ç'jeni ju? — i tha ai njeriut, që kishte pranë.

— Ustallarë — tha ky qetë.

Shoferi prapë ndjeu erën e rëndë të djersës së tij. Zgjati dorën e kapi hejbetë. Ato ishin plot alete: sqeparë, çekiçë, sharra... Kujtimi shikoi përsëri njerinë

që kishte pranë. Si një hije, i përkulur mbi vete, ai qëndronte me një gju mbështetur mbi dhoga.

— Ku shkoni?

— Në Sop. Atje kanë nevojë për ustallarë dhe ne u ngritëm. Po ti na ço gjer tej, në kthesë. Pastaj ne do të shkojmë më këmbë nëpër rrëzë të maleve. Ne jemi vendas dhe i njohim udhët. Jemi vëllezër — tha hija ngadalë.

— Të pestë?

— Të pestë.

Ai që ishte ulur mbi gju në dhogat me borë priti mos shoferi e pyeste përsëri. Po ky s'po ndihej. Me këmbën mbi rrotë të Skodës, Kujtimi nguli shikimin në errësirën e ftohtë të natës.

— Pse në këtë kohë? — pyeti ai njerinë pranë tij.

— Nuk të marr vesh... — Hija lëvizi dhe shoferi e kuptoi, që ai ngriti supet lart.

— Pse s'e latë të niseshit nesër, po në këtë kohë?..

— Nuk të marr vesh... —

— Po ti pse në këtë kohë? — Erdhi po ai zë ngacmonjës nga poshtë mushamasë. Atëhere shoferi u afrua më pranë atij, që ishte mbështetur mbi gju. Një kërshe-ri e brendshme iu ndez ta shihte në fytyrë. Po ishte shumë errët. Veç formave të përgjithshme, s'i dalloje dot as sytë, as gojën, as mjekrën e fshatarit. Vetëm era e rëndë e djersës së tij vinte e ngrohtë te shoferi. Ky mendoi të ndizte shkrepën që të shihte atë fytyrë, po ndërroi mendim e u hodh në tokë. Shkoi në kabinë dhe hoi marshet. Skoda u nis përpara me turfullim. Tre kamionat e tjerë ishin larguar. Kujtimi nxitoi t'i arrinte.

Sapo kapërcyen qafën e malit, shoferët ndjenë se si para tyre u hap lugina e gjerë, e mbushur me borë e mjergull. Errësira nuk i linte të shihnin larg, po ata e ndienin se hapësira shtrihej tani para tyre. Ndërsa Kujtimi, sapo kapërceu qafën e malit, ndjeu se rrotat e pasme të Skodës i xhiruan në zbrazëti. Një çast iu duk sikur maqina qëndroi pezull në ajër e, pastaj, gjithë

zhurmë rrëshqiti përsëri mbi udhë. Shoferi s'kuptoi asgjë. I shqetësuar, u zgjat e shikoi përpara. Udhë ishte mbushur nga dëborë e shtypur prej zinxhirëve të kamionave. Atëhere Kujtimi hapi derën e kabinës e me kujdes u përkul të shihte rrotat. Ashtu i përkulur shoferi vërejti se dhëmbët e zinxhirëve të kamionave, duke shtypur borën, kridheshin thellë në baltë e në tokë. Rruga e asfaltuar kishte mbaruar aty. Prej andej fillonte xhadeja e pashtruar, gjithë pellgje e gropa, gjithë baltë e kallkane dhe plot me të papritura për Skodën pa zinxhirë. Ato filluan qysh tani. Kujtimi e kuptoi se kur rrotat xhiruan në zbrazëtirë, Skoda kishte kaluar ndonjë gropë në borë.

Ndreka nuk e kuptonte përse atë mbrëma ngado i dilte përpara fytyra e rreshkur me ata muskuj të mbledhur ndër nofulla e të kushëririt. Gjithë këto ditë të tërmetit sikur i vinin afër me këtë fytyrë. Dhe ai mendonte përse gjatë vjetve e vjetve ata të dy, edhe pse të një gjaku, nuk ishin bërë shumë. As ishin grindur ndonjëherë. Vetvetiu gjithshka kishte zënë vend midis tyre. Ai shofer kooperative, ndërsa i kushëriri punonte në brigadën e frutikulutrës. Po ra tërmeti dhe përnjëherësh ata iu ndodhën pranë njëri-tjetrit. Thua sikur njerëzit harronin veten e mendonin më shumë për tjetrin. Ja Shega, «e pakët», po dhe ajo ku mundej ngarkonte një tullë, apo hapte një themel. Edhe ajo ndjente se duhej të bënte diçka. Dhe kushdo në këtë kohë sikur kërkonte të merrte për vete një pjesë më të rëndë. I kushëriri darkave nuk e përmendte fare të birin e vrrarë. Kurse gjithë ditën punonte...

Në kamionin e parë biseda nga Atlantida kishte shkuar në Hënë. Gazetarët e shoferi bisedonin rreth satelitëve e zbulimeve të Hënës. Ata flisnin për kozmonautët e për kozmodromet e ardhshme; për teorinë e relativitetit, për grimcëzat e raketat ndërkontinentale. Dhe përsëri biseda e tyre vinte e qëndronte aty te tërmeti.

— Dhjetëra miliard dollarë — tha gazetari bjond.

— Përse?

— Gjithë programi për një udhëtim rreth Hënës.

— Shumë — tha shoferi, duke shikuar udhën përpara, — shumë...

— Lexova në një gazetë të huaj mendimet e dikujt. Ishte apo s'ishte shkencëtar, nuk e di. Po, me sa kuptova, revista mendimeve të tij u jepte karakter shkencor. Ai thoshte se njerëzimi nuk ka ndonjë përfitim të madh nga këto udhëtime dhe kishte frikë se mos ne po u mësojmë rrugën njerëzve të qiellit dhe u shërbejmë pastaj për qëllime «gastronomike».

Gazetari përbri lëvizti, kurse shoferi s'po kuptonte gjë.

— Ç'do të thotë kjo? — tha.

— Ai kishte frikë, se mos më vonë ne u shërbejmë si meze njerëzve të qiellit — tha gazetari bjond, duke treguar qiellin e duke qeshur.

— Ohuuu...

Ata filluan të qeshnin të tre së bashku.

— Njerëzimi përfitime ka — tha gazetari bjond. — Veç të tjerave, këto zbulime tregojnë forcën e madhe të njeriut. Të gjithë tani e kuptojnë se, në qoftë se ka ndonjë perëndi gjëkundi, ky është vetëm njeriu. Po e keqja është se, tani për tani, imperializmi këtë forcë të njeriut e përdor kundër vetë njeriut. Ai kërkon të shushatë njerëzit e thjeshtë në botë dhe në këto udhëtime ndërplanetare të tregojë gjoja forcën e tij.

— Politikaaa — tha Leci duke hapur gojën dhe duke e mbajtur ashtu poshtë mjekrën e vet.

Në këtë kohë mbi llamarinë të kabinës së Skodës goditën me shuplakë. Disa të goditura bashkë dhe dikush që thërriste «Mbaje, shofer!» Kujtimi stopoi. Ustallarët një nga një u hodhën në tokë. «Natën e mirë» thanë dhe humbën nëpër errësirë. Kujtimi e nisi përsëri Skodën. Ai po i afrohej kamionave të tjerë, kur përpara këtyre buçiti një buldozer i madh. Me thikën e tij ai gërryente borën, që ngrihej topil në të dy anët e udhës. Nikua u përkul e shikoi përjashta xhamit.

Bora e gërryer prej buldozerit ngrihej pothuajse baraz me kamionin. Kulme të mëdha ngriheshin njëri mbi tjetrin. Ata ishin të ngrirë.

— Shumë ftohtë — tha gazetari.

— Këtu në dimër fryn gjithnjë — tha Leci. — Luginë në këtë vend është më e hapët dhe erërat nuk kanë një drejtim.

Shoferi s'mundi ta mbaronte mendimin e vet. Në kthesë ishte ndaluar një kamion. «Arusha plakë» sa nuk u përplas me të. Leci stopoi në vend. Pas tij u ndalën edhe kamionat e tjerë.

Skoda qëndroi ndanë udhës, mu aty ku ngriheshin dunat e borës të mbledhura prej buldozerit. Kujtimi nuk zbriti prej kabinës. Skapamentua e kamionit përpara buçiste. Shoferi trupmadh nuk e kishte shuar motorin. As Kujtimi nuk e shoi të vetin. Sigurisht që dikush kish bllokuar udhën. Atë do ta hapnin dhe maqinat së shpejti do të kalonin. Ashtu, siç ishte në kabinë, Kujtimi mbështeti fytyrën e vet në xham të dritares e shikoi jashtë. Bora gati sa nuk prekte Skodën. Atje kishte rënë shumë. Këtë ai e kishte kuptuar, që kur maqinat ishin futur në thellësi të luginës, po prapë nuk e kishte pandehur kaq...

— Shumë borë — murmuriti me vete, duke mbajtur fytyrën gjithnjë ashtu të mbështetur mbi xham.

Ndjeu rrëqethje në trup. Pas sediles, mori xhaketën dhe e veshi. Maqinat qëndronin në vend. Me sa dukej, atje e kishin vështirë të zhblokonin udhën. Po Kujtimin ritmika e motorit e koti përnjëherësh. U mbështet mbi timon e filloi të dremiste. Ishte i lodhur. I këputur. Në gjithë jetën e tij prej shoferi, ajo natë i dukej më e jashtëzakonshme. Ky udhëtim nuk ishte si të tjerët. Asnjëherë nuk ishte nisur për udhë me aq ngut sa kësaj here. Atij iu kujtuan ustallarët, që sapo kishin zbritur prej Skodës. Kur ai pyeti: «Pse në këtë kohë, pse nuk e latë të niseshit nesër?» dikush i ishte përgjegur: «Po ti pse në këtë kohë?» Atë çast shoferit i ishte dukur sikur me atë zë i kishte folur vetë nata.

Po maqinat qëndronin të gjitha në vend. Skapamentua e kamionit përpara buçiste. Shoferi trupmadh s'e kish shuar motorin. Ata do të vonoheshin. Ndofta më shumë nga sa kish pandehur ai në fillim. Sa mund të ishte ora atë kohë? 10,30? Atëhere ai kish më tepër se 6 orë që udhëtonte. Të paktën të arrinte në Shup. më 12. Mund të flinte 5-6 orë e të nesërmen të kthehej përsëri. Ai u shkund prej dremitjes. Skapamentua e kamionit përpara buçiste vazhdimisht. Po atij iu tremb gjumi. E dinte se qepallat nuk do t'i mbylleshin më, prandaj hapi derën e kabinës e kërceu në tokë. Këmbët e tij kërcitën nëpër borën e ngrirë. Ajri ishte i ftohtë. Ai u mbësh-toll në xhaketën e vet.

Në kamionin përpara nuk kishte njeri. Dhe shoferi trupmadh edhe Shëga kishin zbritur. Motorin e kishin lënë të ndezur. Edhe kamionat e tjerë ishin bosh. Kujtimi u çudit kur pa se para tij mbi 15 kamiona të ngarkuar njëri pas tjetrit prisnin të niseshin. Ai ecte drejt. Topilat e borës në të dy anët e udhës ngriheshin mbi shtatin e tij. I dukej sikur po ecte nëpër një tunel të vërtetë bore. Nëpër bardhësinë e tunelit ishte shtruar errësira e natës. Pa arrirë në krye të autokolonës, dëgjoj zëra njerëzish, që thërrisnin e grindeshin midis tyre. Ai shpejtoi hapat.

— Ku drejtin vajte dhe e fute këtu! — thërriste dikush.

— Nuk rimorkiohet dot.

— Pse të mos rimorkiohet?

— Në krye të kolonës njerëzit ishin grumbulluar rreth një maqine. Ai shihte hijet e tyre, që lëviznin në errësirën e natës, ndërronin vend e shkriheshin njëra me tjetrën. Kujtimi u fut midis tyre. Para tij doli një kamion i madh me rimorkio. Tej-përtej karrocesë lidhur me kavo shkriheshin disa qyngje të gjata ujësjellsi. Pësja e kamionit ishte e rëndë dhe aty, në të përpjetën, që merrte udha e ngrirë, rrotat e pasme rrëshqisnin, duke tërhequr maqinën e madhe gjithnjë nga ana e majtë. Dy rrotat e pasme të rimorkios thujse

ishin futur në kanal, kurse vetë maqina kishte zënë gjithë rrugën.

— Hip e ndize — i tha Ndreka shoferit pranë.

— Ç'të ndez? Tërheq vetëm pas.

— Ta provojmë.

Shoferi hyri në kabinë e ndezi motorin.

— Jepi.

Maqina ulëriti e u lëkund e tëra. Po në vend që të ecte përpara, ajo rrëshqiste e, duke u dridhur, zbriste ngadalë nga e majta.

— Stop.

— Stop, stop.

Disa zëra gërthisnin njëherësh.

— Stoop.

Dikush hipi mbi pedanën e duke i rënë me shuplakë xhamit të kabinës, i thirri shoferit:

— Stop, po të thonë, nuk dëgjon?

Tani maqina e zuri krejt rrugën. Ata që ishin mbledhur aty, nuk kishin më shpresë se mund ta tërhiqnin mënjanë qoftë sa të hapnin edhe pak vend, ku të mund të kalonin kamionat e tjerë. Qyngjet e ujësjellësit shtriheshin nga njëri skaj i udhës te tjetri. Rreth asaj maqine tani ishin mbledhur shoferë, punëtorë që mirëmbanin udhën, kalimtarë të ndryshëm. Dhe vazhdimisht vinin të tjerë. Trafiku u ndërpre nga të dy anët. Maqinat me ulërimë ndaleshin e shoferët, të inatosur, duke mallëkuar e sharë nëpër dhëmbë, vinin të shihnin se ç'kishte ndodhur. Po maqina e madh dergjej në mes të udhës. Koha kalonte.

— Si dreqin, xhanëm, vajte dhe e fute këtu?

— Nuk e futa unë. Më tërhoqi ajo mua. Shofer je dhe ti; merre timonin në dorë e provoje.

— Të tërhoqqi — tha ai tjetri duke i zvargur fjalët nëpër dhëmbë. — Po sytë ku i kishe, në b...

Kësaj radhe ky nuk u përgjegj. Heshtja e tij, me sa dukej, e kënaqi atë tjetrin, sepse as ai nuk u ndie më. Sa më shumë kalonte koha, aq më e rëndë bëhej gjendja dhe aq më e padurueshme për ata, që vinin rro-

tull atij masivi hekuri, të shtrirë sa gjatë gjerë në mesin e udhës. Gazetari bjond po ngrinte nga këmbët, Këpucët gjysma, të lagura, i ngrinë. Ai ndjeu në maja të gishtrinjtve një të ftohtë të hidhur, që e bënte të lëvizte sa andej këndej. Kur hodhi sytë, pa përreth disa hije që, një nga një, filluan të hidheshin e të kërcenin mbi borë. Edhe ai filloi të kërcente. Mblidhte të dy grushtet, i afronte te turinjtë, u frynte dhe, ashtu në errësi të natës, kërcente.

— Më dhëmb koka — tha njëri aty pranë tij dhe u kthye pas. Ai zhduk nëpër terr.

— Na mori më qafë, maskarai.

— Ç'faj ka ai?

— Ç'faj!... Ku niset tani me këto qyngje? Kujt i duhen këto njëmend?

— Shtetit — tha shoferi i maqinës. — Ka plane shteti.

— Tani duhen shtëpi, ku të fusin kokën njerëzit, e jo ujësjellës. Kush ka kohë...

— Ka, ka — tha shoferi. — Plani i shtetit nuk ndërpritet.

— Lërimi budallallëqet — i mbuloi ata një zë i trashë e urdhëronjës. — Fjalët janë fukarallëk — tha.

Nëpër errësi sikur ndihej një murmuritje nerveze, e shqetësuar, që vinte e qëndronte aty, te shoferi i maqinës së blokuar. Në fillim ish e heshtur, e mbytur, thua sikur endej nëpër ajër. Po përnjëherësh ajo shpërtheu. Disa u grumbulluan rreth shoferit e filluan t'i gërthasin:

— Na tregon edhe planin e shtetit!

— Po ka plan — tha shoferi. Edhe shtëpitë e dëmtuara të ndreqen edhe ujësjellësi të ngrihet.

— Tani, ë?

— Tani.

— Po hë, de... Luaji qyngjet e tua, me këtë rimorkio e nëpër këtë ngricë...

— Dhe natën.

Asnjëri s'u ndie. Në këtë kohë shoferi trupmadh

me sy të kërcyer jashtë, u kacavor në karroceri të maqinës e hipi lart.

— T'i hedhim poshtë këto — tha.

— Cilat?

— Qyngjet. Të shkarkojmë maqinën.

Kapi një tub të madh hekuri e bëri ta lëvizte. Po s'mundi. Qyngjja ishte shumë e rëndë, e lidhur dhe e shtrënguar fort në kavo. Duart e shoferit, nëpër errësirë, kapnin gllomçën e litarit të hekurit.

— Duhet zgjidhur kavua — tha.

— Të tjerët hipën në karroceri. Përpiqeshin të çlironin kavon, por ishte e pamundur. Litari ishte lidhur fort në hekur.

— Sopatën, t'i biem e ta presim.

— Zbrit aty! — dikush gërthiti në errësirë. — Po preve kavon, qyngjet do të rrokullisen e do të të bëjnë petë.

Hijet, që kishin hipur në kamion, një nga një kërcyen poshtë. Vetëm shoferi trupmadh qëndroi lart. Tani nuk përpiqej të çlironte tubat. I ulur mbi to, vendosi duart në gjunjë e shihte në errësirë njerëzit, që grumbulloheshin. Vargu i maqinave rritej. Motorët buçisnin. Shoferët nuk i shuanin, sepse kishin frikë mos u ngrinin. Ai shihte autokolonën, pastaj njerëzit rreth e rrotull. Dikush thithte cigaren në errësirë, dikush e flakte atë në borë. Dhe shahesh nëpër dhëmbë. Duke parë ata njerëz, shoferi trupmadh ndjeu përbrenda tij zemërimin që po i buçiste.

— Spurdhiq — thirri në errësirë. — Ai është spurdhiq e jo shofer.

Aq u desh. Përsëri filluan t'i hidhen shoferit, që kishte guxuar të mbarte këto qyngje tani. Po ky nuk ndihej më; dëgjonte dhe heshte, ndërsa ata filluan të grindeshin midis tyre.

— Edhe ty mund të të ndodhë.

— Mua? Kurrë!

— Mos ça dërrasa...

Shoferi dëgjonte. Ai kishte blokuar rrugën, kurse

këta kamiona, këta shoferë të lodhur e pa gjumë, me ankth shkonin drejt njerëzve, të cilët kishin nevojë për ta.

— Dëgjo, hip në maqinë e ndiz motorin. Dhe jepi pas. — Ndreka pranë tij fliste ngadalë.

— Po ajo do shkojë e do bjerë në kanal.

— Në kanal ajo s'ka si të bjerë. Jepi me tërë fuqinë pas, që maqina të kapërcejë vetë hendekun e të ikë tutje.

— Ku? — Shoferi u kthye nga Ndreka dhe u përpoq të shquante fytyrën e tij. Pa vetëm një siluetë burri, me kapë në kokë e mushama gjer mbi gju.

— Ku të dojë. Udhë duhet liruar. Sonte maqinën lëre aty. Nesër mendo si ta nxjerrësh...

Shoferit as që i kishte shkuar ndër mend të braktiste maqinën ashtu. Ai s'po lëvizte nga vendi.

— Tjetër rrugë s'ka — tha Ndreka pranë tij ngadalë.

Edhe vetë shoferi e kuptonte që tjetër rrugë s'kishte.

— Ç'pret? Nuk mund të qëndrojmë më këtu. Do shkosh ti, apo ta ndez vetë?

— Po nesër? — i tha atij ngadalë shoferi.

— Nesër shih e bëj...

Shoferi u largua. Hipi në maqinë e ndezi motorin. Zërat përreth pushuan. Në errësirë njerëzit prisnin se ç'do të ndodhte.

— Ashtu — i thirri Ndreka shoferit pranë kabinës. — Jepi pas...

Maqina filloi të rrëshqiste ngadalë.

— Jepi fort, fort.

Rrotat e pasme të rimorkios hynë në hendek. Ato s'tërhiqnin më. Ndreka shkoi atje. Rreth tij përnjëherësh u mblodhën të tjerë.

Lopatat — thirri dikush. — Të hapet ledhi.

Njerëzit me lopata në dorë u lëshuan aty. Midis tyre Ndreka pa Shegën. Kjo diçka murmuriste me vete dhe hapte ledhin. Shoferi deshi t'i merrte lopatën, po vajza s'e lëshoi. Kur u sheshua ledhi, karrocëria rrëshqiti vetë pas dhe e tërhoqi gjithë maqinën.

— Jepi...

Gjithë ajo maqinë e madhe po rrëshqiste poshtë. Shoferi nuk e lëshonte. Ai stopoi frenat, po maqina ecte. Ngadalë. Ajo u largua, u largua nga rruga dhe qëndroi tej në errësirë, midis arës të mbuluar me dëborë. Njerëzit morën frymë. Më në fund ata mund të nise-shin. Kamionat, nga të dy anët, filluan të lëviznin.

Leci lëshoi frenat e shkeli gazin. Kamioni rrëshqiti përpara. Të dy gazetarët ishin ulur në vendet e tyre.

— Më në fund — tha ai që quhej Niko.

— Na vonoi shumë... atje presin...

Para e pas vinin maqina të tjera. Kurse «Arusha» ecte, gulçonte, po s'mbetej pas të tjerave. Leci mori të përpjetën dhe i dha gaz. Duke hungritur, kamioni ngadalë-ngadalë po i afrohej vendit ku, pak më parë, dergjej maqina e ngarkuar me qyngje të ujësjellësit. Hija e saj e madhe dhe e shtrirë nxinte tutje në mes të arës me borë. Shoferi, duke shikuar andej, diçka deshi t'u thoshte gazetarëve, kur motori dha një gulçim të fortë të brendshëm e u drodh i tëri. Thua sikur ajo ishte grahma e fundit e tij. «Arusha plakë» qëndroi e nuk tërhiqte dot. Shoferi me shpejtësi deshi të ndërronte marshin, po s'arriti. Maqina mbeti afolio. Tani kamioni filloi të zbythej pas.

— Më rrëshqiti! — thirri shoferi me zë të trembur.

Të dy gazetarët ngrinë në vend. Nëpër errësirë maqina zhytej pas. Frenat nuk e mbanin dot.

— Gurë, vini gurë nën rrota! — thirri shoferi.

Gazetari bjond u mat të kalonte mbi shokun për të hapur derën, po ky kërceu i pari poshtë. Pas tij u hodh në tokë edhe gazetari bjond. Kamioni i ngarkuar rrëshqiste mbi borën e ngrirë, si mbi llucë. Shoferi shtrëngoi përsëri frenat, po kamioni vazhdonte të rrëzohej. Gazetari bjond po bridhte nëpër errësirë e kërkonte gurë. Po s'gjente kurrkund. Të dy hijet e gazetarëve për një

çast qëndruan në vend. Ata s'dinin ç'të bënin. Më në fund gazetari bjond gjeti një gur të madh, të bardhë, të vendosur ndanë udhës, si shenjë për shoferët. Me tërë forcën e vet e shkuli nga toka dhe u lëshua për te kamioni. Iu afrua rrotës së pasme, po në çast u pengua, i rrëshqiti këmba dhe ai ra në mes të udhës sa gjatë gjerë. Kamioni rrëshqiste poshtë. Rrotat, zinxhirët e bora u bënë një me trupin e gazetarit të rrëzuar. Ky vetë nuk kuptoi se ç'po ndodhte. Donte të ngrihej, po diçka e madhe, e rëndë, s'e linte. Dhe ai ndjente se si trupi i tij, duke rrëshqitur mbi ngricë, tërhiqej gjithnjë më poshtë. Rrotat e frenuara të kamionit e shtynin atë dhe ai mbledhej e mbështillej edhe vetë me borën e udhës. Duke parë ç'po ndodhte, gazetari me fytyrë të rrumbullakët, pikaloshe, lëshoi një ulërimë të egër, po në atë gërhitje të përgjithshme të motorëve, kurrkush s'e dëgjoi. Duke rendur, ai shkoi e i ra me grusht shoferit në xhame të kabinës. Dhe i gërthiste. Brenda kabinës ky nuk kuptonte asgjë. Vetëm thërriste:

— Gurë, vini gurë nën rrota.

Në dëshpërim e sipër Nikua rendi prapë nga fundi i kamionit. Gazetari bjond vazhdonte të rrëshqiste mbi borë. Po Nikua pa se rrotat e zinxhirëve nuk rrotulloheshin. Kamioni rrëshqiste përsëri poshtë, duke përfshirë gjithshka gjente në udhë. Atëhere gazetari rrëmbeu gurin e madh që kishte vënë ndanë rrugës dhe me të në duar rendi drejt rrotës tjetër. Ai e futi gurin gjer thellë nën rrotë. Dhe ashtu e mbajti fort. Kamioni u ndal. Nikua, që ishte futur nën të, nuk luante prej vendit. Ai vetëm mbante fort me të dy duart gurin e madh. Leci doli nga kabina. Por kur arriti fundin e karrocërisë, s'po u besonte syve të vet. Bora nën rrotë lëvizte. Dikush kërkonte të ngrihej e s'mundte. Më në fund, me këmbë e me dorë, ai u largua pak nga maqina dhe i dha trupit përpara. U pengua e ra prapë. Shoferi, i habitur, shkoi dhe e ngriti. Gazetarit bjond i ishin prerë këmbët. Ai u ul, ashtu siç qe, mbi borë.

— Ç'ke? — Fytyra e habitur dhe e trembur e shoferit u ul mbi të.

Po njeriu e shikoi në sy e s'u përgjegj. Vetëm në këtë kohë, nga rrota tjetër e kamionit Nikua lëshoi gurin dhe u ngrit.

— Ç'ka ngjarë? — thirri Leci.

— Ç'ka ngjarë... — tha me vete gazetari. Ai shkoi te kolegu i vet dhe së bashku me shoferin e ngritën atë në këmbë.

— Të shtypi?

— Di dhe unë... — Njeriu i mbuluar me borë filloi të shkundej ngadalë. Ata të dy i binin me duar palltos e pantallonave të tij.

— Të dhemb gjëkund?

— S'ndjej gjë... rrota më shtynte poshtë...

Vetëm atëhere shoferi kuptoi se ç'kishte ndodhur.

— Oho! — thirri aty, para tyre dhe me pëllëmbë të vet i ra fort ballit. — Oho! edhe kjo na duhej — tha.

Po në këtë kohë gazetari bjond e kishte marrë veten. Ai u përpoq të qeshte.

— Çdo gjë mund të ndodhë.

Tashmë kamionat e tjerë ishin afruar e Ndreka po i binte borisë.

— Hipim.

— Po tërheq?

— Tërheq «Arusha plakë», tërheq — tha Leci. — Fajin e kisha unë; s'i ndërrova marshet në kohë; unë e kisha fajin.

Ata hipën përsëri në kamion. Kësaj radhe shoferi u bë njësh me timonin.

Gjithshka kishte ndodhur në çast. Njeriu as që e kuptonte dot se kur mbeti kamioni dhe kur u gjend gazetari bjond nën rrotat e tij. Po në çast çfarë s'mund të ndodhë!

Kur Leci dhe të dy gazetarët po qëndronin në kë-

mbë te fundi i karrocerisë së kamionit e po mblidhnin veten nga ajo që kishte ngjarë ndërsa Ndreka i binte borisë, maqinat, që vinin pas, ngadalësuan shpejtësinë dhe një e nga një filluan të qëndronin në vend. Po kurrkush s'kishte parë se ç'kishte ndodhur dhe nuk e dinte se në atë çast një njeri mund të kishte dhënë shpirt nën rrotat e «Arushës». Këtë njerëzit do ta mësonin të nesërmen kur shoferët, gjithnjë në udhëtim, do të qëndronin diku dhe, si zakonisht, do t'i tregonin njëri-tjetrit se ç'u kishte ndodhur. Se në tërmetet çdo ditë, çdo çast ishte i mbushur me ngjarje nga më të ndryshmet. Shoferët gojë më gojë tregonin se, ashtu si Lecit, edhe një tjetri i kish mbetur kamioni në të dalë të Dibrës. Rruga ishte e përpjetë e nën të shkonte lumi. Shoferi ish hedhur në tokë, kish marrë manovellën dhe donte të ndizte motorin e shuar; kur ndjeu se maqina po rrëshqiste ngadalë... Pastaj fluturim nga e tatëpjeta kamioni kish shkuar e ish gjëndur në mes të Drinit. Shoferi kish mbetur lart, në mes të rrugës, me manovellë në dorë.

Në ato ditë gjithshka mund të ndodhte.

Kur Ndreka po i binte borisë e kamionat pas tij qëndronin njëri pas tjetrit, dera e kabinës së shoferit trupmadh u hap e në të hyri një njeri.

— Mirë mbrëma — tha.

— Mirë mbrëma.

Shoferi s'ktheu as kokën nga njeriu, që hipi në maqinë. Në ato ditë gjithë fshatarët e atyre anëve u mësuan të hipnin e të zbrisnin nga kamionat kur të donin. Kurse shoferit trupmadh nuk i kishte dalë akoma zemërimi ndaj shoferit të kamionit me qyngje, që i kishte vonuar aty aq tepër. Shega kishte ikur. Ai s'e kish parë më nëpër atë errësirë e grumbull njerëzish. Shoferi po mendonte këto, kur udhëtari e pyeti:

— Materiale sillni?

Njeriu kishte mbështjellë një peshqir të madh, të bardhë, rreth kokës. Me të kishte mbuluar ballin e veshët. Kishte mustaqe të zeza, të holla dhe një fytyrë

nga dritat e dridhshme të maqinave. Një lumë i zjarhtë i ndezur rridhte e vërshonte nëpër atë natë të qullur. Kujtimi qëndronte aty gjysmë mbështetur në dritare të kamionit të vet. Autokolona e kamionave s'kishte fund. Gjithë lugina gjëmonte nga motorët. Kurrë në jetën e vet ai s'kishte parë një ngjarje të tillë. Dimër. Borë. Moti i ftohtë, i akullt, i shtrirë mbi tokë. Dhe mbi gjithshka derdhej ajo dritë e dridhshme fenerësh. Nëpër krahun e djathtë të rrugës së pafund, të pandërprerë, lëvizte drejt veriut një autokolonë, kurse në krahun e majtë tjetra derdhej po me atë fuqi e shqetësim prej veriut në jug. Duke mbajtur me një dorë timonin e Skodës, Kujtimi shikonte herë pas here përpara; dëgjonte se si ai gjëmim i thellë, i brendshëm i autokolonave përfshinte luginën. Atë e tërhiqnin dhe e rrëmbenin pastaj malet, ndërsa nata rreth tij dridhej. Shoferi ndjeu se si kjo dridhje e ethshme futej në trup të tij. Papritur e pakujtuar ai ishte gjendur në mes të autokolonës. Tani ishte bërë njësh me atë vërshim të vrullshëm, të fuqishëm e të papërmbajtshëm dritash. Ky është tërmeti. Ato maqina pa fund, ata shoferë pa gjumë, ato male që gjëmonin, ajo natë... Shoferi ktheu kokën pas. Autokolona, si zvaranik i fuqishëm, i hekurt, rrëshqiste drejt veriut. Dritat e saj grisnin atë lëkurë të trashë të natës. Dhe ai shikoi prapë Skodën e tij. Ajo ecte po në atë dridhje të përgjithshme, që kishte përfshirë tërë atë autokolonë. Tani ai e kuptoi mirë se ç'do të thoshte të të ndalej maqina këtu në mes të udhës. Për një çast gjithë autokolona u ndal, motorët të egërsuar pushuan, kurse gjithë ai lumë i pandalshëm dritash u fik. Dhe shqetësimi u shtua. Atje në Dibër njerëzit presin ndihmën e atdheut. Dhe atdheu është ky këtu, i hekurti, i shqetësuar, i papërmbajtshmi. Ai ishte shofer. Një pjesë të jetës së tij 29-vjeçare e kishte kaluar në udhëtime. Veç kurrë, asnjëherë nuk e kishte parë atdheun e tij aq të fuqishëm. Ajo natë, ai çast, sikur shpalosi para tij diçka të madhe, të pafundme që kurrë nuk e kishte parë kështu, midis asaj regëtime dritash e materialesh.

Po dridhej i tëri nga emocioni... Dhe, duke parë tani atë pamje të pabesueshme dhe të papritur për të, ai ndjeu një ndjenjë të brendshme njerëzore, të ngrohtë, të afërme, që e përshkoi të tërin. Shoferi s'e kuptoi se ç'ishte ajo ndjenjë. Vetëm se ai nuk donte të ikte prej dritares së kabinës të Skodës. Pas tronditjes së parë, tani kishte dëshirë të shihte gjithë atë autokolonë, që vazhdonte të ecte dhe sa më tepër po i afroheshin zonës së fërmetit, aq më të dendura bëheshin maqinat.

Ai hyri brenda në kabinë. Kur mbylli derën, kuptoi se sa ftohtë ishte të qëndroje, në atë natë, në këmbë mbi Skodën, që udhëtonte. Fërkoji me pëllëmbë të vet mjekrën e dendur, të parruar. Mori një cigare dhe e ndezi. I ishte çarë hunda. Ai e hoqi thellë dhe, duke thithur tymin e duhanit, ndjeu se si akoma në të vëngonte ai gjëmim i autokolonës. Gjithshka që pa jashtë hyri tani bashkë me të në kabinë. Prej atij momenti ai s'qe më i mëparshmi. E ndjente se si përpara e pas tij derdhej ai lumë dritash e gjëmimesh. Kapi më fort timonin e shikoi me vëmendje para në rrugë. Kamioni, që i printe, ecte shtruar. «Sa të arrij në Dibër e nesër kthehem...». Ndjeu se si ky mendim ishte i ftohtë dhe i jashtëm për të. Ajo autokolonë e pafund, që shkonte drejt veriut, ai gjëmim i shqetësuar i saj thua si me dorë, i hoqën këtë mendim, ashtu si heq pranvera, lëvozhgën e thatë të një trungu në të cilin lind lëkura tjetër e shëndoshë dhe e nevojshme. Tani ai e dinte se nuk mund të kthehej më në shtëpi as të nesërmen, as të pasnesërmen. Gjersa ajo luginë do të gjëmonte ashtu, ai do të ishte atje në mes të atij gjëmimi. Ai thithi thellë cigaren.

Dritat e maqinës ranë në një pellg uji. Kur zgjati kokën e vërejti me kujdes, shoferi pa se kamioni përpara po ecte nëpër atë pellg. Ai u drodh. «Në qoftë se nën ujë ka baltë», mendoi «Skoda do të mbesë në mes të pellgut». Kamioni vazhdonte të ecte nëpër ujë. Kujtimi ngadalësoi gazin dhe Skoda hyri në pellg. Ai shihte rrotat e maqinës përpara e në drejtim të tyre ngiste

Skodën. Sigurisht që shoferi trupmadh e njihte vendin e qëmtonte ku ecte. Skoda u krodh në pellg, por ai e ndjeu se maqinës sikur nuk i mjaftonte fuqia. Nën të kishte baltë. Rrotat e pasme herë pas here xhironin në zbrazëtirë, pastaj ato kapnin tokë e shtynin maqinën përpara. Dhe prapë rrotulloheshin në baltë. Ai shkeli gazin. Mendoj që ta nxirrte andej maqinën me tërë fuqinë e vet. Po kjo hunguroi e mbeti në vend. Ai e shkeli përsëri gazin. Skoda ishte e pafuqishme. Tundej e tëra nga goditjet që merrte dhe nuk luante prej vendit. Shoferit i ngriu zemra në krahëror. «Ngela këtu!» thirri me vete dhe çeli dritat. Të gjata e të shqetësuar ja hodhi ato kamionit. Hapi kabinën e filloi të thërriste nëpër natë. Shoferi trupmadh pa ato drita, që shuheshin e ndizeshin para kamionit të tij dhe u ndal.

— Ç'ke? — thirri.

Në atë kohë Kujtimi rendte nëpër pellg. Shoferi trupmadh pa hijen që po afrohej duke lëvizur duart në errësi.

— Ç'ka ngjarë?

— Ngela... — tha dhe iu muar fryma.

— Si ngele?

— Ngela... jam pa zinxhirë! — Kujtimi hapi derën e kamionit që të shihte shoferin në fytyrë.

Po ky, duke u përkulur mbi të, tha: — Pa zinxhirë?! Po ku shkon ti si ai miku në dasmë?... — i tha pastaj njeriut, që gulçonte nën të.

Zëri i tij ishte i butë. Ç'është e vërteta, ai habitej se si kishte mundur ai tjetri pa zinxhirë të arrinte gjer atje.

— Rimorkiomë...

— Ke kavo?

— Kam.

Shoferi ndërroi marshet e kamionit. Ngadalë filloi të kthehej pas. Kur iu afrua Skodës, shoferi u ndal. Hapi derën dhe deshi të hidhej përposh. Po pa pellgun me ujë dhe u përmbajt.

— E lidh dot vetë? — thirri nëpër natë.

Kujtimi s'e dëgjoi. Ai pa se si autokolona pas tij u

ndal e tëra dhe me duar të dredhura nga ngutja dhe emocioni kaloi kavon në ganxhin e Skodës. Pastaj shkoi te kamioni. Kërkoj me dorë dhe zuri ganxhin e pasëm të tij. Po kur tërhoqi kavon, kjo s'arrinte.

— Edhe pak — i thirri ai shoferit të kamionit.

— E lidh dot vetë, apo të zbres edhe unë?

— E lidh, e lidh.

Vetëm tani ai e dëgjoi nëpër terr zërin e tij të plotë. Kamioni u zbyth edhe disa metra. Dhe ai, duke e shtrënguar, më në fund e kaloi kavon. Pastaj shkoi te shoferi trupmadh.

— Nisemi — i tha.

— Po a do ta tërheq dot gjithë atë Skodë?

— Sa të dalë pak nga balta...

Ai u kthye duke bredhur. I hipi Skodës dhe kapi timonin.

— Nisemi — thirri.

Kamioni përpara hungroi. Kavua u tkurr. Skoda gulçoi dhe me një goditje u hodh përpara. Litari i çeliktë tendosej aty para turinjve të saj. Maqina filloi të rrëshqiste ngadalë mbi pellg. Shoferi mori frymë thellë. Ai ndjente që kamioni e tërhiqte si prej kapi-stalli, po ishte i gëzuar. Nuk do t'i blokonte udhën autokolonës, që vinte pas.

Vetëm kur autokolona filloi të lëvizte përsëri me atë gjëmimin e saj të përhershëm, Kujtimi pa veten e tij. Pantallonat gjer afër gjunjëve, mëngët e xhaketës e përpara gjoksi i ishin qullur e bërë trokë në lerë e në baltë. Dhe nëpër baltë pa pika gjaku. Gishti i madh i ishte çarë.

«Tëmën...» tha me vete. Mori nga kamarja një leckë të nxirë nga vajrat e grasua dhe me të filloi të fshihej.

Nuk ishte hera e parë që Lecit i ngelte kamioni në udhë. As ishte hera e parë që udhëtarë të ndryshëm i futnin «Arushës» një gur nën rrota. Kur e shtynin, ka-

mioni i vjetër kollej, në fillim rrallë, e pushonte. pastaj, sa më shumë e shtynin nga pas, aq më tepër kollej, gjersa fillonte të gulçonte pa pushuar. Kamioni dridhej i tëri nga ai gulçim dhe ishte gati të nisej. Këto të gjitha shoferi i dinte, po atje te e përpjeta e rrugës ai ishte trembur! Atë pjerrësi të ngrirë nuk e kishte kaluar dot ajo maqinë e madhe me rimorkio e ngarkuar me qyngjet e ujës-jellësit. Dhe Leci kish menduar se mos fati i atij shoferi do ta gjente edhe atë. Prandaj, duke shikuar andej, kish harruar të ndërronte marshet. Kamioni, si kish ecur një farë kohe, kish filluar të mbetej. Vetëm atëhere Leci ishte përmendur. Kish ndërruar marshin, kish shkelur gazin. Po ishte vonë. Kamioni kishte filluar të rrëshqiste poshtë. Atëhere shoferi ishte trembur e u kish thirrur gazetarëve:

— Gurë, vini gurë nën rrota.

Dhe s'kish parë asgjë. I shtrënguar atje te timoni i kamionit, shoferi s'kish kuptuar përse maqina nuk ndalej, po vazhdonte të rrëshqiste. Ai kishte mbajtur fort frenat, po pjerrësia e kishte tërhequr poshtë. Edhe kur gazetari kish ardhur e kishte qëlluar me grushte në xhamet e dritares, shoferi vetëm kishte thirrur:

— Gurë!

Kamioni kishte rrëshqitur akoma dhe Leci kish menduar se atje, kur edhe udha kish ngrirë, as guri ndofta nuk e mbante dot. Duket se edhe guri rrëshqiste me rrotat. Dhe shoferi kish ndjerë se si në kraharor i mungonte firoma, kur «Arusha» kish qëndruar. Shoferi kish provuar frenat. Maqina s'luante prej vendit. Leci ishte hedhur në tokë e nëpër errësirë kishte shkuar drejt e nga fundi i karrocërisë. Atje kish parë atë njerinë të mbuluar me borë, që lëvizte nën kamion. Kur e kish njohur, shoferi ish çuditur që ai kish qenë gazetari bjond.

Tani kamioni ecte përpara dhe ata të tre bisedonin rreth asaj që kishte ngjarë.

— Sesi më shkanë këmbët — thoshte gazetari bjond.
— As vetë nuk e kuptoj si rashë ashtu keq...

Ai shihte, përpara rrugës, autokolonën e pafund të maqinave, që venin e vinin e donte ta largonte mendjen nga gjithshka. Veç përsëri mendimet e tij shkonin e qëndronin atje te rrotat e kamionit dhe ai ndjehej sikur binte mbi tokë, sikur rrota, duke rrëshqitur poshtë, shtynte edhe atë, kurse vetë trupi i tij fshinte e pastronte borën e udhës dhe kjo shtresë-shtresë e mbulonte. Ai kërkonte të ngrihej e s'mundej. Dhe prapë nuk kuptonte se si kishte ndodhur gjithë kjo.

Nga të tre ata, vetëm Nikua i shkurtër, me fytyrë të rrumbullakët e pikaloshe edhe tani ndjente se si trupi i dridhej. Këmbët i ishin kapitur, kurse duart i ishin prerë fare.

— Më jep një cigare — i tha ai shoferit.

Leci i zgjati paketën. Gazetari nxori ngadalë një cigare dhe e vuri në buzë. Shoferi ndezi shkrepshen. Maja e cigares së gazetarit u luhat disa herë mbi flakën e vogël.

— Falemnderit. . .

Atij s'iu përgjegj kurrkush.

— Ju të dy s'patë asgjë. — Fytyra pikaloshe lëshonte nga goja shtëllunga tymi. Ai fliste me vete duke davaritur shikimin e vet nëpër ato shtëllunga tymi. — Njëri ishte në kabinë, pranë timonit, kurse tjetri nën rrotat, i mbështjellë në borë. Dhe ju s'patë asgjë — thoshte ai ngadalë. . .

— Fajin e kam unë — tha Leci.

— Ajo që ndodhi, ndodhi. Ne s'kemi ç'i bëjmë. . .

Dhe gazetari bjond, duke qeshur, iu kthye shokut të vet.

— Po ti — i tha — ti, që s'doje të vije sonte me mua, e sheh?! Sa të papritura ka!.. «Të gjithë tani një lloj janë» — përsëriste fjalët e shokut. «Shiko një dhe mund të shkruash për të gjithë. . .» Po atë që pe pak më parë? Pastaj, po të mos ishe ti, unë do të kisha vdekur.

Për herë të parë, gjatë tërë asaj nate, gazetari me fytyrë të rrumbullakët, pikaloshe qeshi. Fytyra e tij

me ata sy të thellë e të zez iu duk shoferit si një fytyrë e gëzuar fëmije.

— Dhe lajmin do ta kishin dhënë të tjerët. E sheh? — gazetari bjond i ra me pëllëmbë Nikos në sup.

Shoferi i shihte ata që jepnin e merrnin aty midis tyre, që bisedonin e qeshnin, dhe prapë flisnin për atë lajmin se kush do ta kishte dhënë i pari.

— Se ne gazetarët me lajme rrojmë. Si të thuash, gëlltitim lajme.

— Si gazetarë...

— Si? — gazetari bjond me sytë hapur shikonte shokun e vet dhe s'po kuptonte se ç'donte të thoshte.

— Si gazetarë, rrojmë me lajme; si njerëz, na pëlqen bifteku...

Gazetari bjond s'e la të vazhdonte më tej. Ai ja shkrepiti të qeshurit. Po atëhere ndjeu diçka t'i dhimbte në kraharor. Heshti përnjëherësh dhe kaloi dorën nën pallton e vet. Shtërngoi brinjën e djathtë dhe ndjeu përsëri një dhimbje. Ai ishte shembur. Dhe tani që po ftohej ajo filloi t'i dhimbte...

Edhe si kapërceu pellgun, kamioni përpara vazhdonte ta tërhiqte Skodën e rimorkiuar. Kujtimi mendonte se tashmë maqina mund të ecte edhe vetë; ai ndjente rrotat e saj që rrëshqisnin mbi tabanin e fortë të tokës së mbuluar me borë, kurse kamioni shfrynte dhe e tërhiqte ngadalë. Shoferi i dha atij disa herë shenjë me drita, po maqina s'ndalej. Ashtu udhëtuan ata një copë herë. Tërë rruga gjëmonte prej autokolonës. Lëvizja e saj nuk ishte ndërprerë. Sigurisht që kjo maqinë e rimorkiuar e ngadalësonte ecjen e tyre që vinin pas. Po, sidoqoftë, udha ishte e lirë nga të dy anët. Kujtimi ishte qetësuar. Duke mos iu ndarë kamionit që e tërhiqte, ai filloi të shtrydhte këmbët e pantallonave. Ujë rrodhi çurk mbi dyshtemenë e hekurt të Skodës. Shoferi largoi këpucët nga mblaca, që u formua aty për

aty. Por ato vetë kullonin ujë. Duke u dridhur nga të ftohtit, shoferi e kuptoi se tani për tani s'mund të terej dot. Duhej ndonjë sobë e nxehur, apo ndonjë zjarr kërcëpësh. Pikërisht në atë kohë, kamioni, që e tërhiqte, mori pak nga e djathta dhe u fut në një si bërryl. Kujtimi drejtoi andej timonin. Kamioni eci fare në rrëzë të udhës e qëndroi. Skoda gati iu afrua spondit të karrocërisë së tij dhe u ndal. Thuajse në të njejtën kohë të dy shoferët kërcyen në tokë. Kujtimi rendi të takonte shoferin trupmadh e me sy të kërcyer jashtë. Atëhere një kamion erdhi nga pas dhe kaloi midis Skodës e maqinave, që udhëtonin në krahun e majtë të rrugës. Pas atij, të tjera e të tjera kalonin aty.

— Bëre mirë që e ndale këtu — i tha Kujtimi shoferit trupmadh. Ky s'foli. Nxori paketën e i zgjati tjetrit cigaren.

— Ta ndezim — tha.

Kujtimi mori cigaren. Ata e ndezën. Maqinat pa pushim ecnin aty në rrugë para tyre. Të dy shoferët i shikonin, pinin cigare dhe heshtnin. Në sfondin e natës shtatet e tyre dukeshin si dy hije të çuditshme: Njëra, e madhe, sikur ikte drejt qiellit, kurse tjetra, e shkurtrë, sikur nuk shkëputej dot prej tokës. Duke thithur cigaren, shoferi trupmadh pa Kujtimin.

— Qofsh ti që je — tha ai. — Si ke ardhur gjer këtu pa zinxhirë?

— Kështu më nisën.

— S'e kuptoj dot... si ke ardhur gjer këtu...

— Pas jush...

Nga të ftohtit Kujtimi filloi të kërcente mbi borë. Thithte cigaren e hidhej ngadalë.

— U bëra ujë nëpër atë pellg.

— S'do mend... — Shoferi trupmadh shkoi te fundi i kamionit dhe hoqi kavon.

— Çfarë ke ngarkuar? — pyeti nëpër errësirë.

— Dhoga e kardhona. — Kujtimi filloi të mblidhte qerthull kavon e Skodës.

— Për ku shkon?

— Për Shup.

— Vështirë do ta kesh... — Shoferi trupmadh e nguli vështrimin e tij të habitur mbi këtë shofer të ri e të shkurtër.

— Është larg?

— Ah, jo... — Vetëm tani ai e ngriti zërin, sikur të ishte shkarkuar nga diçka që e mundonte. — Ne ardhëm. E tërë kjo zonë e tërmetit është. — Dhe shoferi hapi krahun, duke treguar nëpër errësirë tërë atë varg malesh, që fillonte atje, ku mbaronte lugina.

Kujtimi hodhi vështrimin andej, po veç errësirës dhe kontureve të zeza të maleve s'pa asgjë.

— Si thua, nisemi? — e pyeti shoferi trupmadh me një zë të butë.

— Nisemi...

Ai hipi në Skodë. Po kamioni përpara s'po nisej. Në rrugë, ndanë tyre, maqinat kalonin njëra pas tjetrës dhe, me sa duket, shoferi nuk po gjente kohë, që të futej edhe ai në autokolonë. Më në fund kamioni rrëshqiti. Me shpejtësi ai fluturoi përpara. Kujtimi shkeli gazin dhe Skoda ndoqi kamionin. Tani ai ishte i lirë. Nuk e ndjente më atë kavo, si një kapistall, ta tërhiqte aty përpara turinjve. Lugina po mbaronte. Kujtimi në timon ndjente se si hapësira e saj sa vente e ngushtohej. Dhe gjithnjë e më tepër afrohej ajo hija e rëndë e maleve. Vetëm atje, në udhë, ishte pothuajse ditë. Dritat e maqinave shkriheshin në njëra-tjetrën e nëpër vezullimin e borës ndriçonin gjithshka përreth.

Atje lugina e hapët, e krijuar në barkun e varg-maleve, mbaronte. Shoferi ndërroi marshet. Skoda mori të përpjetën. Atëhere ndanë udhës, shoferi pa dy shtylla të larta, të veshura me gjethe të gjelbëra. Shtyllat lidheshin midis tyre me një kordon prapë prej gjethesh të gjelbëra. Në majë të çdo shtylle ishte ngritur një flamur i kuq. Kujtimi u përkul dhe shikoi jashtë. Midis shtyllave kalonte një rrugëz e shtruar me tulla. Rrugëza humbte në errësirë, po shoferi, duke ndjekur atë, ngriti

sytë e shikoi më tej. Një shtëpi e re e posandërtuar u shfaq para syve të tij. Skoda i ngjitej të përpjetës, po shoferi nuk i hoqi sytë nga shtëpia. Ai e kuptoi: ajo ishte shtëpi e ndërtuar rishtaz. Dhe përnjëherë iu kujtua infermieri me atë të çarë, si të prerë thike në të dy faqet, «Mos është kjo shtëpia e atij fshatari të cilit iu vra djali dhe gruaja? Po ku është infermieri tani? Kush e di. Ne shoferët njohim turli njerëzish. Ata ndahen nga ne po ashtu, në udhë, siç takohen».

Nëpër natë vezulluan një grumbull dritash. Në fillim, të largëta, të zbeta. Thoshje se çdo çast do të shuheshin. Po ato afroheshin e, duke u afruar, gjallëroheshin e ndizeshin nëpër terr. Pastaj kodra e ulët, që shtrihej aty në të majtë të asaj udhe malore, u mbush me një dritë shkëlqyese. Në rrëzë shiheshin çadra të vogla, të mbledhura kokë më kokë, sikur të kishin nevojë për ngrohtësinë e njëra-tjetrës. Ato, të kredhura për gjysmë në borë, qëndronin të heshtura e të përgjumura. Tek-tuk dukej vetëm ndonjë grua, që ecte e menduar midis tyre, kurse dritat elektrike ndriçonin ngado qafën e kodrës. Kujtimi nguli shikimin aty. Në fillim ai u habit prej asaj rrëmuje të paparë. Ngado vetëm germadha. Shtëpitë, duke u shembur, ishin mpleksur e kapërthyer midis tyre. Kulmet e njerës kishin rënë mbi tjetrën, kurse muret e kësaj kishin shëmbur shtëpinë fqinje. Dhe gjithë lagjja dergjej në tokë. E shkatërruar. Nën borë. Diku shihej në këmbë vetëm ndonjë mur. Prej xhadeje Kujtimi shihte hijen e tij, që ngrihej e vetëmuar midis dritave e vezullimit të borës. Kur u afrua Skoda, shoferi pa se mbi pìrgun e një muri kishte qëndruar e tërë çatia e një shtëpie. Ai s'u besoi syve. Ishte çatia e një ndërtese të madhe fshati. Si qëndronte ende aty? Thua sikur gjithë ai pullaz, i ngarkuar me trarë të rëndë e qeramidhe, kishte fluturuar në erë dhe, si ndonjë mëllenjë e trembur, kishte vajtur e kishte qëndruar mbi atë pìrg muri. Skoda udhë-

tonte dhe atë e shoqëronte pamja e gërmadhave. Ajo lagje, në rrugët e së cilës, para disa ditëve, jeta bridhte e qeshur dhe e shëndetshme, ishte zhdukur përnjëherësh. As rrugë e as shtëpi s'dukeshin gjëkund. Shoferi ndjeu si si habia dalëngadalë po ja linte vendin një bisede të thellë, të brendshme me vetëveten. Dhe kudo në atë bisedë dihej ajo frikë dhe ai ankth, që kanë parë njerëzit atje, kur ra tërmeti. Shoferi shihte lagjen dhe i dukej sikur atë e kishin bombarduar, sikur tokën e kishin kafshuar ngado. Në atë kohë kamioni përpara u kthye dhe e la xhadenë. Skoda shkoi pas tij. Ata i ranë kodrës tërthor e, duke zbritur poshtë, morën nga ana tjetër e saj. Disa hije njerëzish u dolën përpara. Kamioni qëndroi. Skoda iu afrua, po Kujtimi s'po dilte prej kabine. Priste që shoferi trupmadh ta ndizte përsëri makinën, kur pa se njerëzit e veshur me xhybe u ngjitën në karroceri dhe filluan të shkarkonin tulla. Kujtimi zbriti. Duke ecur drejt kamionit, ai pa përpara një mori njerëzish që po shkarkonin edhe dy kamionat e tjerë. Aty pranë nxinin themelet e porsahapura të një ndërtese.

Shoferi trupmadh ishte mbështetur te turinjtë e kamionit të vet. Kishte ndezur cigaren dhe po e thithte në errësirë. Dhe fliste me njerëzit, që shkarkonin tullat.

— Po shtëpia e Rremës mbaroi? — pyeti.

— Jo, nesër e mbarojmë e fillojmë këtu.

— Për cilin do ta ndërtoni?

Në errësirë u dëgjua një kukurisje e pastaj një zë thumbonjës femre tha:

— Për Adilen...

— Për Adilen? Ku është Adilja, ja marrsha.

Ajo ishte brigada e kooperativës, që punonte natën. Kujtimi iu afrua shoferit.

— Do të më japësh zinxhirët? — i tha.

— Çfarë? — Dora e njeriut trupmadh fluturoi nëpër errësirë e papritmas mbërtheu gëmushën e flokëve të zezë të shoferit të Skodës. — Çfarë? — pyeti ai sho-

ferin e vogël nën të dhe e tërhoqi pranë tij. Po duke u afruar, ai tjetri tha:

— Do të më japësh zinxhirët... gjer në Shup.

— Dhe shikoi shoferin trupmadh në sy. Ky, duke u tundur sa andej këndeje kokën e Kujtimit, u përkul i tëri mbi të.

— Mos do dhe shpirtin tim? Atë ta jap më lehtë...

— Gjer në Shup...

Sytë e njeriut nën të ishin të lodhur, zëri lutës. Po ai e kishte mbërthyer për flokësh e s'e linte.

— Mos e thuaj më atë fjalë.

— S'kam si shkoj më larg, nëm zinxhirët e nesër t'i kthej.

— Phu! — Shoferi trupmadh kërceu mbi borë, po atë tjetrin s'e lëshonte. — Do të më marrësh në qafë — ulërinte nëpër terr.

— Nesër t'i kthej.

Rreth tyre u mblodhën njerëz, po shoferët s'e kishin mëndjen tek ata.

— Do të m'i kthesh? — Dora mbi flokët e Kujtimit, duke u dridhur, u mblodh më fort dhe ai ndjeu një dhimbje, që i pushtoi gjithë kokën. Shoferi trupmadh ja kishte kthyer fytyrën drejt vetes, si kokën e një berri.

— Do të t'i kthej.

— Nesër?

— Nesër në mëngjez. Këtu.

— Jo këtu — tha shoferi trupmadh — në xhade. Dhe e liroi dorën vetë.

Gazetarët, të vetëm, ecnin nëpër natë. Ata vendosën që të udhëtonin edhe ndonjë orë e gjysmë a dy e të arrinin në Os. Ky fshat ndodhej matanë maleve. Të nesërmen e kishin më lehtë për në Seb. Gazetari bjond printe përpara. Këpucët e tij gjysmë të ngrëna, përposh në thembër, sa u kishin dalë gozhdët, me vësh-

tirësi qëndronin në shtresën e trashë e të ngrirë të borës. Veç njeriu tashmë e kishte fituar ekuilibrin e të ecurit në ato rrugë të ngushta, tërë të përdredhura, të fshatrave tona. Ai i ngjitej shpejt të përpjetës malore; merrte frymë thellë e ndjente kur e kur midis brinjëve një dhimje të hidhur. E shembura e brinjës ishte kurdo me të. Po ai ishte nisur e tani dëshëronte të arrinte sa më parë. Pas, me çizme llastiku, vinte gazetari, që quhej Niko. Kishte ngjeshur kokoren thellë në kokë, kishte lëshuar anët e saj poshtë, që të mbulonnte veshët e në dorë shtrëngonte një stap të gjatë vidhi. Me të kërkonte rrugën nëpër natë e borë. Kish këmbë të shkurtëra, vezake dhe. tek i ngjitej malit, përkulej gati i tëri përpara. Mezi tërhiqte ato çizme të mëdha e të rënda. Po kishte një hap të sigurt; dhe sa më shumë ndjente nëpër trupin e vet ngrohtësinë e të ecurit, aq më tepër e kuptonte që s'ishte aq e nevojshme të rendte ashtu. Në fund të fundit fshati nuk luante prej vendit. Qëndronte përherë atje ku ishte. Tani në tërmet njerëzit nuk flinin. Në çdo kohë që të vente do t'i gjente zgjuar. Aq më shumë pastaj ata, gazetarët. Po shoku i tij ecte përpara dhe ai vinte pas. Ç'është e vërteta, Nikua e detyroi, gjer në një farë mase, gazetarin bjond të ecte me hapin e tij të ngadaltë, por të sigurt. Në një farë kohe ata u larguan aq sa nuk e shihnin më njëri tjetrin. Atëhere gazetari bjond i thirri:

— Të shpejtojmë pak.

Kolegu nuk u përgjegj. Kërkonte rrugën me stap dhe ecte me të njejtin ritëm të caktuar të hapit të tij. Atëhere gazetari bjond e kuptoi se nuk duhej të largohej shumë prej shokut të vet. Dhe ata ashtu vazhduan të ecnin. Njeri përpara, tjetri pas. Dhe s'flisnin. Për gazetarin me fytyrë pikalosse kjo heshtje ishte e dëshërueshme. Atë mbrëma ai kishte parë shumë. I mjaftonte «Arusha» e Lecit dhe ai çast kur vetë ishte futur nën rrotat me zinxhirë. Këtë s'kishte për ta harruar gjatë gjithë jetës.

Gazetari bjond e ndjente shëmbjen nga ai sëmbim që e pickonte herë-herë aty midis brinjës së djathtë. Duke kaluar dorën e duke shtypur me gishtërinj vendin që i dhimhte, ai ndjente se si në kokën e tij buiste ajo mori e pafund shfaqjesh e ndodhish të jetës në tërmet. Këtu ditët çdo çast kllokoçitnin dhe çdo çast jeta shfaqej me një fytyrë të caktuar. Atje me atë lejtmo-tiv të përherëshëm të spikerit të radios: «Një për të gjithë, të gjithë për një»; këtu me këtë përqëndrim plati-tës të Ndrekes mbi timon, më tutje me atë dhëmbje në vetë brinjën e gazetarit.

— Kot... — dëgjoi ai shokun pas të fliste me vete — E tërë kjo ishte kot...

Gazetari bjond nuk u përgjegj. Vazhdonte të shkon-te përpara dhe të ndjente pas të ecurit e shokut të vet. Ky njeri, para disa çastesh, i kishte shpëtuar jetën. Ga-zetari bjond nuk e harronte këtë. Ai ndofta s'do ta ha-rronte kurrë këtë. Me duar në xhepe të palltos, me kë-pucë të gërryera, ai i ngjitej të përpjetës dhe men-donte se si, këtu, në tërmet, ajo mori e pafund karakte-resh njerëzore, kontradiktash, luftërash e dashurish, që në ditët e rëndomta shfaqej në rrjedhën e zakonit të jetës shpërthente në sipërfaqe të saj, dhe ngado që të shkoje takohesh gati fizikisht me to. Ajo përmbysje vënguese e shtresave të thella të tokës vazhdonte të gjë-monte në zemrat e njerëzve dhe përmes gërmadhave të shtëpive të rrëzuara, të të vrarëve, të dimrit të egër, ti shihje forcën titanike, dashurinë e papërmbajtur, të shqetësuar të njerëzve të thjeshtë, përlshjen e egër të jetës jo vetëm me tërmetin e dimrin, por edhe me atë mori të pafund nuancash bestytnie, frike, meskiniteti. Dhe ngado ngjyrat e këtyre nuancave ishin shumë të forta...

— Kot — ja ndërpreu mendimin shoku. — Ky tani nuk fliste me vete. Fliste me gazetarin bjond. — Kot tha. Përse duhej të niseshim për Seb, kur tani ngado është njëlloj? Kudo njëlloj. Tërmeti shkatërroi, njerë-zit ndërtojne. Ç'mund të bëjnë tjetër? Ngado kështu.

Ndryshon emri i fshatit, i rrugës, i njeriut... Po gjithshka është po ajo... S'ishte nevoja...

Në këtë çast në mendimin e gazetarit bjond ndriti diçka. Ai qëndroi në vend. Merrte frymë thellë e foli vetëm atëhere kur hija e tjetrit u afrua fare pranë tij:

— I ke parë fëmijët kur bëjnë fytyra njerëzish në lehtë? — E pyeti ai Nikon. Ky qëndroi para tij dhe heshti. Në errësirën e natës ata nuk e shihnin mirë njëri-tjetrin. — Fëmijët bëjnë një rreth. Pastaj një vijë. Dhe hop goja. Një vijë tjetër mbi të parën. Dhe hop hunda. Pastaj dy vija të tjera. Dhe hop vetulla. Dhe dy pika — ja dhe sytë... Pastaj e shohin fytyrën që kanë bërë dhe mërzen, fshijnë vijat me gomë dhe bëjnë vija të tjera. Një tjetër fytyrë.

Nikua qeshi.

— Bukur — tha ai dhe u mbështet mbi stap e i dha trupit të vet përpara. Ai filloi të ecte. — Bukur — tha kësaj radhe ngadalë, me vete. — Edhe fëmijët e dinë: ndrysho vijat dhe fytyra ndryshon. Edhe këtu ndrysho emrat. Që ditën e parë që erdha në tërmet, unë kuptova gjithshka. Ditët e tjera ishin si ato vijat, që fshijnë fëmijët me gomë mbi atë qerthull...

Gazetari bjond nuk luajti prej vendit. Pa si hija e atij tjetrit rrëshqiti para tij dhe vazhdoi të ngjitej mallit. «Si vijat...» murmuriti me vete fjalët që kishte dëgjuar. Po njeriu përpara vazhdonte të ecte. Gazetari bjond iu vu pas.

— Si vijat — tha ai. — Si vijat në një qerthull... — Dhe qeshi fort, por e shembura midis brinjëve i sëmboi dhe ai nuk u ngop dot me frymë. Po vazhdoi të fliste.

— Fëmijët nuk e kuptojnë, po ata e ndjejnë se janë pikërisht ato vija gjithnjë të ndryshme e të papërsëritshme, që japin atë të pafundmen, të bukurën e të veçantën në fytyrën njerëzore dhe që ata e kërkojnë pa pushim. Prandaj ashtu me gomë apo me gishtërinj i shuajnë, i shuajnë dhe mbi to vizatojnë të tjera. — Po

gazetari... atij i rrëshqiti këmba nga një gur dhe ra mbi borë. U ngrit dhe, duke vazhduar të ecte, i thirri atij përpara: — Gazetari e jeta janë një...

Për një çast askush s'u përgjegj. Pastaj nga përpara erdhi përgjegja:

— Jeta është jetë... Po ti je i ri... je i ri...

Gazetarit bjond iu duk sikur vetë errësira solli gjer tek ai këtë mendim të lodhur «jeta është jetë...».

Unë e kërkova atë çupën e hotelit Rr. Po s'e gjeta kurrkund. Hotelxhiu më tha, se ishte martuar me një polic e kishte ikur prej andej. «Ndofta në Fier do të kenë shkuar» tha hotelxhiu. Dhe unë e kërkova edhe atje. Dhe s'e gjeta dot. As sot e kësaj dite nuk e kam parë më.

Skoda vazhdonte udhën drejt veriut. Kujtimi pa mbropa dhe vetëm larg shqoi dritat e maqinave, që vinin pas tij. Të tjerat ktheheshin në drejtim të kundërt. Rruga kalonte nëpër shpat të malit dhe nën të gjarpëronte lumi i gjerë i mbushur plot e përplot nëpër ato ditë dimri. Po tashti shoferi i Skodës ishte e sigurt. Ai sikur ndjente dhëmbëzat e zinxhirëve, që nguleshin nëpër borë. Nuk këndonte. Po thellë në të, diku filloi prapë të dridhej ai zë i largët, i largët, i dëshëruar e i paharruar i asaj çupës së hotelit të vogël në Rr.

«Sa vjete kërkova atë?» thoshte me vete. Ku nuk e kërkova? Ngado që më shpinte puna. Kudo që më çonin udhët. Dimër e verë. Natë e ditë. Po s'e pashë më. As e dëgjova më këngën dhe zërin e saj. Ndjeja si, me kalimin e kohës, fytyra e saj sa ventë lar-gohej e tretej prej meje dhe unë s'po e shembëlleja dot më. Fillova ta ngatërroja me të tjera. Njëherë papritur stopova para një mapoje. M'u duk sikur ajo hyri aty. U futa brenda. Një grua e vogël, e shkurtër, kishte veshur një fustan gjithë lule vjollcash. Pashë se si vajti te shitësja, diçka i tha dhe u shtri mbi banak për të prekur me dorë topin e pëlhurës që kishte përpara. Dhe atëhere e kuptova, nuk ishte ajo, çupa me atë trup të mbledhur. Ika. Dhe përsëri e kërkova...»

Një Gaz-79 i kaloi përpara. Shoferi i Skodës mendoi se Gazi do të zhdukej nëpër errësirë, po ai e pakësoi shpejtësinë e vet. Dhe ndizte e shuante pa pushim dritat. Pastaj qëndroi përnjëherësh. Dikush doli prej tij dhe brodhi përpara. Skoda iu afrua Gazit. Kujtimi nxori kokën nga kabina dhe dëgjonte zërat e njerëzve, që thërrisnin brenda maqinës së vogël. Në këtë kohë njeriu, që kishte rendur përpara, po kthehej.

— Ç'ka ndodhur? — i tha Kujtimi.

— Një lepur.

— E vrave?

— Jo.

— Pse nuk e ndoqe me maqinë?

— Pata frikë nga lumi.

Njeriu hyri në Gaz dhe ky u nis. Kësaj radhe maqina e vogël fluturoi nëpër errësirë. Skoda mbeti prapë e vetme.

«Unë vazhdoja të kërkoja atë, po tani isha i bindur që fytyrën e saj e kisha harruar. E kisha parë vetëm një herë. Dhe atëhere kisha qenë i sëmurë. Më dhimbte koka shumë. Më kujtohet se ajo u afrua mbi mua, me një fytyrë murgashe e të freskët... Po sa gra ka me fytyrë zeshkane? Pastaj koha ikte. Dhe bashkë me të edhe ajo fytyrë ikte e largohej prej meje. Kurse unë e kërkoja. Doja të mos ta humbja. Një natë kisha pirë. Bridhja nëpër rrugët e Fierit e këndoja këngën e saj. Unë e di që ajo atë këngë e do shumë. Ashtu, si e këndonte atë ditë në hotel, njeriu vetëm një këngë mund të këndojë. Një të vetme, në jetën e tij. Ajo është kënga e saj. Dhe unë e këndoja atë i pirë gjithë natën. Ndofta më dëgjonte. Por jo. Ajo s'më dëgjonte. Vetëm atëhere u binda, se s'ishte as në atë qytet.

Gruan e dashurova nga ajo shërbyesja e hotelit në Rr. Një ditë udhëtoja nëpër Kavajë, kur para meje u hap dritarja e një shtëpie përdhese. Dhe prej asaj doli një fytyrë e vogël, korozezë. Stopova në vend e i thirra:

— Më njeh mua?

Ajo më shikonte e nuk fliste.

— Më njuh mua? — i thirra prapë.

Vajza hyri brenda në shtëpi të vet. Pas ca kohë e kërkova dhe u martova me të. Dhe ja thashë të vërtetën.

— Ti je budalla — më tha gruaja duke qeshur e duke më vënë dorën e saj mbi buzë.

Larg u dëgjua një e lehur qeni. Të dy gazetarët nuk e ndalën të ecurin e tyre. Tashmë ata e kishin kaluar malin e zbrisnin drejt fshatit. E tatëpjeta i tërhiqte gjithnjë e më poshtë. Herë-herë rrëshqisnin mbi borë. Ngriheshin e përsëri, gati duke rendur, i afroheshin fshatit. Qeni lehte. E lehura e tij gjithnjë e më e afërt vinte te gazetarët.

— Ti qëndro pas — i tha ai që quhej Niko shokut të vet. — Unë kam stapin në dorë.

Ashtu, ata iu afruan shtëpisë së parë. Atëhere filluan të lehnin disa qen në drejtime të ndryshme. Të lehurat e egra e kanosëse ngriheshin nëpër natë. Të dy hynë në një rrugicë të ngushtë. Ata kaluan pranë një ledhi të ngritur hendeku. Bora mbi të ishte mbathur nga këmbët e shumta të kalimtarëve. Gazetari me stap në dorë, ngadalë hapi këmbët dhe, sa u gjend mbi ledh, kapi hurin e gardhit të bahçes.

— Ki kujdes — i thirri shokut, që vinte pas.

— Duke rrëshqitur ngadalë ndanë gardhit, ata ecën një copë herë. Pastaj para tyre doli prapë udhëza e fshatit. Të dy u hodhën në të. Diç filluan të bisedonin me njëri-tjetrin, kur përnjëherësh para tyre, duke lehur e hunguritur, profi një qen i madh, i zi. Ata qëndruan në vend pranë njëri-tjetrit. Kurse qeni vinte vërdallë tyre e lehte kanosës. Gazetari ngriti një herë stapin në drejtim të tij.

— Yyysh! — thirri.

Qeni kërcëu një herë pas e pastaj, më i ndezur, u vërsul kundër njerëzve të panjohur. Të lehurat u ngritën ngado nëpër fshat. Qentë lehnin nga shtëpitë e veta.

— Xeb! — një zë burri u dëgjua nëpër errësi.

Gazetarët u kthyen andej nga vinte zëri. Në mes të bahçes, më këmbë, para një çadre, qëndronte një njeri.

— Xeb! — i thirri ai me zërin e zotërisë qenit.

Shtaza e madhe dhe e zezë u shtri mbi borë; uli midis dy këmbëve të para turinj të e, duke shikuar gjithnjë udhëtarët e huaj, u tulli. Gazetari me stap në dorë kaloi pranë saj. Prapa tij kaloi edhe shoku i vet. Qeni lehu disa herë pas tyre, por pa luajtur më prej vendit. Atëhere gazetarët panë se përtej bahçes, midis drurëve të zhveshur të pemëve, ngrihej shtëpia e të zotit të qenit. Ajo ishte një shtëpi e madhe, e gurtë. Nuk ishte shembur, por gjersa njerëzit nuk banonin më në të, sigurisht që ishte dëmtuar rëndë.

Ata hynë në udhët e kalldrëmta të fshatit. Tani përpara printe gazetari bjond. Ishte i sigurt që nuk kishte më qen. Zbritën poshtë një copë herë, kur në të djathtë u dëgjua shushurima e një çezme. Të dy udhëtarët qëndruan aty. Ishin të lodhur e të këputur dhe digjeshin nga etja. Çesma ngrihej në errësirën e natës në një fasadë prej çimentoje. Në të rridhnin pa pushim dy sulina. Uji poshtë varej nëpër një lug të gjatë po prej çimentoje. Gazetari me fytyrë të rrumbullakët, pikalloshe, la stapin mbi lug dhe hoqi kokoren nga koka. Ai ishte djersitur. Nxori shaminë e filloi të fshihej.

— U lodhëm — i tha shokut të vet.

Ky kishte shtrirë pëllëmbët para fytyrës e, duke u afruar pranë çesmës, pinte ujë; pinte shpejt, me gllënjka. Pastaj përnjëherësh i ra fytyrës me pëllëmbët plot.

— Oho... — thirri gjithë kënaqësi. — Të ecur kemi bërë, ë?!
— Ku do të shkojmë, në shtab?

— Jo, në shkollë — tha gazetari bjond. Në qoftë se nuk kanë fjetur, ata janë aty. Pastaj kemi edhe mësuësit.

Si u freskuan, gazetarët u nisën përsëri. Duke ecur nëpër rrugën kryesore të fshatit, ata kaluan midis disa ndërtesave të ulëta e të dendura. Aty tërmeti nuk kishte dëmtuar gjë. Jeta e njerëzve atje në atë lagje vazhdonte

si më parë. Duke shkuar nëpër rrugën e fjetur, gazetarët kapërcyen qendrën dhe u drejtuan nga veriu. Të heshtur, ecën edhe një copë herë, kur udhën ua prenë rrëketë, që zbrisnin nga mali dhe derdheshin poshtë në përrua. Gazetari bjond, që ecte përpara, qëndroi në vend. Kërkonte me sy vendin nga të shkelte. Po e pa që s'kishte kuptim. Mund të rrëzohej nëpër gurë. Më mirë ishte të ecte nëpër ujëra. Dhe ai ashtu bëri. Shoku vinte pas. — Si i kanë lënë këto ujëra kështu! — tha ky. Kaluan shtegun e përroit dhe u ngjitën për-pjetë. Në majë të kodrës ngrihej shkolla. Nga ana e përroit shihej vetëm një krah i saj dhe ai që quhej Niko s'po kuptonte përse shkollën e fshatit e kishin ngritur atje, në atë vend të thepisur. Bora në udhë ishte aq e ngjeshur prej këmbëve të njerëzve, sa të dy gazetarët mezi lëviznin nëpër errësirë duke ecur herë me thembra, herë me brinjë të këmbëve. Nikua filloi të zemërohej. Kishpandehur se shkolla do të ishte në qendër e jo në të dalë të fshatit. Shau me vete nëpër errësirë.

— Kij kujdes! — Gazetari bjond vuri këmbën mbi një shkallë guri. — Ki kujdes — tha. — Bora është mpiksur.

U ngjitën lart. Atje shtrihej një fushë e gjërë, e bukur, që zbardhonte nëpër errësirë prej bore. Të dy gazetarët qëndronin në këmbë pranë njëri-tjetrit. Shikonin rreth e qark e nuk lëviznin. Mezi merrnin frymë nga ajo e përpjetë. Shkolla e bardhë shtrihej në të majtë. Ajo ishte një ndërtesë prej guri, njëkatëshe. Nga dy dritaret e një klase vezullonte një fije drite. Gazetarët u nisën andej.

Si kapërcyen shkallinat, ata u gjendën në sallonin e errët. Ky shtrihej i gjatë në të dy anët, po gazetarët u kthyen nga e majta, duke kërkuar atë fije drite, që dilte nga një derëzë. U afruan aty. Brenda gumëzhinin zëra njerëzish. Patjetër që ishin në mbledhje. Gazetari bjond shtyu derën. Kjo kërciti dhe u hap ngadalë. Zërat e njerëzve brenda u ulën pak, po nuk pushuan?

— Mirë mbrëma. — Gazetari bjond i hodhi një sy

sallës. Pas errësirës së sallonit, drita e llambës, që ishte në tryezë, e verboi.

— Mirë mbrëma — u pëgjegj dikush.

Gazetari pa një bankë bosh. Ai shkoi dhe u ul atje. Pas tij erdhi edhe shoku i vet. Mbledhja vazhdonte.

Gazetari bjond ngriti kokën e shikoi përreth. Ngadalë shikimi i tij po mësohej në atë dritë të zbetë. Dhoma e madhe dhe e gjerë po hapej e gjithnjë e më shumë zbuloheshin hijet e njerëzve të ulur nëpër banka, që mbushnin klasën. Tryeza e mësueses, ishte shtyrë dhe qe afruar pranë dritares. Mbi të digjej një llambë. Në karrigë ishte ulur një burrë trupmadh me kokë të bardhë, me fytyrë të gjatë.

— Brigada e Aliut? — pyeti ai, pa u shqetësuar për njerëzit, që sapo kishin ardhur. Në rreshtin e mesit, midis bankave, u ngrit një burrë. Kishte një trup mesatar, flokë të zez, të përdredhur dhe kishte veshur një xhyb. — Si shkojnë punimet? — e pyeti atë prapë ai, që drejtonte mbledhjen. Njeriu me kokë të bardhë e të rruar, që rrinte mbi tryezë, kishte një zë të hollë. Ai kishte hapur përpara disa fletë letre të shkruara, po në çastin që po bisedonte, kapte e rrotullonte me dorë llambën me vajguri. — A dolën sot në punë? — pyeti papritur përgjegjen e pyetjes së parë.

— Dolën.

— Të gjithë?

— Të gjithë...

— U lumtë. Ulu

Q.K. Ajo «U lumtë» sesi iu duk gazetarit bjond. Ai shikoi me vëmendje njerinë, që kishte përpara në tryezë, po ky kokulur, vazhdonte të rrotullonte llambën midis duarve të veta.

— Nesër fillojmë nga shtëpia e Nuredinit — tha ai që e quanin Ali. Kishte mbështetur duart në bankën pas dhe, me trup të përthyer përpara, qëndronte në këmbë.

— E morët planin?

— E morëm. Po na duhet materiali.

— Gurët e themelit t'i merrni nga shtëpia e shembur.

— Pse vetëm të themelit? — tha dikush nga fundi.
— Shtëpia e Nuredinit ishte e re dhe gjithë materiali i saj mund të përdoret.

— E shikojmë nesër në vend. Brigada e Arifit? — tha prapë njeriu me atë zë të hollë për trupin e tij të madh.

Aliu u ul në vendin e vet dhe pas gazetarëve u ngrit një djalë i gjatë, flokëverdhtë.

— E tërë brigada qe sot në punë?

— Të gjithë, me përjashtim të Izetit, që kishte djalin sëmurë.

— Ç'do t'i bënte djalit ai?

— E çoi në spital — i tha infermieri. — E kishte sëmurë — tha prapë Arifi, i ngritur në këmbë aty pas gazetarëve.

— Llaçin e filluat?

— E filluam.

— Kur do ta mbaroni shtëpinë e Ramadanit?

Arifi s'u përgjegj. x JK

— Apo t'ju dërgoj vullnetarë t'ju ndihmojnë?

— Brenda planit ne do t'i mbarojmë të tria ndërtesat, që janë caktuar.

— Lëri dëngelat! — Koka e bardhë dhe e rruar u ngrit e shikoi drejt Arifin. — Kur do ta mbarosh shtëpinë e Ramadanit, po të them? — Zëri i hollë u drodh prej zemërimit. Po Arifi u përgjegj qetë:

— Pasnesër.

— Do ta mbarosh?

— Po.

— Dhe do të kemi hapur edhe themelet e ndërtesës tjetër — tha një zë femre.

— Mos u shpejto ti...

— Nuk ju besoj — tha njeriu, që ishte ulur mbi tryezë..

Dikush qeshi.

— Mirë atëherë, gjysma e brigadës, nesër pa gdhirë, do të fillojë të hapë themelet pranë dyqanit — tha Arifi. Ai nuk shikonte më atë, që drejtonte mbledhjen, po

të dy gazetarët e panjohur, që ishin ulur në bankën para tij. Këta kishin kthyer trupin e ndiqnin me sy lëvizjet e njerëzve në sallë.

— Po ti pse s'na beson neve — tha i zemëruar ai zë femre. — Cilin beson ti, Ymerin?

Në sallë ra një heshtje varri. Askush s'pipëtinte. Njeriu me kokë të bardhë e të rruar hoqi duart nga llamba me vajguri dhe me to filloi të kërkonte në lettrat që kishte përpara.

— Mirë — tha ai, — të ngrihet Ymeri. — Zëri i tij ishte i ulët, shumë i ulët. Ai gati s'dëgjohej kur fliste. — Sa veta ke në brigadë ti Ymer?

Nga rreshti i bankave, matanë murrut, u ngrit një djalë me flokë të zez, me fytyrë të thatë e xhakëtë prej kadifeje.

— 14 veta — tha ngadalë.

— 14... — Njeriu në tryezë mori në dorë një listë. Duke e leçitur, pyeti:

— Të gjithë dalin në punë?

Ymeri s'u përgjegj.

— Po të pyes, të gjithë dalin në punë?

— Po ç'më pyet, ti e di që nuk dalin të gjithë.

— Ajo që di unë është puna ime. Ti përgjegjmu: të gjithë dalin në punë, apo jo?

— Nuk dalin. Vetëm gratë punojnë. Dhe Hodua. Po dhe ai vjen kur afrohet dreka.

— Ashtu?... po ku venë burrat e brigadës sate?

— Pyet ata, mos më pyet mua. — Djaloshi me fytyrë të thatë e xhakëtë kadifeje u ul në vend. Atëhere njeriu, që drejtonte mbledhjen, u ngrit në këmbë. Mori në dorë listën e filloi të lexonte:

— Kujtim A., Bajram T., Shaban Y., Tole N., Qenan T., ku keni qenë ju dje e pardje? — Zëri i tij i hollë u drodh, po njeriu përpiqej ta mbante veten.

Nëpër sallë 4 veta u ngritën në këmbë.

— Bajrami mungon — tha dikush.

— Mungon... Po ju ku keni qenë dje e pardje?

Kurrkush s'përgjigjej.

- Ku keni qenë po ju pyes?
- Për dru. Në mal — tha njëri prej tyre.
- Edhe ti, Kujtim?
- Edhe unë.
- Po ti, Shaban?

— Për gjah — tha me sarkazëm Ymeri nga rreshti matanë murit.

— Ju jeni të poshtër! — Zëri i hollë i tingëlliti nëpër atë qetësi të mbledhjes. — As kam parë e as më kanë zënë sytë njerëz më të poshtër e më të pandërgjegjshëm. Nga të katër anët e vendit janë ngritur e kanë ardhur gjer këtu njerëz të ndryshëm, vullnetarë, ushtarë, pleq, të rinjë, burra, gra, me bukë, pa bukë, kanë ardhur e vijnë që të na ndihmojnë, more. . . — Njeriu i madh tunde duart në erë, po zëri i tij që i hollë, i dredhshëm dhe ai në shpërthim të zemërimit të vet thërriste me tërë mushkëritë e kraharorit. — Ju nuk dilni në punë, më shkoni shetitje në mal, më shkoni për gjah. — Ai prapë ulëriti dhe i ra me pëllëmbë kokës së tij të madhe, të rruar. — Ju jeni dezertorë!

— Ç'është kjo?! — Gazetari me fytyrë pikalosse shkundi shokun nga supet. — Ç'është kjo — i tha duke treguar me kokë njerinë, që po fliste me këmbë e me duar aty para tij.

— Ëhë. . . — gazetari bjond hetoi shokun me shikimin e vet.

— Si guxon ky?

— Këtu ka padrejtësi! — thirri njëri nga ata, që ishin ngritur në këmbë. — Pse të vete e të ndërtoj shtëpinë e të tjerëve, kur të pesë fëmijët e mi po flenë në borë? Pse s'më lini të ngre shtëpinë time?

— Shtëpinë tënde? — Zëri i hollë gati sa s'u shua prej habie. — Po edhe atë do ta ndërtojmë. . .

— Kur? Kur të vdesim ne?

— Kur t'i vijë radha.

— Po kushërinjve të Ymerit pse t'iu vijë radha përpara? Pse s'më lini ta ndërtoj dhe unë shtëpinë time

tani? — Njeriu, që fliste, gati sa s'qante prej zemërimi.

— Një zhurmë zërash të papërcaktuar përshkoi sallën. Njerëzit lëvizën mbi bankat ku ishin.

— S'të lë e s'të kam për të lënë! — Zëri i hollë e metalik u drodh prapë në atë sallë të hapët e të ftohtë gjysmë të errët. — Sepse je i poshtër — thirri njeriu me kokë të madhe aty para njerëzve të heshtur, që e dëgjonin. — Edhe tani mendon vetëm për këlyshët e tu. Po qindra e mijëra fëmijë të popullit nuk flenë në borë?

— Të popullit... — ja preu atij fjalën fshatari, që fliste nga salla. — Pse, unë nuk jam popull? Këlyshët e mi nuk janë të popullit? — pyeste gjith nervozizëm njeriu.

Për një çast ai që drejtonte mbledhjen heshti. Mbylli sytë dhe ashtu ngadalë filloi të fliste:

— Bëmë planin... Sipas tij do t'i ndërtojmë shtëpitë, jo sipas dëshirës të njërit e të tjetrit. More, po ju... — dhe papritur i ra me shqelm nga pas karriges dhe e rrëzoi tej. — Ju — tha dhe doli në ballë të rreshtave të bankave — jeni apo s'jeni në vete? E dini se ç'ju bëj? Për nder... — njeriu po lëvizte me nervozizëm në ajër të dy duart të mbledhura grusht. — Për nder... — thoshte — ... e dini ç'ju bëj? — Po s'po gjente dot fjalët, s'po kapte dot mendimin. Sytë e tij të bardhë u hapën katërcik... — Për nder — tha më në fund — ju tredh, si demat...

— Ç' është ky? — gazetari prapë tërhoqi prej supi shokun e vet. Ky s'u kthye andej. Vërente atë burrë me trup të rritur e të lartë, me atë kokë të bardhë, të rruar, që shikonte njerëzit, që në gjysmëerrësirën e sallës qëndronin në vendet e tyre të heshtur. Kurrkush s'ndihej. As njeriu, që drejtonte mbledhjen. Ai vetëm shikonte përpara. Siç duket, e kuptoi edhe ai, që shkoi shumë larg.

— Po ne ç'do të bëjmë, pastaj? — Ishte një femër ajo që foli.

— Çfarë?

Gruaja s'u ndie më.

— Çfarë thatë? — pyeti i habitur njeriu aty para sallës.

— Zenepja pyet, se në qoftë se ti do të tredhësh këta, çdo të bëjnë ato, gra... — Ky që fliste ishte një plakë nga ata të radhëve të fundit.

Salla u lëkund e tëra. Njerëzit, duke qeshur, përthyheshin mbi banka. Dikush përplaste grushtet mbi kapakë të bankave. Gazetari bjond u shkri. Shtrëngonte me dorë brinjën e qeshte. Edhe njeriu me kokë të bardhë e të rruar s'e përmbajti më veten, edhe ai po qeshte.

— Lanet qofsh, Zenepe... — tha e, duke e kthyer pas karrigën, e ngriti nga dyshemeja dhe e vendosi në vend.

— Ta mbyllim — tha plaku andej nga fundi i sallës. — Vajti vonë, sepse nesër duhet të ngrihemi pa gdhirë e të fillojmë punën. Të gjithë — tha. — Është turp për fshatin e për kooperativën tonë, që të tjerë të vijnë e të na ndihmojnë, kurse njerëzit tani shkojnë për gjah malit. T'i japim fund. Nesër të gjithë në punë.

Njerëzit u ngritën. Kush duke thirrur, kush duke qeshur, grupe-grupe dilnin prej salle. Në korridor ndiznin kandilet, prisnin gratë e niseshin. Të dy gazetarët qëndronin në këmbë midis kësaj turme, që lëvizte.

— Mirë mbrëma — ai që drejtonte mbledhjen qëndroi para tyre.

— Mirë mbrëma. — Burrat i shtrënguan dorën njëri-tjetrit.

— Ju kur keni ardhur?

— Sonte. Tani. Ne jemi gazetarë.

— Gazetarë?! — Zëri i hollë sikur u shua në atë trup të madh, po njeriu, në vend që të përkulej përpara, u përkul pas.

— Ku na gjetët kështu — tha më në fund ai, duke vënë buzën në gaz.

— Oh, s'ka gjë — gazetari bjond iu afrua më pranë. Tani ngado këto halle janë.

— Ashtu është... — Jonuz, — i thirri ai një burri, që po kalonte aty afër. Këta shokë janë të lodhur. Duan të flenë. Sonte merri në shtëpi. Ju do të më falni mua — u tha pastaj gazetarëve. — Do të shkoj poshtë në shtab, që të ndaj forcat për nesër. Kur të doni, atje do të më gjeni. Natën e mirë. — Ai u dha dorën dhe, i madh siç qe, doli nga dera e sallës.

Me të dy gazetarët qëndroi ai, që quhej Jonuz.

— Shkojmë?

— Shkojmë.

Jonuzi ishte veshur gjithë në shajak. Kishte një palë këpucë të rënda me qafa. Ecte ngadalë pak përpara e gjithnjë në anë të majtë të gazetarëve. Ata dolën prej klasës e hynë në korridorin e errët. Para e pas tyre vinin njerëz të tjerë. Të tretur në rrëkenë e fshatarëve, gazetarët filluan të zbrisnin shkallët. Para tyre u hap po ajo fushë e gjerë, e ngritur, e mbuluar tejpërtej me borë. Gazetari bjond qëndroi te shkalla e fundit e hodhi sytë nëpër natë. Kudo bardhësia e borës shtrihej me terrin, po nuk përzihej gjëkund. Mbrëmja ishte e ngrohtë. Gazetari qëndronte aty në këmbë, kur papritur ndjeu një tingull. Ai mbajti vesh. Diku binte një çifteli. Melodia e dridhshme, metalike, vintë gjer aty te shkolla e fshatit. Nuk këndonte njeri, po ajo ishte një melodi e njohur e gazetari me mend përsëriste fjalët e saj:

*Hajredin Pash', mor krejshanake,
nuk asht Dibra, Pash' o, Selenajke...*

— Kurrë s'më kanë zënë sytë e s'më kanë dëgjuar veshët një gjë të tillë... — Gazetari, që quhej Niko, ishte afruar pranë shokut të vet. — Si guxon ai njeri t'i flasë ashtu popullit?!

— Çfarë? Pse, popull m'i quan ti ata që i shmangen punës e shkojnë për gjah tani? — Gazetari bjond u

kthye andej. Disa hapa tutje, ai pa Jonuzin në këmbë që priste midis borës.

— Ja rregulloj unë.

— Ishte natë dhe gazetari bjond nuk e pa dot fytyrën e shokut të vet, veç e njohu nga ajo mënyrë të foluri, që gati i thyente fjalët nëpër dhëmbë, dhe e kuptoi se kësaj radhe Nikua ishte zemëruar me të vërtetë. «Nesër e nis unë artikullin, e të më shohë ai» tha gazetari me fytyrë pikaloshe gati me vete.

— Jo, more! — Për herë të parë ai i fliste shokut të vet në atë ton. Ndjente diku çiftelinë që binte nëpër natë, po s'e përmbante dot veten. — Dashke të shkruash artikull, ë?! Po pa vëru ti një herë në vend të tij. . . të të shohim. . .

— Ç'thërret kështu. . .

— Vëru ti një herë në mes të asaj vale mikrobor-gjeze. . . Këta njerëz nëpër shekuj janë mësuar të shohin vetëm veten e tyre. Kurse ai. . . Njeriu. . .

*Selenajke nuk asht Prilepe,
si e kërkove, Pash', n'Dibër ma gjete.*

Çiftelia tani tingëllonte e kthjellët mbi fshat. Po ai ndjente se si ajo po e bënte nervoz më tepër.

— Njeriu kërkon t'i edukojë ata. . . edhe tani në tërmet. . . Kurse ti flet kot. «Si guxon të flasësh kështu!»

— Nuk u flitet ashtu njerëzve! — Zëri pranë tij u drodh prej zemërimit. Gazetari bjond e kuptoi, që shoku tani nuk e kishte aq me njerinë, që drejtonte mbledhjen, sa e kishte me vetë atë, gazetarin bjond. Midis tyre tashmë kishte rënë çdo perde kortezie.

— E po ja që u foli — tha gazetari bjond gjithë inat. — Dhe ti mos kërkto të kthehesh në Tiranë, pa njohur një herë hallet e këtyre njerëzve. Dëgjon? Mos kërkto të kthehesh në Tiranë. Nisemi — i thirri ai Jonuzit, që rrinte në këmbë larg tyre në mes të borës.

*Nand mijë vorre kush i bani,
Dibra e vogël edhe Zerqani. . .*

— Këndonte çiftelia nëpër natë.

Në atë çast në shtëpinë e muratorit, që kishte shkuar vullnetar, të gjithë flinin. Gëzimja e vogël kishte rënë në brinjë në shtratin e t'et. I kishte kthyer fytyrën murit të dhomës e, megjithëse i kishte mbushur të dhjetë vjetët e s'ishte më e vogël, siç i thoshte nëna, vajza edhe tani në gjumë kishte futur gishtin dëftues të dorës së djathtë në gojë. Kështu goja i rrinte gjysmë e hapët. Çupa merrte frymë thellë e fytyra e rrumbullakët i ishte mbuluar në një ngjyrë të purpurtë. Kishte veshur një këmishë nate prej fanellate të kuqe plot lule të mëdha, të bardha. Vajza flinte dhe ajo dashuri e ai pezmatim që ndjeu kur pa përherë të parë gjyshin e vet, tani ishin shkrirë në atë gjumë të thellë fëmijë. Gjatë gjithë mbrëmjes, Gëzimja e kuptoi se gjyshi ishte i ftohtë si me ata, fëmijët, ashtu edhe me nënën. Dhe ajo u tërhoq mënjanë e s'u ndie më. Dhe ashtu e heshur shkoi e ra të flinte në shtratin e babait.

Artani, djali më i madh, ishte shtrirë sa gjatë gjerë në dyshekun e vet. Ai tani mbushte vitin e tetë. Po në shkollë vazhonte klasën e dytë, sepse e kishte filluar pa e mbushur mirë vitin e shtatë. Ashtu si e motra, kishte një fytyrë topolake me ballë të gjerë e pak të rrëzuar poshtë. Nëpër atë ballë kalonte një vijëz e hollë, që e bënte fytyrën e tij më serioze dhe më të pjekur për moshën e njomë që kishte.

Pranë tij Sokoli kishte rënë përmbys. Zakonisht djali i vogël kështu flinte. Sa ishin përpkur ata, grua e burrë, që ta mësonin foshnjën të flinte drejt, apo në brinjë! Ishte e pamundur. Sa e ktheje në njërin anë, foshnja qëndronte pak e pastaj përnjëherësh kthehej përmbys; mbështillte rreth vetes jastëkun e vogël e shkonte një dorë nën të, kurse dorën tjetër e shtrinte në gjirin e së ëmës dhe flinte. Ashtu po flinte ai edhe tani. Pranë foshnjës ishte shtrirë e ëma. Më në fund edhe atë e zuri gjumi. Atë mbrëma, e mbuluar nën jorgan, ajo mendoi për të gjitha. Kujtoi jetën e saj: fëmininë, kur këmbëzbathur bridhte udhëve të fshatit; nënën plakë e të dobët, gjithnjë të heshur; babanë punëtor, të nder-

shëm, po përherë të mbyllur në vetëvete; vëllanë të dashur, po të largët. Thua sikur midis tyre, vëlla e motër, përherë ishte shtrirë një zbrazësirë. Ajo kish qenë po ajo zbrazësirë, që shtrihej kudo në shtëpitë tona patriarkale midis burrave e grave, midis nënave dhe djemve, midis motrave e vëllezërve. Dhe vetëm nën këtë zbrazësirë të ftohtë kalonte dashuria për njëri-tjetrin, ashtu si ngrohtësia e tokës nën dëborë. Rrufeja kujtoi Niazinë, të shoqin, e pastaj përsëri babanë... Dhe e pa veten e saj midis atyre dy burrave, dy meshkujve, të pafuqishme për t'i afruar e bashkuar, po dhe të pafuqishme për t'i ndarë për gjithmonë. Tani atë e kish zënë gjumi aty pranë Sokolit të vogël. Ky kish kaluar dorën e vet nëpër fustanin e hollë dhe e kish lëshuar midis gjive të ngrohtë të së ëmës.

Në mesin e dhomës, pranë sobës, flinte plaku. Ajo kish mbuluar fytyrën me jorgan e gërhinte nën të. Koka e tij e madhe dhe e rëndë kish bërë gropë në jashtëkun prej leshi. Po plaku s'lëvizte. Flinte gjithnjë po ashtu. Ajo kokë e bardhë, e thinjur, mendoi e u rëndua gjithë atë natë. Më shumë se çdo herë tjetër, ndofta. Pas aq vjetësh atë mbrëma për herë të parë ai e kish parë përsëri të bijën. Dhe kjo s'ishte më ashtu, vajzë dhe e shkujdesur, siç kishte qenë në shtëpinë e babait. Çupa edhe ajo kishte lëshuar rrënjët e veta në tokë, në jetë. Ja fëmijët e saj... nipërit, mbesat e tij... «gjaku i gjakut të tij», siç thoshin njëherë pleqtë... Po prapë plaku ndjente një dëshpërim të akullt, që e largonte prej tyre. Ky dëshpërim e kishte mbështjellë, ashtu si ngrica mbështjell në janar një trung të vjetër pylli. Ai kujtoi ditën kur të bijën ja rrëmbeu muratori, turpin që ndjeu para moshatarëve të vet, zemërimin dhe të rrahurit e plakës... dhe kuptoi se ata vjet, që kishin shkuar, ishin shkëputur si ortiqe bore të ngrirë nga mali e kishin qëndruar aty, midis tij e çupës. Shumë... kishte rrjedhur, shumë ujë. Ndofta ai vetë s'do ta kishte dëshëruar këtë, po ja që tani gjithshka kishte ndodhur... Tani plaku flinte. Ai i kyçi në kokën e rënduar të

gjitha. Zjarri i sobës po fikej. Teneqeja më s'kërciste. Dhe në shtëpinë e muratorit, që kish shkuar vullnetar në zonat e dëmtuara nga tërmeti, të gjithë flinin. Të pafajshëm. Të pafuqishëm. Gjékundi s'pipëtinte asnjë drithërimë e mendimeve të shqetësuar të tyre. Vetëm çlodhje, prehje.

Dikush pat thënë se «gjumi është vëlla i vdekjes». Dikush tjetër pat thënë se «njerëzit do të bënin mirë të mendonin që s'janë të përjetshëm. Atëhere do të kuptonin se sa vanitozë janë ata në marrinë e tyre kundrejt njëri-tjetrit. Dhe do të ishin më të drejtë e njerëzorë». Po jeta është jetë. Dhe në qoftëse «gjumi është vëllai i vdekjes», vetë ajo vdekja s'është gjë tjetër veçse një çast i jetës. Duke mbështjellë ata trupa njerëzorë, tani gjumi mbështillte vetë jetën. Ajo ka nevojë për çlodhje, për prehje. Vetë ajo, jeta, ka rënë ashtu përmbys e me Sokolin e vogël një dorë e ka vënë nën kokë të vet, nën jastëk, e tjetrën e ka hedhur në gjitë e ngrohtë të nënës.

Po të nesërmen, bashkë me ta ajo, jeta do të zgjohehet përsëri.

Një shtëpi e bardhë, dy katshe. Nga jashtë, nëpër të ngjitet një shkallë e ngushtë druri. Shkalla çon lart në katin e dytë, ku është vendosur shtabi i Shup. për ndërtimin e zonës së dëmtuar nga tërmeti. Kujtimi filloi të ngjite shkallët, kur përnjëherësh ndjeu që këmbët po i pritëshin. Ishte shumë i lodhur. Mezi tërhiqte trupin e vet. Nëpër errësirë shtriu dorën e kapi parvazin e vjetër. Ky u lëkund. Kujtimi e kuptoi se nuk duhej të mbështetej fort mbi të. Ashtu ngadalë e me kujdes ngjiti shkallët e drunjtja. Para tij doli një korridor i gjatë dhe i errët. Shoferi ndjeu erën e lëngshme e të athët të lisit, që digjej në zjarr. Duke kaluar pranë derës së parë, këmba i qëlloi dhogën e mbathur mbi një të çarë dysHEMEJE. Ai kaloi edhe një derë tjetër dhe u ndal para të tretës. Disa rreze drite binin në ko-

rridor. E shtyu. Dera kërciti dhe u hap. Para Kujtimit doli një dhomë e vogël. Në të djathtë të saj, pranë murit, ngrihej një shtrat i vetëm i mbuluar me batanie. Në mes të dhomës ishte ngritur një sobë teneqeje. Qyn-gjet e zeza, të lidhura me tela të gjatë, ngjiteshin gjer në tavan. Rreth sobës dy karriga dhe, më tej, një tryezë e madhe pune. Mbi të ish vënë një aparat telefoni e, pranë tij, mbështetur mbi tryezë, flinte një njeri. Kur kërciti dhe u hap dera, njeriu nuk e ngriti kokën prej tryeze. Shoferi hyri brenda, po nuk u afrua pranë sobës. Ndjente drunë e njomë, që digjej e dhoma iu duk e ftohtë. Ai qëndronte në këmbë në mes të dhomës së vogël e të heshtur. Duke hedhur shikimin nëpër të, shoferi pa muret e lyer me gëlqere që qenë plasaritur. «Nga tërmeti» mendoi. Por s'dinte ç'të bënte; ta zgjonte njerinë, që flinte? Apo të kthehej te Skoda e të nesërmen të paraqitej në shtab? Në këtë çast ra telefoni e dora e njeriut instinktivisht lëvizi e kapi receptorin:

— Aloooo...

Përnjëherësh ai u ngrit. Me sy të mufatur pyeti i shqetësuar:

— Kush flet, Seb? Alo, Seb! Folë! Nesër — tha prerë njeriu. — Nesër patjetër. Patjetër — tha ngadalë, po zëri brenda receptorit grindej. Duke qëndruar më këmbë në qetësinë e natës, shoferi dëgjonte atë çirrje të zërit të largët, që vinte nga telefoni. — Patjetër nesër — tha njeriu me sy të mufatur nga pagjumësia. — Gjallë a vdekur. Jo, jo, kësaj radhe jo. Nesër...

Ai ngriti kokën.

— Mbylle derën — i tha shoferit.

— I hapët themelet?! — pyeti njeriu përsëri në telefon. — Shumë mirë. Nesër po të them. Tani ai s'është këtu, është në Dibër. Kështu më tha, të të them «Nesër, gjallë a vdekur». — Ai la receptorin mbi aparat. — Nga vjen? — pyeti shoferin.

— Nga Tirana.

— Ç'ke ngarkuar?

— Një Skodë me dërrasa e kardhona.

— Shumë mirë. Skodën mos e shkarko. Dhe nesër të jesh aty.

Kujtimi deshi diçka të thoshte, po tjetri ja priti:

— Unë jam dezurni...

Shoferi priti në këmbë dhe, kur pa se njeriu në tryezë s'kishte ç'ti thoshte më, doli nga dhoma. Kaloi korridorin e errët dhe zbriti poshtë. Duke ecur ndanë godinës, pa se rruga e çonte në një grumbull ndërtesash të vogla. Pranë njëra-tjetrës ato zgjateshin e formonin një si mëhallë të veçuar. Në atë çast para tij kaluan një grup njerëzish të kredhur në xhybet e pambukta. Hijet e tyre rrëshqisnin nëpër natë e ktheheshin e hynin te një derë e hapët. Aty hyri edhe ai.

Ajo ishte një mensë e madhe, me tavan të ulët e dysheme çimentoje. Nuk kishte dritare, po vitrina të gjera prej xhami. Para tërmetit aty do të kishte qenë ndonjë magazinë mallrash që për nevoja tani e kishin kthyer në mensë. Në të dy anët e saj ishin vendosur tryeza të gjata prej druri. Poshtë tyre stola, po aq të gjatë. Përballë një banak. Dukej që andej ishte kuzhina.

Njerëzit, që hynë në mensë para Kujtimit, ishin vullnetarë të rinj. Ata u ulën në një nga tryezat e fundit. Nga mënyra se si zunë vende, shoferi e kuptoi se ata nuk hanin për herë të parë aty.

— Na sill të hamë.

Ky ishte një zë mashkulli dhe ai që foli i mshonte dhe e trashte më shumë zërin.

— Bukëëë... — thirri ai.

Shoferi u ul në tryezën pas tyre.

Vullnetarin që kërkonte bukë dhe dy vajzat që i kishin kthyer kurrizin, nuk i shihte dot. Në cep të tryezës, kundrejt tij, ishte ulur një djalosh flokëverdhtë me një fytyrë të pastër. Pranë kishin zënë vend dy vullnetarë të tjerë.

— Njëri prej tyre nxori nga xhepi i xhybit një gazetë e filloi të lexonte. Edhe shoferi pas u zgjat. «Gatishmëria e popullit tonë për të ndihmuar banorët e

zonave të dëmtuara nga tërmeti, shkruhej në gazetë, tregoi patriotizmin e lartë socialist me të cilin i ka edukuar partia masat punonjëse. Gjer tani në rrethet e Dibrës e të Librazhdit janë meremetuar e ndërtuar 832 shtëpi e objekte të tjera.» Dhe më poshtë në gazetë shkruhej: «Në shenjë dashurie e solidariteti me vëllezërit e dëmtuar nga kjo fatkeqësi e natyrës, çdo ditë në drejtim të këtyre zonave dërgohen nga të gjitha anët e vendit sasi të shumta materialesh ndërtimi si: tulla, tjegulla, lëndë druri, gozhdë, gëlqere...» Në këtë kohë, nga dera e banakut, me dy pjata në duar, doli një vajzë e shkurtër, e veshur si gjithë vullnetarët me një xhyb të pambuktë e një palë pantallona kominoshe. Mbante një pjatë në çdo dorë e, duke u përkulur përpara, ecte me kujdes. Ashtu vajza iu afrua grupit të vullnetarëve.

— Erdhët? — i pyeti pa ngritur kokën nga pjatat.

— Erdhëm.

Ata të dy, që rrinin përballë shoferit, u ngritën, kapërcyen stolat e shkuan te banaku. Njëri u kthye duke mbajtur në duar lugë e pirunë, tjetri-bukë. Kur u afrua vullnetari, që i kishte kthyer korizin shoferit, zgjati dorën, mori prej shokut një copë e filloi të kapërdinte kafshatat.

— Ngordha urie — tha.

Kujtimi pa dorën e vullnetarit. E madhe, nervoze, ajo shqyente bukën. Vajza, që shërbente si kameriere, zgjati pjatën dhe e lëshoi para djaloshit flokëverdhë. Ky hoqi dorashkat e leshta dhe u fryu gishtërinjve, sikur t'i digjnin. Dhe tha:

— Më djegin fluckat.

Të tjerët qeshën. Shoferi rrinte, i shikonte e s'bëzante. Kamerierja shkoi te banaku, mori një pjatë në njerën dorë, dhe tjetrën e futi në kutinë e lugëve e të pirunëve. Kësaj radhe, duke shpejtuar, ajo i shërbeu shoferit. Ky pa pjatën me fasule e mish dhe u gjallërua. Ishte i uritur, si një ujk. Filloi të hante pa çarë më kryet për ata, që ishin të ulur para tij. Dëgjonte

vullnetarët si bisedonin e qeshnin me njëri-tjetrin, po ai s'e kishte mendjen aty. Bluante me nofulla e kapërdinte bukën, fasulet, mishin; Dhe sa më tepër hante, aq më tepër ndjente se ishte i uritur. Duke ngrënë, copa-copa, ai kapte bisedat e vullnetarëve. Ata sapo ishin kthyer nga turni i punës. Punonin së bashku. Të nesërmen do të niseshin në një objekt tjetër. Ajo që shërbente si kameriere, tha që ta mirrnin edhe atë atje. Ata iu përgjegjën se patjetër do ta merrnin me vete. Kujtimi hante kokulur dhe i dukej sikur bashkë me mishin kapërdinte edhe copat e bisedave të tyre. Luga i trokiti në fund të pjatës prej alumini. Kjo trokitje sikur e zgjoi dhe e pruri në vete. S'i kishin mbetur veçse dy kafshata buke, kurse ai ishte po aq i uritur, sa edhe më parë. Ngriti kokën. Në këmbë, pranë djaloshit flokëverdhë, qëndronte ajo, vullnetarja kameriere. Kishte mbështetur shpatullat pas murit e shikonte ata që hanin. Shoferi i nguli sytë. Atë çast vajza lëvizi buzët e holla e zuri të qeshte, po përsëri qëndroi serioze. Në atë kohë po fliste vullnetarja, që kishte kthyer kurrizin. Duke folur herë pas here, ajo luante kokën e kalonte dorën nëpër flokët e saj të zez, të lidhur gllomçe pas.

— Dy pleq — thoshte ajo. — Një plak e një plakë. Të vetëm. Në lagjen tonë në Tiranë. Djalin që kishin ua vranë gjermanët... — Vajza fliste e qeshte. Kujtimi, duke e dëgjuar, s'po kuptonte përse qeshte ajo. Ato fjalë që thoshte në të vërtetë ishin të trishtuara. Po vullnetarja filloi të tregonte se si ai plaku e ajo plaka paskëshin një gjel të vetëm. Një gjel dhe një qen të vogël. Shtëpinë përdhese e kishin në mes të një kopshti. Rreth e qark ngriheshin pallate të reja. — Pa gdhirë mirë gjeli këndon — tha vajza. — Dhe ka një zë të bukur e një këngë të gjatë...

Shoferi ja bëri me dorë kamerieres. Kjo e pa. Bukë i bëri ai me shenjë, pa folur. Vajza, duke rendur, shkoi në banak, mori një copë bukë e ja dha. Dhe qëndroi përsëri në vendin e vet. Kur pa bukën shoferi, u qetë-

sua. Me siguri që do të ngopej. Tani ai shikonte i qetë përreth e dëgjonte vullnetarët që bisedonin.

— Gjeli i zgjon që me natë ata të pallateve. Në fillim dikush i kërkoi plakut që ta therte. Po plaku u hodh përpjetë: «Je në vete!», i tha. «Si të ther gjelin?!» Atëhere u ankuan edhe të tjerë. Po plaku s'dëgjoi. «Ç'ju bën gjeli juve?», i pyeti plaku. «Na prish gjumin», i thanë ata. «Jeni në vete! Kur këndon gjeli, flihet më mirë. . »

Vullnetarët, të veshur me xhyba, u shkundën nga të qeshurit. Kamerierja hoqi duart që kishte vënë midis shpatullave të veta dhe murit dhe qëndroi në ije. Ajo u afrua fare pranë karrigës së djaloshit flokëverdhtë. Kujtimi e shikoi me vëmendje atë dhe u çudit: ai kishte një fytyrë të verdhë, si edhe flokët, që i binin mbi ballin e ngushtë. Eshtrat e fytyrës i kishte të holla dhe gjithshka në të ishte fëminore. Kishte sy të kaltër, po hundën të gjatë, që i zbriste poshtë. Duke e shikuar ashtu, Kujtimi më tepër u çudit me vijëzat e flegrave të hundës së tij e me përdredhjen e cepave të buzëve. Në atë fytyrë të pastër, ato dukeshin si vizatime të një fëmije. Aq ishin të përdredhura e të papërcaktuara. Prandaj ndofta ajo fytyrë e bukur djali mbetej ashtu foshnjore. Vullnetari kishte një trup të gjatë. I mbështetur në karrigë, këmbët i kishte shtrirë tej midis këmbëve të shokëve. Nuk fliste, dëgjonte, nënqeshte me cepat e shtrembër të buzëve dhe u frynte duarve, që i digjnin.

— U bë mbledhja e lagjes — tregonte vullnetarja, që i kishte kthyer kurrizin shoferit. — Dhe i thonë plakut, që ta therte gjelin. Po aty u ngritën plaku e plaka bashkë. «Nuk e therim, thanë: atë gjel kemi». Dhe u përleshën me fqinjin e katit të parë të pallatit. U shanë dhe u grinë. «Mirë, i tha ky plakut, mos e ther gjelin, po hiq qenin». «Qeni më ruan gjelin mua», thirri plaku. — Vajza tregonte e mbytej nga të qeshurit. — «Qeni nuk lë as plakën t'i afrohet gjelit. . . »

Shoferi nuk e kishte më mendjen te tregimi i saj. Ai shihte se si kamerierja trupvogël, duke qëndruar në

ije pranë djaloshit flokëverdhtë, zgjati krahun e vendosi pëllëmbën e vet në mur. Ajo pëllëmbë, gati e rrumbullakët, e mbushur, në fillim iu duk shoferit si një gjethe plepi, që era e këput nga dega dhe e dallgëzon në ajër. Ashtu ajo dorë qëndronte në bardhësinë gëlqerore të murit, midis grimcëza ndriçimesh të dritës elektrike. Po përnjëherë gishti i saj i mesit filloi të lëvizte. Ai ishte një gisht i shkurtër, i mbushur me tul, me një mollëz të vogël. Shoferi shihte se si mollëza e butë herë pas here goditte mbi mur. Vetëm ai gisht, të tjerët nuk lëviznin. Duke e parë ashtu njeriu, e kuptonte se në thellësinë e vet dora mbante ritmin e këngës. Ritmi i asaj kënge duhej të ishte patjetër një ritëm i ngadaltë, i shtruar. Ai ritëm ngrinte dhe ulte gishtin e asaj dore femërore. Pastaj lëvizjet e tij u bënë të shpejta, nervoze. Kujtimit iu duk sikur një krah fluturë përpëlitej në mur. Ai shihte hijen e asaj përpëlitjeje. Po ritmi i mëparshëm ishte zhdukur. Kënga duhej të ishte ngatërruar diku, sepse me gjithë përpjekjet e shoferit, ai nuk po e kapte dot ritmikën e atyre lëvizjeve. Po pastaj filluan të lëviznin edhe gishtërinjtë e tjerë. Mollëzat e tyre goditnin mbi bardhësinë e murit me po atë shpejtësi, që goditte edhe gishti i mesit. Gjithë ajo pëllëmbë dore e shtrirë në murin e ftohtë të asaj mënse filloi të dridhej.

— Një ditë — thoshte vullnetarja, që i kishte kthyer kurrizin shoferit — babai im e takoi plakun në rrugë. Ata u përshëndoshën dhe u kthyen së bashku, po kur babai do të hynte në shkallë të pallatit, plakun e ftoi në shtëpinë e vet të vogël, në mes të kopshtit. I hodhi krahun babait e i tha: «Të pimë nga një gotë». Dhe ata pinë. Në bisedë e sipër plakun i thoshte babait se nuk e kish fajin gjeli i tij dhe gjithëmonë nuk i zgjonte ai pa gdhirë. Ishte një gjel tjetër. Dikush e kish në apartament. «Ai i përgjigjet dhe e ndez edhe këtë timin» — tha plakun. «E ndez, dhe ky pastaj nuk përmbahet. Gjelin tjetër e kërkojnë po s'e gjejnë dot... Se ku e fshehin ata të apartamentit...»

Duke u dridhur dora e vogël, filloi të rrëshqiste mbi mur. Ngadalë ajo zbriti poshtë. Mollëzat e gishtërinjve hapeshin e mbylleshin e, duke u dridhur, tërhiqnin atë pëllëmbë femre. Shoferi pa se mbi gishtërinjtë e dridhshëm, ajo pëllëmbë ecte, si një flutur nate. Dhe ashtu ajo dorë filloi përsëri të ngjitej lart. Pastaj qëndroi. Pushoi. Gishtërinjtë nuk lëviznin e nuk rrihnin më. Po dora prapë zbriti poshtë. Shoferi e kuptoi: ajo diçka kërkonte, po kishte frikë. Thua sikur atë e trembte drita elektrike, apo zërat e njerëzve. Poshtë murit, pranë shpinës së karrigës të djaloshit flokëverdhtë, ajo dorë ngjitej e ulej e pastaj qëndronte në vend, si flutur e trembur. Kujtimi po e shihte me vëmendje, kur dora lëvizi e, duke zbritur poshtë, u kacavor në karrigë, kaloi nëpër shpatull e qafë të djaloshit flokëverdhtë dhe e mbërtheu atë prej flokësh. Gishtërinjtë e saj ngadalë erdhën e u mblodhën duke shtrënguar ato fije të buta e të verdha flokësh. Shoferi shikoi vajzën. Ajo ishte përkulur e tëra mbi shpatullat e djalit, që qëndronte në karrigë. Nuk ishte e bukur. Kishte një fytyrë të hequr, të zeshkët, dy sy të zez dhe një hundë të vogël, sikur ja kishte ngjitur njeri me dorë. Shoferi e shikoi dhe qeshi me vete.

Vullnetarët u ngritën. Pas tyre u ngrit edhe shoferi. Ai qëndroi në këmbë aty, midis tryezës e stolit. Dhe mendonte të shkonte e të flinte në Skodë, kur kamrierja, që po mblidhte pjatat, i tha:

— Ju mbase s'e dini, po këndeje pas është dhoma e shoferëve.

— Ku? — pyeti ai.

— Këndeje pas... — dhe ajo, me xhyb, me pantallonat kominoshe doli te dera e i tregoi udhën.

Brenda ishte aq errët, sa shoferi u detyrua të zgjaste dorën e. duke prekur me gishtërinj murin, të shkonte më tej. Ashtu eci në errësirë një copë kohë, kur gishtërinjtë i prekën në dërrasë. Duke hetuar, shoferi e

kuptoi se aty ishte një derë. E shtyu. Dera s'luajti. Atëhere ai e shtyu fort. Dera u hap, po vetëm përgjysmë. Duke ecur brinjazi, ai kaloi nëpër të. Në errësirë flakëroi zjarri i sobës. Ajo ishte vendosur tej, ndanë dhomës dhe nga vrimat e nga dera e saj llamburitnin flakët. Duke qëndruar në këmbë, shoferi kundronte përqark. Tre shtretër të gjerë, të drunjtë, të vendosur njëri bri tjetrit, thuajse e mbushnin fare atë dhomë. Vetëm pak vend mbetej i lirë aty, në fund, ku ishte vendosur soba. Pranë saj kishte vetëm një karrigë dhe në dysHEME një krah dru. Kujtimi u gëzua. Të paktën mund të terej e të merrte një zjarr, kurse për të fjetur, s'mund të flinte aty: të tre shtretërit ishin të zënë; do të flinte në Skodë. Veç zjarri tani ishte një gjë e madhe. Duke ecur në majë të këmbëve, shkoi dhe u ul në karrigë. Hapi derën e sobës. Prushi i ndezur u derdh poshtë dhe shoferi u tremb mos digjej dysHEMEJA. Po këmbët e sobës ishin vendosur mbi llamarinë. Atëhere ai u përkul, zbërtheu këpucët e zgjati këmbët e qullura mu përsipër prushit.

Kujtimit as që do t'i kishte shkuar ndër mend se mund të gjente një zjarr të tillë. Ajo vullnetarja kameriere sikur ta kishte ditur. Duke kujtuar vajzën, shoferit iu kujtua dora e saj, që ecte e kacavirej, si një krah fluturë. Ai ngriti kryet dhe instinktivisht shkoi murin karshi. Dora e vajzës nuk ishte aty. Nëpër të luhateshin hijet e natës e llamburitja e flakëve të zjarrit, që vinin nga dera e hapët e sobës. Shoferi ndjeu se ngrohtësia e zjarrit po i hynte në trup. Çorapet e pantallonat e largua filluan të zukatnin e avulli i tyre po e goditte në hundë. Atij i erdhi mirë. U largua pak dhe hapi këmbët në të dy anët e sobës. Në atë kohë njëri prej atyre, që flinin në krevat, tha diçka të pakuptuar nëpër gjumë. Shoferi ngriti kokën e shkoi andej. Donte të mësonte se cili nga ata të tre fliste me vete. Po kurrkush s'u ndie më. Atëhere ai i ktheu kurrizin sobës. Thuajse i tëri: çorapet, pantallonat, këpucët zukatnin e avullonin. Dhe ai avull filloi ta digjte. Prandaj Kujtimi ktheu kurri-

zin për t'u terur edhe mbrapa. Dhe tani e kishte përpara tërë dhomën, me të tre shtretërit dhe me të tre njerëzit e panjohur, që flinin në të. Njeriu në shtratin e afërm kishte mbuluar kokën nën batanie dhe shoferi nuk shihte asgjë prej trupit të tij. Te fundi i krevatit ai kishte hedhur xhybin e pantallonat e zhubravitura. Kurse ata dy të tjerët kishin zbuluar kryet e njëri edhe rrobat e veta aty i kishte vendosur, te koka e tij. Shoferi shikonte atë, kur dëgjoi një murmuritje të mbytur zërash. Mendoi se mos dikush përsëri po fliste në gjumë, po murmuritja kësaj radhe nuk u ndërpre. Kujtimi mprehu veshin e pikasi se zërat vinin nga poshtë. Nën të, në katin e dytë, banokëshin njerëz. Duke dëgjuar ashtu në errësi, atij iu duk sikur ata, që flisnin, ishin burrë e grua. Përnjëherësh mendja e shoferit fluturoi në shtëpi të gruaja dhe te djali i vogël. Dhe ai i pa ata tani tek flinin. I dukej sikur gruaja kish zgjatur dorën dhe nëpër gjumë shihte mos i vogli kish ftohtë. Po ai ishte i ngrohtë si dhe gruaja që, duke fjetur, e hoqi dorën e vet prej tij. Poshtë nga fundi i dyshemesë erdhi zëri i një foshnjeje që filloi të qante. Atje banonte ndonjë familje. Shoferi u kthye përsëri nga soba. Mori këpucët në dorë e po i shikonte. Kishin filluar të tereshin e vende-vende lëkura e tyre po thahej. Shoferi filloi t'i shtypte me dorë, kur një si hije e madhe e tmerruar u mbështet mbi të e me tërë peshën e trupit të vet kërcëu tutje. Me supë përplasi derën e dhomës e humbi në errësi. Kërr... E tërë shtëpia lëvizte e kërciste rreth tij. Dhe lëkundej... Pastaj gap! sikur diçka e madhe e frikshme ra diku në thellësi të pafundme. E bashkë me të edhe ai, edhe shtëpia... Kërr... Foshnja poshtë klithi. Me zërin e saj u përzie një zë gruaje, pastaj një zë i trashë, hakërronjës burri. Disa njerëz, krejt në të bardha, fuguan nëpër korridorin e errët.

— Tërmet!

Njeriu, që foli, ishte ngritur përgjysmë në shtratin e tij.

— Tërmet! — tha përsëri.

Në atë kohë, një copë e madhe suvaje u këput prej muri e u përplas mbi dysheme. Suvaja u shkërmoq. Skërka të saj arritën gjer aty te këmbët e shoferit. Ky nuk luante prej vendit. Qëndronte gjithnjë i palëvizur në fron; mbante në dorë këpucët e shikonte i shastisur përçark. Në fillim s'kuptoi asgjë. As që pati kohë dhe as që i shkoi në mendje të rendte e të dilte edhe ai prej dhome, jashtë në rrugë. Kurse kur gjithshka tundej e kërciste rreth tij, ishte tepër vonë. Dhe ai qëndroi aty. Me këpucët në dorë. Fëmija poshtë akoma qante, po zëri i burrit tani ishte më i butë. Ai diçka thoshte që shoferi nuk e shquante dot, po nga mënyra se si fjalët arrinin gjer tek ai, e kuptonte se burri poshtë e kishte marrë në duar foshnjën dhe e qetësonte.

— Të ëmën... prapë tërmet... Sa mund të jetë ora?

— Ë?!

— Sa mund të jetë ora?

Njeriu, që pyeste shoferin, qëndronte po ashtu ngrihur përgjysmë në shtratin e vet. Shoferi pa këmishën e tij të bardhë.

— Nja dy e gjysmë — u përgjegj.

— Të ngrihem — tha ai tjetri. Dhe u çua dhe ashtu mbi shtrat filloi të vishte pantallonat. Në atë kohë në korridor u dëgjuan zëra. Ata, që kishin dalë jashtë, po ktheheshin. Kujtimi ndjeu mbi shpatullën e vet prapë një dorë, që u mbështet e dikush kërcëu në shtratin e afërm. Atëhere shoferi e kuptoi se ajo hija e madhe e tmeruar, që papandehur kërcëu tutje e, duke u përplasur me supe, hapi derën e humbi në errësirë, ishte ky që flinte në shtratin pranë. Shoferi deshi ta shihte atë fytyrë, por s'mundi. Njeriu hyri përsëri nën bataniet e veta.

— Si e kuptove? — e pyeti atë ngadalë shoferi.

— Ëhë... po ne këtu kemi kaq kohë. — Atij i merrej goja e i kërcisnin dhëmbët nga të ftohtit. Gjatë kohës që binte tërmeti kishte qëndruar lakuriq në borë.

— Këtu punon?

- Këtu.
- Ç'punë bën?
- Jam llogaritar i kooperativës.
- Kështu bien gjithnjë tërmetet?
- S'ke parë të tjera ti...

Shoferi heshti. Zëri i foshnjës poshtë nuk dëgjohej më. Kurse njeriu, në shtratin afër, hyri nën batanie ashtu si dhe më parë. Vetëm ai i mesit s'ishte zgjuar. Ai s'e kishte ndjerë fare tërmetin. Flinte një gjumë të thellë. Kujtimi po shikonte andej, kur pranë tij u afrua ai që ishte ngritur e ishte veshur. Në dorë mbante një shishe. Shoferi e shikoi atë me kureshtje.

- Konjak — tha. — Do? — dhe zgjati shishen.
- Dua. — Kujtimi ja mori nga dora.
- Të marrim një zjarr... Ti shofer je?

Ky ktheu shishen e konjakut. Ai tjetri u ul, hapi krahët rreth sobës e, duke qeshur, shihte shoferin, që pinte me gllënjka. Kishte një kokë të vogël, me ca flokë të zez, që i ngriheshin përjetë rrica-rrica. Kishte dy sy të vegjël, të shndritshëm, po ajo, që e mahniti shoferin, ishin dhëmbët e tij të bardhë. Në gjysmëterrën e asaj dhomë ata shkëlqenin më shumë. Ai e shikonte Kujtimin dhe, ulur në bisht, siç ishte, qeshte.

- Ku e gjete këtë?
- Konjakun?
- Po.
- Na e japin. Unë jam traktorist. Hap rrugën nga bora. Konjak na japin.
- Ku punon?
- Në zonën e Os. — tha traktoristi duke qeshur. — Tani i hipi kamionit e shkoj e marr traktorin.
- Nga je?
- Nga Lezha.
- Si të quajnë?
- Riza.

Traktoristi me kokë të vogël qeshte, duke treguar gjithnjë ata dhëmbët e tij të bardhë. Kurse shoferi filloi përsëri të pinte konjak.

— A thua të ketë bërë dëme ky tërmet?

— Ky? jo... ishte i vogël...

— I vogël?! — Shoferi nguli mbi të sytë, i habitur.

— I vogël — tha traktoristi, duke zgjatur drejt sobës duart e duke qeshur.

Po shoferi s'e kishte më mendjen të dhëmbët e tij të bardhë e të bukur. Iu kujtua përsëri ajo lëkundje e kërcitje e gjithanshme e shtëpisë, pastaj ajo gap, që e lëshoi diku në thellësi. Ai u shuk, duke qëndruar aty, mbi karrigë të vet. Iu duk sikur ajo forcë e frikshme, e nëndheshme, e preku atë fizikisht. Vetëm tani ai po kuptonte me të vërtetë se ç'kishte ndodhur. Me shishen e konjakut në dorë, filloi të shikonte rreth e qark dhomën: llogaritarin e kooperativës nën batanie, atë tjetrin, që flinte e s'kishte ndjerë gjë, shtratin bosh të traktoristit, suvanë e rrëzuar... Në veshin e tij erdhi po ai zë i hollë, i trembur i asaj foshnjeje, që qante aty një kat më poshtë se ata. Shoferi shtrëngoi kokën e vet me duar.

— Tërmet murmuriti me vete ngadalë e symbyllur. Tërmet...

— Mirë u pafshim... Zëri i traktoristit e solli atë në vete.

— Mirë u pafshim. — Edhe shoferi u çua.

— Ku do të shkosh?

— Të fle.

— Po fli aty — dhe traktoristi tregoi me dorë shtratin e vet.

— Jo, do të fle në Skodë.

Miqtë i thanë Jonuzit se kishin ngrënë e s'dëshëronin gjë tjetër, veçse të flinin. Po ky përsëri e shtroi dorën.

— Bashkë do të hamë — u tha fshatari gazetarëve, duke u vënë përpara pastërmanë e cjapit të pjekur, me bukë të ngrohtë, të misërt.

Era e mishit të kripur sikur e fashiti zemërimin e gazetarit, që quhej Niko.

— Do të më sjellësh edhe një kokërr hudhër — i tha fshatarit.

— Hudhër? Sa të duash... — Dhe Jonuzi u thirri grave.

Gazetari mori prej pjate një copë mish të dhjamur e filloi ta shqepte me nofullat e tij të fuqishme. Në sytë e thellë të zez, vezulloi përsëri ajo dritë perëndonjëse kënaqësie.

— Vetë e përgatitni pastërmanë? — pyeti të zotin e shtëpisë.

— Vetë, po nuk di a do t'ju pëlqejë.

— Qenka i shijshëm!

Gazetari bjond pa se si shoku uli kokën mbi pjatë dhe e kuptoi se atij me të vërtetë i kishte pëlqyer mishi. Ai e dinte se tani kolegu nuk do të ngrinte kryet, veçse kur të ishte nginjur. Gjer në veshët e tij arriti po ajo bluarje nofullash, që dëgjoi edhe në restorantin e KL, po kësaj radhe nuk ndjeu asnjë neveri. Përkundrazi, gjithshka tani sikur e grishte edhe atë për të ngrënë. Ai kishte uri dhe filloi të hante.

— Si e keni bagëtinë? — e pyeti Jonuzin.

Fshatari e shikoi atë në sy. Pastaj mori prej pjate një brinjë të çjapit e filloi ta lëpinte.

— Keq — tha duke parë gazetarin e duke vazhduar të lëpinte.

— Dimër i madh. Ushqim i pakët.

— Me se i mbani?

— Me gjethe dushku — tha fshatari. — Po sivjet janë shumë të dobëta. Nesër gjysmat i çojmë në Durrës.

— Në Durrës? — Vetullat e gazetarit u harkuan vetiu.

— Na thanë se edhe ata të Klenjës atje i kanë çuar. Sa t'i nxjerrim nga ky dimër... Kështu është kjo — tha fshatari, duke lëpirë brinjët e çjapit. — Për këtë ditë jemi njëri për tjetrin.

Gazetari bjond shikoi shokun e vet. Ky hante e s'liste. Po heshtja e tij nuk ishte më ajo heshtja e qetë,

gati e pafajshme, që i kishte pushtuar fytyrën në restorantin e Kl. Tani ajo fytyrë ishte e tendosur dhe më e vrejtur se ç'qe zakonisht. Ai ishte i zemëruar. Që kur te shkallët e shkollës Nikua ja përplasi në sy: «mos kërkohet të kshehesh në Tiranë, por përpiqu një herë të njohësh këta njerëz të maleve...», ai e kuptoi përse gazetari bjond e kishte tërhequr gjer aty. Dhe u fye. Pastaj ndjeu se si fyerja iu përzie në kraharor me një zemërim të hidhur. Edhe tani, tek hante pastërmanë e çjapit, e shikonte i heshtur shokun e vet. Ai nuk po e kuptonte se kundër kujt ishte fyer dhe zemërohej më shumë; kundër atij gazetari flokëverdhe e sykaltër e nativ, apo kundër vetes. Sepse me gjithë qëndrimin e tij të ftohtë dhe herë-herë të zemëruar kundrejt kolegut të vet, ndjente se ishte rinia ajo që e bënte këtë djalosh flokëverdhe e sykaltër të papërmbajtshëm, optimist dhe gjithnjë midis njerëzve. Dikur, ndofta edhe vetë ai, Nikua, kështu pat qenë. Prandaj s'ka asgjë të çuditshme që gazetari bjond të mendojë se pa të, këtu në tërmet, njerëzit as do të punonin e as do të ndërtonin dot. Apo edhe sikur të mos kishte dëgjuar atë thirrjen në mbledhje «për nder, unë ju tredh... po të mos dilni nesër në punë», jeta këtu do të dergjej e s'do të ngrihej më kurrë në këmbët e veta. Ai ishte i ri. Si kish qenë dikur edhe vetë Nikua. Po tani ai ishte i martuar, me dy fëmijë, me grua e shtëpi... Kurse ai ishte djalosh. Ku dinte ç'do të thoshte familje, dhe dy jave të tëra larg tyre duke takuar përherë të njëjtët njerëz e duke shkruar për të njëjtat gjëra. Dhe gjithnjë njësoj. Njësoj.

Në këtë çast gazetari bjond tha:

— E sheh? Nesër këta dërgokan gjysmën e bagëtisë në Durrës. Fshatrat e tjerë nuk e kanë këtë problem. Çudi, sa më shumë kridhesh në zonat e dëmtuara, aq më tepër e kupton se këtu nuk është çështja thjeshtë që të ngrihen shtëpitë e shembura, këtu është jeta vetë...

— Ëhë... jeta, shyqyr, nuk është shembur. — Gazetari me fytyrë pikalosh foli ulët me veten e vet. Dhe as që e pa atë tjetrin, që buzëqeshi e nxori nga xhepi

një fletore shënimesh e, duke pyetur Jonuzin mbi numrin e bagëtive, që do të niseshin, mbi barinjtë që do t'i shoqëronin e kooperativat e Durrësit, ku do të dimëronin, mbante shënime.

Gazetarët ishin të lodhur e fjetën përnjëherësh. Kur u zgjuan të nesërmen, Jonuzi nuk ishte aty. Kishte shkuar në punë. Gratë u sollën mëngjezin. Ata hëngrën shpejt e shpejt e dolën jashtë. Fshati ishte kredhur në një mjergull të trashë. Prej majës, ajo zbriste poshtë e mbulonte tërë atë shpat mali. Të dy gazetarët zbritën në udhën kryesore të fshatit, kur në drejtim të tyre panë të vinte një grup njerëzish. Ecnin e bisedonin me zë të lartë. Nga bisedat gazetarët mësuan, se ata shkonin të kontrollonin një shtëpi të dëmtuar. Në krye ecte inxhinieri. Të tjerët ishin anëtarë të komisionit për ndërtimin e fshatit. Gazetarët u bashkuan me ta, u kthyen pas e, duke u ngjitur nëpër një rrugë të ngushtë, kaluan një ndërtesë të re, që sapo ishte ngritur. Ndërtesa dykatshe, me tulla të kuqe, nuk ishte mbaruar ende. Inxhinieri qëndroi para saj. Diçka i murmuriti njeriut që kishte pranë dhe ky u thirri ustallarëve:

— Ramazan, të thamë që gjysmën e forcës na e ço poshtë.

— Paspdreke — thirri nga dritarja ai, që quhej Ramazan.

— Ç'paspdreke! Ne kemi nevojë, kurse ti këtu i ke tepër...

— Po në këtë kohë inxhinieri ishte larguar. Duke kaluar një gardh të ngushtë me tela, ai hyri në oborrin e një shtëpie të lartë me qerpiç, të lidhur me breza të drunjte. Pas inxhinierit gjithë grupi hyri brenda. Njëri pas tjetrit njerëzit u ngjitën nëpër një shkallë druri dhe u ndodhën lart. Para tyre doli një dhomë e madhe e shtruar me dysheme. Në të venin e vinin fëmijë e dy gra. Gratë u përshëndoshën me burrat dhe u tërhoqën mënjanë. Kurse inxhinieri filloi të kontrollonte dhomën. Afrohej para mureve, shikonte e kërkonte diku ndonjë

plasje. Pastaj te dritaret, te dera. Më në fund ai kërcëu mbi dërrasë të dyshemesë.

— Kjo s'ka nevojë për asgjë — u tha njerëzve, që qëndronin në këmbë dhe prisnin.

— Ashtu themi edhe ne.

— Zbresim poshtë.

Një nga një ata filluan të zbrisnin përsëri shkallët e drunjtja. Në hyrje të shtëpisë, në të djathtë shtynë një derë të madhe dhe u futën brenda. Ishte një shtallë lopësh. E gjerë. Prej qerpiçësh.

— Po kjo? — pyeti inxhinieri. Ai ishte një djalë i ri, kishte në kokë një kapë e mbante edhe këtu pallton e madhe, si në qytet. Prej tërmeti vetëm çizmet e mëdha, të llastikta, kishte veshur.

Kurrkush s'u përgjegj. Inxhinieri filloi të vinte rrotull nëpër shtallë.

— Po kjo? — pyeti ai përsëri.

Po edhe tani kurrkush s'iu përgjegj. Kurse inxhinieri në këtë kohë i ra me shqelm barkut të një leddhi. Qerpiçi u rrokullis dhe para tij u hap një zgavër e madhe. Inxhinieri e shtyu edhe një herë dhe prapë muri u shemb. Atëhere ai u zbyth pak e qëndroi në mes të shtallës.

— Këto dy pjesë të ngrihen sërish -- tha më në fund, duke treguar me gisht pjesën lindore e veriore të shtallës.

— Të gjitha? — Ai që qëndronte afër duket se ishte tekniku.

— Të gjitha.

— Kurse unë mendoj se kjo s'ka nevojë — dhe njeriu pas tij doli përpara, shkoi te cepi, ku puqeshin pjesa lindore e veriore e shtallës e filloi ta tundë. Kjo ishte e patundshme.

— Ashtu të duket — tha inxhinieri prerë. — Ajo duhet ngritur e re e tëra. — Dhe mori të dilte jashtë. Pas tij dolën edhe ata të tjerët. Në kopsht atyre u doli përpara gruaja.

— Urdhëroni — tha ajo, — urdhëroni. Plaku ju pret.

Inxhinieri qëndronte i heshtur në këmbë. Me sa dukej, ai s'po kuptonte gjë. Ndërsa tekniku i foli gruas nga pas:

— Patjetër, Fatime, ja, po vijnë. Shkojmë — i tha pastaj inxhinierit. Duke kaluar nëpër bahçe, hynë në një kasolle bagëtish. Atje ishte vendosur familja. Megjithëse godina nuk ishte dëmtuar shumë, tronditjet e vazhdueshme të tokës i kishin trembur njerëzit dhe ata ende nuk ishin futur në shtëpi.

Ajo ishte një kasolle e vogël dhensh. Në mes, mbi një saç, kishin ndezur zjarrin. Pranë tij ishte vendosur një shtrat. Në të dergjej një njeri. Kasollja nuk i merrte dot të gjithë ata njerëz. Dikush mbeti jashtë. Po gazetari bjond u shty midis tyre dhe hyri brenda. Njeriu, që dergjej në shtrat, u mbështet në sup mbi jastëk. Ai kishte një fytyrë të verdhë, të dobët, po nuk ishte aq «plak», sa mendoj gazetari, kur dëgjoi gruan të fliste aty në oborr. E shumta do të kishte rreth 55-57 vjeç, ish me flokë akoma të zez në kokë.

— Na falni, o shokë, — tha duke parë të porsardhurit, që qëndronin në këmbë brenda kasolles.

— Përse, o Sulo? — tekniku doli përpara. Tani kështu janë kudo. Kush në shtëpi, kush në çadër, kush në kasolle.

— Oh, jooo... O Met... — i sëmuri ngriti dorën e pastaj e lëshoi përnjëherësh mbi shtrat. — Jooo... — tha prapë, duke zgjatur zërin e tij të lodhur e bashkë me të fytyrën e verdhë e të dëshpëruar. — Nuk e kisha fjalën aty, o Met. U thashë këtyre shokëve, që kanë ardhur nga larg, të na falin. I shqetësuam... i shqetësuam shumë kësaj radhe...

— Eh, po... jemi shokë, apo jo? — Tekniku u kthye nga inxhinieri e, duke qeshur, e shikoi në sy. — E kemi detyrë...

— Detyrëëë... Detyrë e kemi, po kësaj radhe u lodhën shumë... shokët... Të na falin.

Gazetari bjond shikoi përsëri të sëmurin. Kudo në sytë e vet të vegjël, në buzët e holla, në dorën e zbetë, që kishte shtrirë mbi velenxë, shihej dëshpërimi. Kurse tekniku pranë tij filloi t'i shpjegonte inxhinierit se ata ishin bashkëfshatarë; Sulua kishte qenë partizan i vjetër, ishte shok i mirë, po ishte sëmurur nga një paralizë dhe kishte vite që dergjej. Gazetari bjond po shikonte të sëmurin, kur gruaja u afrua te cepi i shtratit të tij e, duke ngritur velenxën, i tha të shoqit:

— Pse dëshpërohesh? Ti vetë më the mua që tërmeti s'na bëri dot gjë. Vetëm na provoi...

Këto fjalë goditën papritur kokën e gazetarit. Ai shikoi gruan. Ajo ishte e madhe, me një fytyrë të zezë, e fuqishme dhe, kur flište, përpiquej të ishte po ashtu e papërkulur, po zëri i saj ishte i ngrohtë dhe, tek i drejtohej të shoqit, ajo mbetej po grua, femër, e dashur dhe e dhëmsur. Gazetari bjond shihte atë grua të madhe, kapte atë dhëmsuri nëpër zërin e saj e mendonte se si ata dy njerëz, burrë e grua, partizanë të vjetër, netve rrinin e bisedonin bashkë atje në kasolle dhe i thoshin njëri-tjetrit: «tërmeti s'na bëri asgjë. Vetëm na provoi se cilët jemi...». Kurse atyre të tjerëve u thoshin: «na falni, shokë... U lodhët shumë për ne...» Gazetari bjond kërkoi me sy kolegun e vet, po ky s'ishite në kasolle. Sigurisht kishte mbetur jashtë. Të ftuarve u dhanë kafe dhe ata, duke uruar, filluan ta pinin, po në kokë të gazetarit qëndronte ai mendimi, që kish thënë gruaja atje te cepi i shtratit të të sëmurit dhe ajo mënyra njerëzore, e dashur me të cilën ajo i qe drejtuar të shoqit: «Pse dëshpërohesh? Ti vetë ma the mua...». Ai la filxhanin e kafesë në tokë, pranë këmbëve të veta, nxori fletoren e shënimeve e shkroi: «Një kasolle e vogël. Një ish-partizan i sëmurë. Dhe e shoqja që tha: -tërmeti s'na bëri asgjë. Ai vetëm na provoi... Mos harro! Mos harro! Mos harro!» Këto gazetari i shkroi për vete. Dhe ai s'do ta harronte kurrë atë kasolle të vogël. Futi fletoren në xhep. Mori filxhanin e kafesë dhe filloi të pinte.

Kur dolën prej andej, gazetarët u njohën me inxhinierin. Ata e pyetën gjer e gjatë mbi gjendjen e punimeve. Ai u tha se punimet nuk shkonin keq, por dëmet ishin shumë të mëdha dhe dimri i egër. «Këndeji ka rënë vazhdimisht borë» tha inxhinieri. «Ja, dhe sot po ashtu». Dhe ngriti kokën e shikoi majën e malit. «Edhe sot borë do të kemi» tha. «Po njerëzit punojnë». Ai u përkul e, duke futur kryet e vet midis dy gazetarëve, tha ngadalë: «S'mund të qahemi. Punojnë, njerëzit...»

Gazetarët u shpërndanë nëpër objektet e ndryshme. U takuan e biseduan me gratë e burrat, fëmijët e pleqtë, vullnetarët e ushtarët. Në atë fshat kishin vajtur vullnetarë prej Sarandë. Këta u thanë gazetarëve se kishin shumë ftohtë. Në qytetin e tyre në atë kohë dilnin me xhakëtë, kurse ai ishte një fshat malor e dimri i egër.

Gazetari bjond shkoi në shtab. Ky ishte vendosur në një barakë të re populiti. Në hyrje kishte shumë njerëz e gazetari kaloi duke u shtyrë midis tyre. Po dhoma e «shtabit» ishte e lirshme. Në krye të saj, para një tryeze, qëndronte ai njeriu trupmadh me kokë të bardhë e të rruar. Pranë tij digjej soba. Në të dy anët, të ulur në karriga, qëndronin dy fshatarë, Gazetari trokiti dhe hyri brenda. Njeriu që qëndronte në tryezë e pa dhe qeshi. U ngrit në këmbë e, duke hapur krahët e tij të mëdhenj, i tha:

— Hajde — dhe i shtyu karrigën pranë sobës.

Gazetari e shikoi atë me vërejtje. Ishte më plak se sa iu qe dukur atyre natën e kaluar. Te pjesa e poshtëme e syve të tij rrudhat vinin e mblidheshin tufë.

— E, si shkuat? — e pyeti ai gazetarin.

— Mirë.

— Mirë... Kurse unë gjithnjë po ashtu... Si mbrëmë... Ja, thuaj ti, ç'do t'u thoshe këtyre... — Dhe tregoi me dorë të dy fshatarët e ulur në karrigë. Zëri i tij ishte i hollë, po i qetë. Gazetarit iu kujtua mbledhja e natës së kaluar.

— E, thuaj ti... — tha prapë njeriu me kokë të

bardhë e të rruar. Ai u kthye nga soba e zgjati krahët të ngrohej, po pa gazetarin me ato këpucë gjysma, të qullura, me pantallonat plot borë. — Po ngrohu — thirri. — Pse e kemi sobën? — Dhe u ngrit ta merrte prej krahu, po gazetari iu afrua vetë zjarrit. Njeriu mbeti në këmbë.

— E di ç'kanë bërë? — tha ai. — Materialet që u kemi dërguar për shtëpitë e shembura, kanë vajtur dhe i kanë ndarë në mënyrë të barabartë midis fshatarëve. U kanë dhënë edhe atyre, që u është prishur shtëpia, edhe atyre që s'u është prishur. Hë, thuaj ti...

Gazetari s'po kuptonte gjë. Ai vetëm shihte fshatarët të ulur në kariga. Këta dëgjonin dhe heshtnin.

— Janë nga Lap... një fshat i vogël këtu pranë. Ndërtimin e shtëpive të shembura nga tërmeti edhe atje do ta bëjmë ne. Pardje dërguam materialet e para. Tulla, çimento, dhoga. Kur dje më thanë se fshatarët i paskëshin ndarë në mënyrë të barabartë midis tyre. Sot i thirra këta me nxitim këtu. Ç't'u bëj unë?!

Kësaj radhe sytë e tij të bardhë u ngulën të palëvizur mbi gazetarin. Dhe ky e kuptoi që njeriu i ulur në tryezë kishte nevojë për mejtimin e tij. Po gazetari s'u ndie. Shikoi prapë të dy fshatarët. Vetëm atëhere njëri prej këtyre, ai më plaku, tha:

— Po ç'të bënim, oj Andrea?

— Ç'të bënim... E sheh? — iu drejtua ky përsëri gazetarit. — Ç'të bënim... — iu kthye pastaj fshatarit, që foli. — U janë prishur shtëpitë atyre? — e pyeti.

— U janë prishur. — Fshatari fliste ngadalë. Kish-te hapur të dy këmbët dhe mbi çdo gju kishte vendosur një dorë. Dhe ashtu pa lëvizur ai i përgjigjej atij, që e thërrisnin Andrea.

— Të gjithëve u janë prishur shtëpitë?

— Jo — tha fshatari.

— Po si i ndave ti tullat?

— Barabar tha fshatari. — Me copë... për çdo derë.

— Edhe çimenton?

— Edhe çimenton.

— Edhe dërrasat?

— Edhe dërrasat.

— Po ti je kryetar i pushtetit aty dhe ky është sekretar i partisë. — Njeriu me trup të madh e kokë të bardhë iu afrua fare pranë fshatarit. Ai u përkul mbi të, — Ju jeni komunistë — tha. — Dhe unë jam komunist. Po si menduat ju, kur e ndatë materialin, ë? Si menduat... Sepse unë s'e kuptoj dot... — Dhe ai tundte para fshatarit kokën e tij të madhe, të bardhë e të rruar.

— Po si të merrnin disa e të tjerët të mos merrnin? — vetëm tani fshatari ngriti dorën e djathtë prej gjuri. E lëvizi atë në ajër e përsëri e lëshoi në vendin e mëparshëm.

— Hë, thuaj ti! — Sytë e bardhë të Andresë prapë të palëvizur qëndruan mbi gazetarin. Dhe ky vetëm tani e kuptoi se si qëndronte puna. Donte të qeshte, po të dy fshatarët ishin shumë seriozë. Gazetari e përmbajti veten.

— Materialet janë për shtëpitë e dëmtuara — tha Andrea. — Dhe për ato do të përdoren. Prandaj do t'i mblidhni prapë.

— Mos na e ngarko atë barrë, oj Andrea... — tha fshatari ngadalë.

— Pse, nuk i mblidhni dot? — e pyeti atë për herë të parë gazetari.

— Për të mbledhur... edhe i mbledhim... po na vjen marre... — iu përgjegj fshatari.

— Marre?! — Zëri i hollë i njeriut me trup të madh u drodh. — Pse t'ju vijë «marre» — tha, duke i mshuar nergut kësaj fjale. — As keni mashtruar e as keni grabitur njeri. Materialet janë për shtëpitë e dëmtuara. Me se do t'i ngremë ato, e kuptoni?

— Po... — Ai, që ishte sekretar organizate, vetëm tani foli.

— Shyqyr — tha Andrea. Ai u kthye dhe u ul në tryezë.

— Tani shkoni — u tha fshatarëve me të butë. —

Mblidhni materialet. E di që s'do ta keni të lehtë, po ç'të bësh. «Marre» të mos ju vijë. Materialet i grumbulloi në shtëpitë e shembura. Jo nesër, pasnesër aty e fillojmë punën.

Fshatarët u ngritën. U përshëndoshën e dolën. Ata mbetën të dy në dhomë. Qëndruan të heshtur e pa folur. Përnjëherësh gazetari bjond ja dha të qeshurit. Ai s'po mbahej dot.

— Si?! Barabar... — i tha ai Andresë.

— Barabar... — tha ky e, duke parë atë djalosh flokëverdhe e sykaltër para tij, që qeshte me gjithë kraharorin e vet, filloi edhe ai të qeshte. Dhe ashtu, duke qeshur, luante duart në ajër e përsëriste nëpër dhëmbë: «barabar».

Kujtimit iu duk sikur dikush e goditi me grusht në kokë. I përgjumur mbi sedile, ai u kthye në anën tjetër. Po përsëri e goditën. Dhe ajo goditje vengoi në trurin e tij. Hapi sytë. U shtriq. Atëhere dëgjoi se dikush qëllonte mbi xham të kabinës. I binte me grusht e thërriste «Hape!» shoferi u ngrit për gjysmë mbi bërryl të vet.

— Ç'ke? — thirri.

— Hape.

Ashtu siç, ishte, shoferi zgjati dorën dhe uli xhamin. Nëpër të rrëshqiti kryet e një njeriu. Kishte ngjeshur një kokore të trashë dhe i dukej vetëm fytyra e skuqur nga thëllimi i borës e dy sytë e vegjël, të shndritshëm. Me vështirësi ai futi kokën nëpër dritare të kabinës e iu kthye shoferit.

— Nisu sa më parë në Seb.

Zëri i tij ishte i prerë. Ai jepte urdhër.

— Nga bie ky fshat? — pyeti atë shoferi akoma i përgjumur.

— Do të kalosh matanë Drinit dhe pastaj ndiq udhën drejt. Është larg. Shumë larg, ta dish. — Njeriu fliste shpejt. Ai thërriste e i merrej fryma. Ashtu fytyra e tij bëhej më e kuqe nga ç'ishte. Duke e shi-

kuar, shoferi zbulonte, se balli i tij ishte i prerë, katror dhe të dy tëmthat të mbushur me tul. Ndërsa kokorja ja zmadhonte kokën më tepër. — Është larg — thoshte ai, po duhet shkuar me doemos. Xhadeja nuk shkon në fshat. Do të shohësh një urë të madhe druri, që lidh të dy brigjet e lumit. Atje të presin...

Shoferi u ngrit. Atëhere pa se jashtë frynte erë, prandaj dhe ai aty gati gërthiste duke folur.

— Të dëgjoj — i tha shoferi. — Folë më ulët.

Po ai tjetri vazhdoi të gërthiste:

— Të kemi ngarkuar disa çadra, se atje kanë nevojë. Ke karburant?

— Jo — tha shoferi.

— Shko e furnizohu. Dhe nisu.

— Oh! — Kujtimi u kthye përnjëherësh pas e qëndroi gati puqur me atë njeri fytyrërreshkur prej thëllimit, që fliste e urdhëronte. — Ku do shkoj unë? — i tha shoferi, duke hapur anash të dy krahët e veta. S'kam zinxhirë...

— Si nuk ke zinxhirë?! — njeriu vazhdonte të gërthiste njësoj.

— Ata janë zinxhirë të kamionit nr. 07.35 dhe unë duhet të shkoj e t'ja dorëzoj.

— Unë po të them nisu. — Sytë e vegjël nën të gati sa s'u mbyllën. — Ku i gjeti ai zinxhirët?

— Zinxhirët janë të tij...

— Dëgjo — vetëm tani ajo fytyrë e vogël, e kuqe foli ngadalë. — Dëgjo — i tha ai përsëri shoferit. — Sot, këtë çast unë i dërgoj atij jo një, po 10 palë zinxhirë. Vetëm ti nisu për Seb. Atje bagëtia blegërijnë natën, si fëmijët...

Ai e shtyu pas trupin e kreu katror i mbuluar me kokore doli jashtë xhamit të kabinës. Shoferit, që qëndronte aty në këmbë, iu duk sikur nën të, nga ajo dritare u hap një zbrazësirë e thellë. Ai pa jashtë njerinë. Ky qëndronte në këmbë. Në mes të borës. Era e mbështillte dhe i paloste fundet e palltos së gjatë. Po ai nuk ikte. Qëndronte aty para maqinës. Shoferi e kuptoj se

ai priste të nisej Skoda. Dhe prapë ndjeu atë zbrazësirë, që shtrihej nën të. Si nga fundi i saj shoferi dëgjonte fjalët e atij tjetrit: «atje bagëtia blegërijnë natën, si fëmijët...».

Shoferi ndezi Skodën. Luajti marshet e, si i dha pak përpara, mori për ta kthyer maqinën. Njeriu qëndronte atje, pa lëvizur në mes të borës dhe të erës. Ai vetëm rrotullohej nga kthehej Skoda. Kur maqina iu afrua pranë, shoferi u ndal. Nxori kokën nga kabina e i tha:

— Do t'i dërgosh zinxhirët?

— Do t'i dërgoj.

— Në Qerr. Kamioni Nr. 07,35, shoferi Ali...

— Mirë.

— Shkruaj — i tha shoferi atij i zemëruar.

Njeriu në mes të borës nxori nga palltua një blok shënimesh.

— Në Qerr. Kamioni nr. 07,35 shoferi Ali.

— Do t'i dërgoj...

Ai foli prerë. Ftohtë. Shoferi ja shkeli.

— Mos harro të furnizohesh me karburant — thirri ky.

Në këtë kohë Skoda fluturoi.

Male. Male. Male. Të larta. Të thepisura. Midis tyre një kodër. Në rrëzë të saj një fushë e bukur, e shëndoshë. Nëpër të ka'on një përrua i rrëmbyeshëm malor. Një urë e drunjte lidh të dy anët e fushës. Duke kaluar nëpër të, fshatarët shkojnë te mulliri i vogël, ku bluajnë drithin. Fshati është ngritur në pjesën jugore të këtij qerthulli malor. Atje njerëzit nëpër shekuj kanë luftuar me malin, me shkëmbin, e kanë mundur atë pëllëmbë më pëllëmbë dhe ashtu pëllëmbë më pëllëmbë kanë fituar tokën, mbi të cilën kanë ngritur shtëpitë e gurta, të bardha. Para çdo shtëpie ka një bahçe të vogël, të mbushur me ftonj e mollë. Edhe në ato shtëpitë e largëta, të ngritura diku në mal, njerëzit kanë mundur të mbjellin një ftua, apo

një bajame. Kurse tokën e kodrës dhe atë të fushës e ruajnë. Ajo është toka e bukës. Kështu ka qenë gjithnjë. E ora e dimrit i jep asaj ngrohtësinë e vlagën. Rrjedhjet e pranverës, duke sjellë me vete humusin e pyjeve malore, e plehrojnë. Përroi, që e çan tejpertej, e vadit në verë. Dhe Seb. jeton e zhvillohet. Njerëzit janë bashkuar në kooperativë. Në fshat është ngritur shkolla. Ka ardhur agronomi. Dhe njerëzit, që e duan aq shumë tokën, filluan të mësojnë më shumë për të; ata filluan të mendojnë më tepër për veten. Nga gryka që ndan këtë qerthull malor, shihet ura e madhe e drunjtë, që lidh të dy anët e Drinit. Nëpër breg të tij gjarpëron xhadeja. Po, që të arrish atje, duhet ndonjë gjysmë ore udhë. Prandaj njerëzit mendojnë ta sjellin xhadenë në fshat; njerëzit mendojnë të ngrehin spitalin. Kooperativa ka bërë propozimin e i është aprovuar. Njerëzit mendojnë...

Meli
Ishte paradite. Në fillim u dëgjua një krisje, pastaj një vëngimë e potershme, që ngrihej nga të katër anët. Toka, malet, qielli shungullonin. Diku, në shpatull të malit, u ngrit një tym i dendur. Shkëmbinjtë filluan të rrokulliseshin poshtë. Shtëpitë lëkundeshin e paloseshin në tokë, sikur të ishin kuti të vogla e të buta kartoni. Dhe zinin ç'të gjenin: njerëz, bagëti, plaçkë e katandi. Ata që ndodheshin në fushë rendnin për në familjet e tyre. Çanin midis rrapëllimës e blegërimave. Dhe thërrisnin që tej: «gjallë? A jeni të gjithë gjallë?..». Ngadalë shungullima u qetësua. Atë sikur e thithi qielli. Nga malet dëgjohej ende përplasja e shkëmbinjve. Po gjithnjë e më rrallë. Tymi në shpatull të malit po davaritej... Pastaj, përnjëherësh, qetësi. E thellë. E akullt. Njerëzit kurrë s'kishin ndjerë një qetësi të tillë. Shikonin njëri-tjetrin në sy e murmurisnin: «tërmet». Po duke thënë atë fjalë, si nga zëri i njëri-tjetrit, ata u zgjuan. Filluan të shikonin më me guxim rreth tyre: fshati nuk ekzistonte më. Vetëm ndonjë shtëpi e rrallë si për çudi qëndronte akoma në këmbë në mes të atyre gërmadhëve. Ndanë fushës vazhdonin të binin shkëmbinj. Ndonjë i

madh ishte rrokullisur gjer thellë në të. Mulliri ishte rrëzuar. Në shpatullën e malit karshi njerëzit dalluan një krisje, që s'e kishin vënë re gjer atëhere. Krisja zgjatej e zgjatej e humbiste tutje nëpër vargmal. Fëmi-jët qanin. Atëhere ata filluan të mblihdnin vocrrakët. I numëronin një nga një. Dhe kur i kishin të gjithë, shkonin te fqinjët, te shokët, te vëllezërit, te kushërinj-të. Pyesnin në ishin gjallë dhe në kishin nevojë për ndihmë.

Në të dalë të lokalitetit në Shup. Kujtimi u furni-zua me naftë. Pastaj e ngau Skodën në të njëjtën rrugë, nëpër të cilën kishte vajtur atë mbrëma. Jashtë moti ishte për dëborë dhe frynte erë. Ndanë xhadesë rridhte Drini. Shoferi pa ujët e tij të turbullt. Matanë lumit shtriheshin disa kodra të vogla, të mbuluara të gjitha me borë. Pastaj një fushë. Shoferi e hodhi shikimin e vet nëpër bardhësinë e saj. Ajo shtrihej gjer tutje në pa-fundësi, ku hante syri i njeriut. Pastaj gjithshka tretej në horizontin e vrejtur të asaj dite. U dëgjua boria e një maqine dhe shoferi e solli shikimin aty para vetes. Një kamion afrohej. Kujtimi e ngadalësoi Skodën dhe e mënjanoi nga krahu i vet. Kamioni u puq e pastaj iku tej. Shoferit iu duk se ai ishte i ngarkuar me çimento. Ktheu kokën dhe shikoi mbrapa. Kamioni u zhduk e sytë e shoferit qëndruan aty, te karrocëria e Skodës. Në të, njëra mbi tjetrën ishin vendosur çadrat e bardha. Më tutje dukeshin pjesët e një barake portative të mbu-luara me mushamanë e Skodës. Këto i kishin ngarkuar, kur ai flinte. Mbas lodhjes së djeshme sigurisht që kish fjetur rëndë. Kujtimit iu kujtuan ato grushte që qëllonin mbi xham të kabinës, po që atij i dukej sikur goditnin në kokë të tij. Përpara u dëgjua përsëri një bori. Tani drejt Skodës vinin dy kamiona. Ata ecnin shtruar pranë njëri-tjetrit. Kur u afruan, shoferi pa se edhe ata ishin ngarkuar me çimento. Skoda filloi të zbriste. Duke kthyer një bërryl, rruga kalonte fare pranë

buzës së lumit. Shoferi u çudit. Një natë më parë ai nuk e kishte vënë re këtë. Ajo copë udhë ishte shumë e bukur. Lumi i kthjellët malor rridhte po aty, ku shkonte udha. Dhe mbi të fluturonin maqinat. Në atë pamje të përgjithshme malore të veshur me borë, kjo udhë ishte e papritur. Shoferi sikur u çlodh. Ngadalësoi maqinën dhe vërejti lumin. Ky rridhte i rrëmbyer e i turbullt. Valët e tij vinin e përplaseshin nëpër gurë buzë udhës.

Atëhere iu kujtua Bistrica.

Kish qenë gusht. Vapë. Ai çonte materiale për ndërtimin e hidrocentralit. Po shokët i kishin thënë: «Mos u kthe, pa parë «syrin e kaltër». Dhe ai pyeti se ku ndodhej «syrin». «Duhet të kalosh digën» i thanë. «Pastaj udha të çon vetë». Dhe ai u nis. Duke ecur buzë lumit, humbiste nëpër gjelbërimin e shkurreve e të kaçubeve. Gjithshka rreth tij buçiste. Shushurima e lumit, fëshfërima e flëtëve, kënga e gjinkallës e mbulonin ngado. Dhe ai diell i nxehtë mbi kokë. Shoferi ndjeu sikur aty lumi po fironte. Atëhere hyri në një korie të dendur rrepash. Udha shkonte midis tyre. Më mirë të thuash nën ta, sepse njeriu humbi nëpër degët e ulëta e të shtrira të rrepave të mëdhenj e nëpër lastarët e njomë të rrepave të rinj. Këta rriteshin e shumoheshin nën hijen e atyre trungjeve të larta qindravjeçare. Ai ecte i kërrusur nën ta, kur përnjëherësh përpara vendi u hap dhe shoferi pa diçka që s'e kishte parë kurrë. Një burim i kaltër gurgullonte prej thellësirave të dheut e vinte e ngruhej aty para tij. Gryka e tij ishte e vogël, e rrumbullakët. Burimi i ngrinte valët mbi nivelin e asaj fushe të ngushtë. Ato vinin njëra pas tjetrës, në mijëra e mijëra ngjyra. Ai i shihte e s'i kapte dot: të kuqe, blu, të verdha... Dhe gjithnjë të kaltëra. Shoferi qëndroi te buza e burimit të shikonte sepse i dukej sikur ngjyrat vinin nga thellësia e dheut dhe shfaqeshin aty para tij. Po u tërhoq pas menjëherë. U tremb. Ujët po e joshte. Shkoi pak më poshtë. Aty lumi hapej dhe ishte disi i cekët. U zgjat; kapi degën e një rrapi dhe u kacavor në të. Qëndroi mbi rrënjët e tij tërë gunga, që ngriheshin

mbi ujë. Aty u përkul. Mbushi duart me ujë të kaltër e të ftohtë dhe lau fytyrën, qafën, kraharorin. Valët e kaltëra vinin aty te rrënjët gjithë gunga të rrapit. Ja, kështu, si ato të Drinit, që vijnë e përplasen tani nëpër gurë. Po këto ishin të turbullta. Dimër ishte. Përherë binte borë e shi. Kurse ato ishin të kaltëra, të kaltëra.

Ajo copë udhë mbaroi dhe Skoda filloi të ngjitej përsëri përpjetë. Tani ai e shihte lumin nga lart. Ai vinte i rrëmbyeshëm. Me një ngjyrë gati të plumbtë. Tek e shihte ashtu, shoferi s'po kuptonte, përse pikërisht atë kohë iu kujtuan ato ngjyra të kaltëra dhe ajo ngrohtësi e asaj dite gushti. Ndanë rrugës qëndronte një fëmijë. Kur u afrua maqina, i vogli vuri grushtin në ballë dhe qëndroi gatitu. Kujtimi e pa, po s'mundi t'i përgjigjej. Ai nuk e priste atë përshëndetje. Skoda u ngjiti përpjetë dhe pastaj, duke shikuar poshtë, pa në mes të lumit karrocërinë e një kamioni. Herë e mbulonin dallgët, herë lumi fashitej e tërë karrocëria dilte mbi të. Një çast ajo dukej se notonte mbi lumë, pastaj humbiste përsëri midis ujërave. Kujtimit iu kujtua ai kamioni, që kishte rënë në lumë, duke lënë shoferin me manovelë në dorë, të habitur, në mes të rrugës. Kujtimi ktheu kokën e shikoi përpara. Shikimin ja zinte ajo e përpjetë mali. Shoferi vazhdoi ta ngjiste maqinën e vet. Dy kamiona të tjerë lart. Edhe ata shkonin në Shup. Kur u afruan, Kujtimi pa se kamionat ishin ngarkuar me tulla. Ngadalë Skoda arriti majën. Para shoferit u shpalos një hapësirë e tërë. Lumi shkonte e, duke ndjekur atë fushë pa mbarim, humbiste tutje, ku, të bardhë, me krifa mjergulla e resh mbi krye, ngriheshin malet. Kurse aty pranë kodrat shtynin njëra-tjetrën e pastaj shkriheshin në një pllajë të vetme. Prej andej shoferi shihte rrugën që do të kalonte, po tërë ajo hapësirë sikur mbetej e largët, e jashtme për të. Ai shkonte malet, fushën, kodrat, lumin; pastaj borën, që kudo kishte mbuluar tokën. Dhe atë mot të vrëjtur të asaj dite me re. Dhe ndjente diçka që qëndronte midis tij dhe asaj pamjeje dimërore, që nuk e linte të kri-

dhej në atë natyrë. Skoda filloi të zbriste dhe ura e madhe, me parvaze të hekurta, sa vente e zmadhohej para tij. Kujtimi nxori kutinë e cigares. Ishte nisur pa ngrënë në mëngjezin, po ai e ndezi. Hosia joshëse i ra në hundë dhe e çlodhi. Pa veten në pasqyrën përpara. «Të ëmën» tha «si jam bërë! As të rruhesha s'pata kohë». Dhe shkoi dorën nëpër mjekrën e dendur e të zezë. Duke e kruar, ajo filloi t'i hante. Dhe ai po e kruante gjithnjë e më tepër. Te cepi i urës qëndroi. Një kamion ishte futur në të. Skoda priti gjersa kamioni u afrua. Kujtimi doli nga kabina. Edhe shoferi tjetër qëndroi.

— Kalohet? — e pyeti Kujtimi atë. Aty era e lumit shungullonte e shoferët ishin afruar fare pranë njëri-tjetrit.

— Ku do të shkosh?

— Në Seb. — tha ky.

— Andej nuk e di. Unë isha gjer në Os. Atje kalohet, po udha është bllokuar këtu afër. — Shoferi ngrii dorën e tregoi vendin pas kodrave.

— Jo, moreee... — Zëri i Kujtimit sikur u këput. — Unë duhet të shkoj me doemos — tha dhe aty për aty iu kujtua ai njeriu me kryet e vogël kredhur në kokore.

— Po do hapet. Një kamion ka mbetur. Jam i sigurt që e hapin shpejt. — Shoferi luajti marshet, i dha gazit e u nis.

Skoda hyri në urë. Po tani Kujtimi e kuptonte se ajo «diçkaja», që qëndronte midis tij e asaj fushe, atyre kodrave, që qëndronte midis tij e asaj dite, ishte ai njeriu me kryet katrore kredhur në kokore. Ai qëndronte përherë para tij me duar në xhëpet e palltos së madhe, fundet e së cilës i ngrinte e i paloste era. Dhe rrotullohej nga rrotullohej Skoda. Duke i shkuar pranë, Kujtimi i thirri: «Do t'i çosh zinxhirët?». «Do ti çoj!» Dhe ai s'foli më. Ndoqi me sy Skodën, që largohej. Dhe qëndronte në mes të borës e të erës, si statujë. Shoferi e kuptoi: ai do t'i çonte zinxhirët.

Të vdekurit i varrosën. Ishin tre fëmijë, një grua

dhe një plak. I varrosën, po kohë për t'i qarë e për t'i vajtuar s'kishin. Fatkeqësia ishte e madhe dhe e përgjithshme. Njerëzit ecnin rrugëve të menduar. Gratë të ngrysurat, fëmijët gjith çkërka lotësh nër faqe, qëndronin para shtëpive të rrëzuara. Dhe të gjithëve u dukej sikur jeta ishte përmbysur nën gërmadha. Kurse vdekja me të vrarët qëndronte mbi tokë. Dhe ata i varrosën. E bashkë me ta, njerëzit sikur varrosën vetë vdekjen. Tani përsëri u gjendën ballë për ballë jetës. Ajo dergjej nën gërmadha, po veç ishte aty. Njerëzit e ndjenin jetën çdo çast e kudo; e ndjenin, sepse vetë ata ishin të gjallë. Dhe të zhveshur në mes të atij dimri. Kishin ftohtë. Dikush u vendos në shtëpitë e shokëve e të të afërmve, që kishin mbetur akoma në këmbë, të shumtët hynë nëpër kasolle të bagëtive; të tjerë midis rrënojave ngritën nga një strehë. Po këta donin të hanin e buka ishte nën gërmadha; donin të mbuloheshin e mbulesat ishin nën gërmadha; donin dritë, por llambat ishin nën gërmadha. atëhere njerëzit filluan të zbulonin ç'kishte mbuluar tërmeti. Bagëti të vrara, sofrat të thyera, djepe të përmbysura. Dhe ashtu, pak nga pak, duke hequr gurët, filluan të zbulonin përsëri jetën.

Erdhën ndihmat e para: çadra, ushqime, batanie. Erdhi lajmi, se tërmeti paskej rënë në gjithë krahinën e qeveria kishte vendosur të ndërtonte gjithshka. Erdhën infermierët. Pastaj inxhinierja dhe vullnetarët e parë. Po Seb. Nuk ekzistonte më. Bora që kish rënë dy-tri netët e para mbuloi gjithshka; nëpër të, tek-tuk shihej ndonjë kulm, apo pullaz i mbetur përpjetë. Askush nuk dinte nga të fillonte ndërtimin e fshatit. U thirr edhe grupi i specialistëve. Dikush tha të ndërtoheshin vetëm baraka. Ato ishin gjysmë të fabrikuarat e mund të ngriheshin më shpejt. U bisedua gjerë e gjatë. Më në fund u vendos që fshati të ndërtohej. Ngritja e barakave le të vazhdonte, po Seb. do të ndërtohej ashtu siç kishte qenë edhe më parë. Sapo të merrte udhë puna për ndërtimin e fshatrave të tjerë, të cilët ishin më pranë xhadesë dhe transportimi i materialeve dhe i vullnetarëve në ta ishte

më i lehtë, menjëherë forcat do të fillonin të përqëndroheshin në Seb. Po gjer atëhere do të prisnin. S'kishin ç'të bënin. Seb. ishte më i largëti. Udhë nuk kalonte nëpër të. Prandaj le të fillonin nga puna përgatitore, gjersa pastaj të përqëndroheshin forcat edhe aty.

— Këtu ka qenë lagjja kryesore. — Kryetari i pushtetit kërkoi një hop me sy vendin e pastaj zgjati këmbën mbi një pirq gurësh të mbuluar me borë. — Këtu — tha, duke kërcyer mbi të. Inxhinierja, që vinte pas, nuk e kishte mendjen te ato që thoshte ai burrë i hollë e i gjatë. Shihnte kokën e tij të vogël, që ngrihej mbi atë qafë të derdhur. Ashtu ajo kokë dukej si kokë statuje. Mbi buzën e sipërme i kalonte një rrip i hollë mustaqesh të zeza. Inxhinierja u habit me sytë e tij. Dy sy të zek, gati të fikur nga lodhja. Një qerthull i trashë mavi shkonte prej kapakëve e zgjatej gjer poshtë.

— Këtu ka qenë dyqani i fshatit — tha kryetari i pushtetit, duke goditur me këmbë pirqjet e gurëve, mbi të cilët qëndronte. — Ndërtesa ishte dy katshe. E re. S'kishim as katër vjet që e kishim ndërtuar. Po, shyqyr, magazina shpëtoi.

— E tëra?

— Vetëm dera është dëmtuar. — Kryetari zbriti nga pingu, ku kishte qëndruar e nisi të ecte gjithnjë në mes të gërmadhave. Pas tij shkante inxhinierja dhe mbrapa saj vinin vullnetarë e njerëz të tjerë nga fshati.

Duke parë kryetarin, inxhinierja vërejti se edhe këmbët ai i hidhte me përtim. Dukej që ishte shumë i lodhur.

Për herë të parë ata të dy u takuan në hyrje të fshatit. Kryetari vetë kishte dalë t'i priste dhe, kur mori vesh se cila ishte «inxhinierja», i zgjati dorën e, duke ja tërhequr fort pranë vetes, i tha rrëmbyeshëm...

— Shyqyr që erdhët...

Vajza e ndjeu se ai njeri kishte nevojë për të. Por

vetë kryetarit inxhinierja iu duk fare e re. Duke mbajtur dorën e saj në të tijën, burri i hodhi një shikim nga koka e gjer te këmbët. Vajza ishte e gjatë, me flokë të zez, të lëshuar poshtë. Kishte veshur xhyb e çizme. «Kjo do të ngrëjë fshatin?» mendoi kryetari me vete. Po asaj i tha paprë:

— Shyqyr që erdhët.

Dhe vajza sërish ndjeu, që ai kishte nevojë për të.

Tani, duke ecur në ballë, kryetari i pushtetit filloi të zbriste disa shkallë prej çimentoje, që futeshin disi nën tokë. Aty kryetari qëndroi:

— Ja — tha dhe tregoi me dorë parvazin prej çimentoje të derës. — Ky ishte thyer në mes. — E sheh se si e ka bërë? — pyeti ai inxhinieren.

Vajza i hodhi një sy gjithë atij muri. Nga brezi i tokës e lart ai ishte shembur krejt, kurse poshtë kishte qëndruar thuajse i paprekur. Kanati i derës nuk punonte dhe atë e kishin hequr fare. Kryetari hyri brenda e ndezi çakmakun. Inxhinierja e shikoi magazinën me kujdes.

— Jo — i tha, — kjo nuk bën.

— Përse?

— Për zyrë — tha ajo. — Duhet të rregullojmë goftë edhe një dhomë të vogël. Ku do të punojmë? Këtu s'ka dritë fare.

Kryetarit nuk i erdhi mirë, që ajo, me mendtë e veta, gjatë gjithë kohës, kërkonte një dhomë për zyrë dhe atij nuk i kishte thënë gjë.

— Një dhomë? — e pyeti ai vajzën. — Po pse s'e thua... Do ta gjejmë një dhomë. Ku të duhet?

— Kudo të jetë... Në qendër më mirë...

— Mirë — tha ai.

Ata u kthyen nga kishin ardhur. Dhe vazhduan të kqyrnin fshatin, shkonin në çdo lagje, qëndronin para çdo shtëpie. Kryetari shpjegonte. Të tjerët pyesnin. Dhe të gjithë së bashku bisedonin. Vetëm inxhinierja dëgjonte dhe heshte.

— Kjo ishte shtëpia e Remës — tha kryetari, duke

kaluar gardhin e duke hyrë në bahçen të mbushur me borë. Tri dhoma dhe plevica poshtë...

Inxhinierja pa se si nga kasollja, në mes të bahçes, doli një grua. Ajo mbante në gjoksin e hapur një foshnjë. Gruaja iu afrua grupit të burrave, që kishin ardhur të shihnin shtëpinë e prishur. Në atë kohë nga dera e kasolles doli edhe një femër tjetër. Ajo ishte më e re dhe qëndroi më larg tyre. Prej andej dëgjonte bisdat e të ardhurve dhe shikonte, pa i hequr sytë, atë, inxhinieren, me xhyb të pambuktë e me çizme. Në rrugë ishte mbledhur një grup i tërë fëmijësh. Këta i ndiqnin pas ngado që venin, po s'guxonin të afroreshin pranë. Kryetari i pushtetit po fliste me gruan, që mbante në gjoksin e hapur foshnjën. Inxhinierja dëgjonte se si fliste ajo, po s'kuptonte përse. Vetë asaj po i dukej sikur jetonte një ëndërr. Ëndrra ishte e gjallë, reale. Po përsëri ishte ëndërr. Ai qerthull malesh të panjohura, të larta të ashpra, ai fshat, që s'ekzistonte më, ato gërmadha të heshtura, që prisnin të ngriheshin, ato kasolle të mbushura me gra e fëmijë e bagëti, ata çamarokë, që u qepeshin atyre ngado pas, më në fund vetë ajo, inxhinierja... Atje gjithshka për të ishte një ëndërr e gjallë. Ajo ishte çupë qyteti, bijë punëtori. Sapo kish mbaruar gjimnazin, kish hyrë në universitet. Tani ishte në vitin e fundit të degës së ndërtimit. Kur ra tërmeti gjithë kursi kish dalë vullnetar. Dhe atë e kishin caktuar në Seb.

— Ç'janë këto? — Tekniku vullnetar, që qëndronte pas inxhinieres, ngriti pranë këmbës së vet disa shkarpa. Ashtu ai zbuloi një pllakë guri të gjatë, të skalitur, të ngulur në tokë.

— Varr — tha gruaja, që mbante në gjoks foshnjën. — Është varri i gjyshit të burrit.

— Kështu i keni varret ju? — pyeti teknik kryetarin e pushtetit.

— Po... — koka e vogël mbi atë qafë të gjatë u përkul përpara dhe sytë gati të fikur nga lodhja ranë mbi teknikun. — Ne varre kemi ngado — tha.

Tekniku shkoi inxhinieren në sy. Po kjo përsëri s'u ndie. Dhe përsëri asaj iu duk sikur gjithshka atje ishte një ëndërr.

I vetëm kryetari i pushtetit ngjitej rrugës, që e çonte në kasolle. Njëpër atë buzëmbremje me zor i hiqte këmbët.

E shoqja, sa e pa, i doli përpara.

— Erdhe, Like?

— Erdha.

Njeriu i gjatë gati u përthye për të hyrë në kasolle. Të tre fëmijët ishin ulur rreth zjarrit. Ai i përshëndeti vetëm sa për t'u thënë diçka, dhe shkoi në cep, ku ishte shtruar dysheku dhe u lëshua mbi të.

— Oh, nëna ime... — rënkoj me vete.

Më në fund edhe ai mund të flinte atë mbrëma. Prishja e fshatit, të vrarët dhe varrimi i tyre, fëmijët që qanin, sistemimi i familjeve, të gjitha kishin kaluar njëpër sytë e duart e atij njeriu. Ai ishte gjendur kudo. Dhe duhej të ishte gjendur kudo. Njerëzit sikur e ndjenin veten më të ngushulluar, kur ai ishte me ta. Edhe ai e ndjente këtë. Dhe ditë e natë qëndronte midis tyre. Vetë kishte varrosur fëmijët e vrarë, vetë kishte ngritur në kurriz plaçkat e fshatarëve për në kasolle, vetë kishte shkuar në lokalitet, për të raportuar gjendjen. Kryetari i kooperativës ishte ndodhur në një kurs në Tiranë, kurse sekretari i partisë ishte sëmurë. Kështu vetiu gjithë ajo barrë e tërmetit kishte rënë mbi të. Po ç'mund të bënte ai, para asaj fatkeqësie, në mes të atij dimri? Edhe ai ishte njeri, si gjithë të tjerët. Kurse fshatarët tek ai shpresonin më shumë, sepse edhe në kasolle, ata prapë ishin jashtë; edhe në çadra, ata prapë ishin jashtë. Njerëzit e ndjenin këtë sidomos natën kur çdo gjë ngrinte. Gjumi u dilte. Kërkonin ta mbytnin të ftohtit me zjarr. Po netët ishin shumë të gjata. Ashtu në Seb. kaloi një

natë... dy... tri... dhe sa të tilla do të kalonin? Sa do të vazhdonte kjo gjendje? Kryetari i pushtetit, anëtarët e organizatës e të kryesisë së kooperativës u mblodhën e vendosën që të mbanin lart shpirtin e njerëzve. Dhe ç'ishte e vërteta, njerëzit po qëndronin. Po sa? Nuk ishte e lehtë. Dhe të gjithë e kuptonin, se kështu nuk mund të zgjatte shumë. Fshati ishte shkatërruar thuajse i tëri. Dikush filloi vetë të meremetonte shtëpinë e dëmtuar. Veç këtë mund ta bënte ai, të cilit nuk i ishte përmbysur fare. Të tjerët, jo. Të tjerët filluan të shkonin në fshatrat përreth të shihnin njerëzit e tyre si ishin. Kur ktheheshin fshatarët, thoshin se andej ishte mbushur bytyn me vullnetarë e me materiale, kurse në Seb. akoma. Filluan ta shikonin kryetarin e pushtetit ftohtë. «Nuk e bën problem», thoshin, pa kuptuar as ata, se çfarë «problemi» do të bënte Likja. Sikur atje në shtab nuk e dinin gjendjen e Seb. Pastaj filluan të thoshin se: «Likja nuk di të luftojë, si të tjerët». Atëhere kryetari i pushtetit ngriti supet.

— Ndofta — tha — kur e dëgjoi për herë të parë këtë fjalë. — Le të shkojnë vetë, kur ditkan të luftojnë më mirë.

Por në shtab askush nuk shkoi. Fshatarët prapë tek ai kishin besim. Dhe kjo e mundonte atë më tepër. Sikur ja priste krahët. Ç'mund të bënte ai për ata njerëz? Kishte aq ditë në këmbë, midis tyre, duke ngrënë herë këtu, herë atje, duke fjetur copa-copa. Po kjo s'u mjaftonte njerëzve. Kryetari i pushtetit e ndjente këtë. Ngado e ndjente. Njerëzit donin që jeta e tyre të ndërtohej si dhe më parë. Dhe kishin të drejtë. Dhe këtë duhej ta bënte ai. Ai duhej të ngrinte prapë fshatin, jetën. Duhej... posi?

— Shyqyr që erdhët — i tha kryetari i pushtetit inxhinieres, sa e takoi te hyrja e fshatit. Dhe e tërhoqi pranë vetes dorën e saj e s'e lëshonte. Ajo e ndjeu se ai njeri kishte nevojë për të. Dhe me të vërtetë ai kishte nevojë. Po tek e pa ashtu të re, Lika mendoi «kjo do të ndërtojë Seb...?». Dhe mallëkoi veten se me të vërtetë

s'dinte të luftonte. Si nuk kish ngulur këmbë në shtab, që atje të dërgonin një inxhinier të pjekur!

«Oh, nëna ime...» rënkoi Lika përsëri me vete.

E shoqja i erdhi pranë.

— Do të hash?

— Jo — tha ai me kryet mbi jastëk e sytë të mbyllur. — Zbërthemë pak këpucët...

Ishte mesi i natës. Inxhinierja dëgjoi një si vajtim të ngadaltë, po të vazhduar, që vinte nga jashtë. Në errësirë, vajza nxori kokën nga velenxa e mbajti vesh: ajo regëtimë vinte diku prej mesit të bahçes. Inxhinierja shikoi brenda në kasolle. Të gjithë flinin. Zjarri ishte platur. Duhej të ishte shumë ftohtë, sepse ajri ishte i akullt e fytyra i ngriu. Ajo futi kokën e u mbulua me velenxë, kur ai zë i hollë, si një qarje e hidhur foshnjeje erdhi përsëri te veshët e sajë. Vajza qëndroi një copë herë ashtu. Në kasolle dikush u koll. Ishte një kollë e rëndë, e vazhdueshme. Inxhinierja hetoi mos ngrihej dikush. Po jo. Njeriu që kollej duket se edhe ai u krodh nën mbulesën e vet, sepse disa herë e kollura e tij erdhi gjer te vajza gjithnjë e më e mbytur. Dhe pastaj u shua. Po ajo regëtimë e drithshme, vajtuete ndihej. Herë-herë humbiste, po përsëri vinte gjer aty te veshët e saj. Ajo u kthye nga ana tjetër. Nga zbrazësira midis dy thuprave të kasolles shikoi jashtë. Qielli ishte i kthjellët, me yj dhe nëpër terrin e natës zbardhte bora. Inxhinieres prapë iu duk sikur ishte në ëndërr. Ajo kasolle e vogël fshati, ata njerëz, që flinin aty pranë, ato thupra degësh e midis tyre ai qiell i largët, me yj... Kurrë ajo s'kishte menduar, që kështu do të fillonte jeta praktike. Duke shikuar midis thuprave të kasolles, inxhinierja mendonte se si e kishte përfytyruar ajo ngritjen e ndërtesës së parë. Do ta ndihmonin ish-pedagogët, do të konsultohesh me shokët. Ndofta edhe objektin e parë që do të ndërtonte... Ai vajtim i jashtëm erdhi përsëri në veshët e sajë. Dhe inxhi-

nieres prapë gjithshka iu duk si një ëndërr. Po në këtë kohë nusja e shtëpisë, që flinte te këmbët, luajti.

— Ti nuk fle? — pyeti ajo inxhinieren me zë të ulët.

— Jo.

— Ke ftohtë?

— Jo, po jashtë se kush qan.

— Është qeni, që qaftë kokën e tij — tha nusja. — Ka ftohtë dhe qan. Po në kasolle nuk futet.

— Pse?

— Është mësuar të flejë me lopën dhe ajo tani fle jashtë. E kemi mbuluar me batanie. Nesër...

— Si? — Inxhinierja i preu fjalën.

— Në kasolle nuk ka vend as për kafshët. Prandaj natën i mbulojmë ato me batanie. Po ti fli. — Dhe nusja heshti.

Kasollja ra përsëri në atë qetësinë e thellë të saj. Dhe përsëri te veshët e inxhinieres erdhi ai regëtim i thekshëm, vajtues. Tani ajo e dinte se ishte qeni, që kuiste ashtu. Inxhinieren e pushtoi një dhimbje dhe një trishtim. Ai qiell gjith yj, i ftohtë, që dukej përmes thuprave të kasolles, bora pa fund, shtëpitë të shkatërruara, ata njerëz që flinin atje te këmbët e saj dhe që edhe në mes të asaj fatkeqësie kishin gjetur një dyshek, një velenxë dhe ja kishin hedhur përsipër; pastaj ajo kuisje e qenit nëpër natë... Ajo ndjeu një dhimbje të thellë ta pushtonte. Luajti këmbët e priti mos nusja nën të lëvizte sërish. Mendoi t'i thoshte të shkonin e ta fusnin qenin në kasolle. Po nusja nuk u ndie. Dukej se ajo ra përsëri në gjumë. Vetë inxhinierja nuk guxonte të ngrihej. Atë mbrëma nusja i kishte thënë: «Vetëm mos dil. Sa të të njohin qentë e fshatit... pastaj nuk të hanë më». Ajo kuisja ishte e përhershme atje. Dhe ajo e dëgjonte. E, duke e dëgjuar ashtu, vajza sikur po dilte nga ëndrra. Ajo ndjenjë e mjergullt, që e kishte mbërthyer tërë atë ditë, sikur po shkrihej e ngadalë ajo po e kalonte atë topitjen e parë. «Qeni nuk futet brenda se është mësuar të flerë me lopën» iu kujtuan asaj fjalët e nuses.

Inxhinierja u ngrit shumë heret. Me kujdes kapër-xeu njerëzit, që ishin shtrirë pranë saj. Veshi xhyben, mbathi çizmet e doli jashtë. Moti ishte i vrëjtur. Një thëllim malor i ra përnjëherë në fytyrë. Inxhinierja shikoi rreth e qark. Shkrumbi i natës ishte akoma aty nën atë thellësi të qerthullit të maleve. Vetëm lart, në maja të tyre, midis resh e mjergullash, sapo regëtinte agimi i ditës. Duke ecur nëpër udhëzën në mes të bahçes, vajza doli në rrugicën e fshatit.

Një qen lehu. Vajza qëndroi në vend. Priti. Po as qeni e as ndonjë zë tjetër nuk u ndie më. Fshati flinte. Ngado agullim dhe heshtje. Ajo ecte ngadalë, e vetme. Shihte malet, fushën, kodrat dhe pastaj fshatin. Nën rrugë, nga ana e majtë, ishte shembur një shtëpi. Pranë saj nuk kishte as kasolle dhe as çadër. Shtëpia ishte braktisur. Inxhinierja u avit te gardhi e filloi të kqyrte me kujdes vendin, pastaj shtëpinë. Eci pak më tej e qëndroi përsëri. Pa muret. Ato ishin shkatërruar krejt. Atje çdo gjë duhej filluar nga e para. Vendi nuk ishte i keq dhe ajo godinë mund të qëndronte edhe atje ku ishte. Vajza eci më tutje. Përsëri ndanë udhës doli një shtëpi. Në një anë muri të saj, që kishte mbetur në këmbë, ishte mbështetur një çadër e madhe në bojë të gjelbër e gri. Sigurisht që aty do të ishte vendosur familja e asaj shtëpie. Nuk kishte asnjë bahçe dhe asnjë pemë s'shihej gjëkund. Godina dikur kish qenë ndërtuar thujtë buzë udhës. Dhe përsëri aty duhej të ngrihej. S'kish arsye përse të shtyhej më tutje. Një shtëpi fshati, ashtu ndanë udhës, nuk rastis shpesh ndër ne. Inxhinierja, me hapin e saj të ngadalë, e menduar, u end më tej. Rruga çonte drejt qendrës së fshatit, po vajza kërkonte me sy ndonjë rrugë tjetër, që do ta çonte lart, në ndonjë nga mëhallët e largme. Prandaj, pa u afruar mirë, në qendër, ajo u kthye në një rrugëz, që kalonte bri përroit të ngrirë. Iu ngjit të përpjetës. Udha ishte shkëmbore dhe, ndanë saj, vende-vende shtriheshin ara të vogla. Aty njerëzit kishin shkukur e pastruar shkëmbinjë. Vajza ecte pa shikuar pas. Hiqte ngadalë këmbët e përkulte

përpara trupin e hollë. Po lodhej. S'ishte mësuar në atë vend të ashpër malor. Në ajër shfrynin shtëllungat e firromës së saj. Ishte ftohtë. Si u ngjit përpjetë, inxhinierja u ndal. Dhe ashtu në këmb, siç ishte, u kthye pas. Tashmë drita e agimit kishte rënë ngado dhe fshati përmes mjergullash po zbulohej i tëri para syve të saj. Inxhinierja qëndronte dhe e soditte. Prej andej fusha poshtë iu duk shumë e vogël. Dhe gryka që ndante atë qerthull malor ngrihej si një portik i vërtetë kësh-tjelle. Fshati nuk ishte shumë i përhapur dhe kjo e gëzoi vajzën. Vetëm disa shtëpi ishin shpërndarë nëpër shpatet e malit. Të tjerat qenë mbledhur në tri mëhallët e fshatit. Inxhinierja kqyrte e heshtur dhe e kuptonte se vetë vendi i kishte detyruar malësorët që të ishin pranë njëri-tjetrit. Atje nuk kishte shumë tokë. Dhe malet ishin shumë të zhveshura për t'u ngulitur thellë në to. Ajo sikur u qetësua. U nis të zbriste poshtë. Ecte po me atë hap të ngadaltë. Fshati ende flinte. Po ai nuk ishte gjumë. Ishte vetëm një dremitje në atë mëngjez dhjetori.

Që larg Kujtimi pa vargun e kamionave të ngarkuar, që ishin ndalur në rrugë. Duke ndjekur me sy, ai hodhi shikimin e vet në qafë të kodrës. Atje një kamion po tërhiqte një tjetër. Të dy maqinat i ngjiteshin të përpjetës duke lëvizur së bashku. Më në fund ato u ngjitën lart, u kthyen e filluan të zbrisnin. Udhë merrte pas kodrave e maqinat s'u dukën më. Përnjëherësh kreu i varganit të kamionave, që kishin qëndruar në rrugë, filloi të lëvizte. Maqinat ecnin gati të puqura njëra me tjetrën. Kujtimi sikur u çlirua. Ai e kuptoi se tani udha ishte zhblokuar, e ja shkeli Skodës. Kjo fluturoi përpara. Shoferi shikonte se si zvogëlohej gjithnjë e më shumë distanca midis tij e kamionit të fundit të autokolonës. Kur arriti aty, kamioni filloi të lëvizte. Ndanë udhës shoferi pa një çesmë, që rridhte. Ai e ndali Skodën. Zbriti e shkoi te çesma. Mbushi grush-

tet me ujë e ja hodhi fytyrës. Ishte i palarë. Me kujdes filloi të fërkonte sytë e mjekrën. Dhe filloi të pinte. Kur u ngrit, gjithë ata kamionë, që ishin para tij, ishin zhdukur matanë kodrave. Ai i hipi Skodës. E ndezi, i futi marshin e i dha gaz. Një grahamë e zgjatur sikur e tundi motorin. Ndofta nuk shkonte? Shoferi e shkeli përsëri pedalën dhe përsëri motori u ngjir, po pastaj vetiu ai filloi të buçiste ritmikusht. Kujtimi uli frenat. Skoda u nis. «Nafta nuk shkon» mendoi dhe e shkeli më gjatë pedalën e gazit. Tani motori e kishte marrë veten. Shoferi dëgjonte atë buçitjen ritmike, të metaltë, me të cilën ishte mësuar. Iu ngjit qafës. Kur filloi Skoda të zbriste kodrat, shoferi pa përpara lumin, që shtrihej e, duke u përdredhur, humbiste në largësi. Atij iu duk sikur Drini e shoqëronte ngado. Dhe me të vërtetë, tani udha shkonte krahas lumit. Para Skodës kalonte një fshatar. Kishte kapur kalin prej kapistre dhe e tërhiqte pas. Kali i bardhë tendoste gjithë trupin e vet e tërhiqte nëpër borë dy trarë të mëdhenj, të lidhur njëri pas tjetrit. Skoda e kaloi dhe e la pas. Që larg Kujtimi pa se kodrat fillonin të nxinin nga drunjtë e dendur të një pylli. Udha shkonte aty. Ishte një pyll i ri dushku. Skoda hyri në të. Këtu era s'frynte e ngado përhapej gjëmimi i rëndë i maqinës. I mbësh-tjellë në atë gjëhim, shoferi e ndjente veten të sigurt. Nëpër rrugë u duk një grup vocrrakësh. Ata kishin hedhur krahëqafë çantat prej lecke. Sigurisht që shkonin në shkollë. Me të dëgjuar gjëhimin e maqinës, fëmijët u shtynë nëpër borë e filluan të ecnin ndanë udhës mënjësh. Maqina po afrohej. Njëri prej fëmijëve qëndroi në vend. U kthye dhe, i habitur, pa shoferin. Ishte një vajzë e vogël me flokë të zez, të prerë mbi ballë. Kujtimit iu kujtua ai vocrraku, që e kish përsëndetur me grusht, sapo kish dalë prej Shup. Pandehu se mos edhe vajza do ta përsëndette. Po ajo vetëm drejtonte nga maqina fytyrën e vet të habitur. Skoda i kaloi pranë dhe e la pas grumbullin e fëmijëve. Pylli vazhdonte të shtrihej në të dy anët e udhës.

Xhadeja këndeje nuk ishte e asfaltuar. Po tani shoferi udhëtonte i qetë. Ai i kishte zinxhirët. Kujtimit iu kujtua ai shoferi trupmadh e me sy të kapërcyer jashtë. Një natë më parë në errësirë ai e kish mbërthyer atë prej flokësh e, duke ja përdredhur qafën, si një berri, e kishte afruar pranë vetes dhe e kishte pyetur: «Do të m'i sjellësh zinxhirët?» «Do të t'i sjell», i kishte thënë ky.

Tani udha shkonte rrëzë një kodre të madhe dhe pylli shtrihej vetëm në anë të majtë të saj. Kurse nga ana e djathtë hapej një si ligatë e ulët, e ngrirë. Shoferi pa se tutje në mes të asaj ligate formohej një pellg i tërë, i cili, me sa dukej, shkonte e derdhej në Drin. Ai po kërkonte me sy vendin, kur para Skodës buçiti rrjedhja e një rrëkeje të rrëmbyeshme. Edhe nëpër ato thëllime dhjetori, rrëkeja kishte plasur e kishte mbuluar një pjesë të xhadesë. Gjithshka aty ishte nën ujë. Dhe fillonte pastaj ligata. Kujtimi pa se si kodra ishte gërryer thellë dhe prej asaj gufe poshtë gurgullonte uji. Matanë dukej përsëri rruga, që zgjatej tutje. Një tufë delesh kullosnin në kodër, po çobani nuk shihej gjëkund. Shoferi e ndali një hop maqinën te buza e rrëkesë. Nuk dinte sa thellë qe dhe ku duhej të kalonte. Duke hetuar vendin, ai e futi maqinën në ujë. Aty nuk ishte thellë dhe shoferi u var jashtë kabinës. Maqina ecte ngadalë, kur Kujtimi ndjeu se rrotat sa venin e kridheshin thellë. Ato gati humbën në ujë. Nën maqinë kërkëlliti zhuri e pastaj rrotat filluan të përpique-shin ndër popla. Nën të nuk kishte taban xhadeje. Shoferi drejtonte Skodën duke shikuar udhën matanë. Ashtu ai ndjeu se thellësia po zvogëlohej. Rrotat po dilnin përsëri ngadalë përsipër. Ujë të pakësua. Shoferi e kuptoi se rrëkeja ishte kaluar. Ai shkeli gazin. Motori gumëzhiti dhe Skoda me vertik eci përpara. Kujtimi drejtoi timonin e doli në buzë të xhadesë.

Një grahamë e ngjirur dhe përsëri motorit sikur iu pre firoma. Maqina s'tërhiqte. Shoferi shtypi nervoz

pedalen e gazit. Gjithshka u kllokoçit. Dhe atëherë veshi i tij kapi atë buçitjen ritmike të zakonshme të Skodës. I dha përsëri gazit. Motori buçiste e dridhej i tëri. Shoferit nuk i pëlqeu kjo. «E dyta herë që po e bën» mendoi me vete. Kurse ai sapo ishte nisur. Rruga e gjatë dhe e vështirë qëndronte përpara. Për t'u siguruar, shoferi shkeli edhe një herë këmbëzën. Gazi shkonte mirë. Skoda mori shpejtësinë më të madhe, që mund të merrte në atë udhë malore. Pylli mbaroi. Tani në të dy anët e udhës shtriheshin kodrat e buta, të mbuluara në borë. Shoferi pa se si rruga gjarpëronte midis tyre dhe dilte në atë fushën e gjerë gjithë mjergull. Ndanë xhadesë, nga e majta u duk një shtëpi e vjetër. Gjysma e saj ishte shembur, kurse puqur me të ishte ngritur një godinë e re, me tulla e tjegulla të kuqe. Kur u afrua maqina, prej andej doli një grua plakë. Ajo mbante një kazan të madh e me të në dorë u drejtua nga shtëpia e re.

Rrufeja po ndizte sobën, kur Sokoli i vogël thirri: «Mami». «Sht!», iu kanos e ëma, «Mos luaj. Mirë je aty në dyshek... se do zgjosh babagjyshin». Po i vogli thirri më fort: «Mami, hajde më vish... po të them». «Sht!» i tha kjo përsëri, po në këtë kohë jorgani pranë saj lëvizti e plaku, duke u ngritur përgjysmë, tha:

— Mirë mëngjezi.

— Mirë mëngjezi — i tha e bija dhe vazhdoi t'i frynte te zjarrit. Kur soba mori mirë, çupa e pyeti të anë:

— Do një kafe?

— Ma bëj.

— Mami, më vish... — thirri përsëri Sokoli.

— Prit, shejtan... që s'duron.

Plaku u vrënjt. Nuk i erdhi mirë, që e bija mallëkonte ashtu pa gdhirë.

— Po ata nuk janë zgjuar? — e pyeti ai Rrufenë për dy fëmijët e tjerë.

— Jo, po flenë.

Vajza shkoi, mori xhezven e kafesë dhe e vuri në sobë.

«Vrenjtur» tha me vete plaku, duke shikuar nga dritarja motin jashtë. «Pis është bërë. Edhe sot do të hedhë borë».

— Si është nëna? — Rrufeja do ta kishte pyetur atë qysh në mbrëmje, po ky ishte shumë i ftohtë e çupa s'guxoi. Kurse tani ajo donte të dinte se si është nëna.

— Si molla — i tha ai duke vazhduar të shihte motin jashtë. Vajzës iu prenë në buzë pyetjet e tjera. Ajo heshti e, kokulur, trazoi kafenë, që po ziente. Atë kohë diçka e ngrohtë, e butë u fut në prehër të plakut. Ky pandehi se mos ishte maçoku i shtëpisë e u kthye përnjëherësh, po pa Sokolin e vogël, me një bluzë të kuqe e të mbathura, që po e shikonte në sy.

— Pse nuk më vesh? — i tha fëmija së ëmës.

— Ua! U ngrite ti? Ik shpejt në vend...

— Posi... — foshnja rrinte në prehër të gjyshit. — Pse s'më vesh? — tha.

Plaku shikonte të voglin. Ky kishte një fytyrë të bardhë qumështore me ca sy të mëdhenj, flokë skrop të zeze; buzën e poshtme e kishte pak të rrëzuar.

— Ik, more, që aty! — Kësaj radhe zëri kanosës i nënës ishte me të vërtetë i vrazhdë.

— Posi... — tha fëmija, duke shikuar atë tek përziente e hidhte kafenë në filxhan. Po kësaj radhe zëri i tij ishte më pak i sigurt.

— Hajde, se ta rregulloj unë... Mbage, baba, — i tha Rrufeja të atit, duke i lëshuar në dorë filxhanin e kafesë. — Ngreu ti — i thirri pastaj Sokolit dhe u ul që ta shqitte nga vendi.

— Nuk dua! — Fëmija u mblodh kruspull në prehër të plakut. — Pse s'më vesh?... — tha. Po duke ngritur kryet, pa mbi të fytyrën e madhe, të kuqërremtë të babagjyshit. Ky e shikonte dhe heshte. Edhe i vogli e shikonte. Dhe duke e shikuar ashtu, ai zgjati dorën lakuriqe dhe e mbërtheu plakun nga tufa e mustaqeve të përhimta.

Paf! dora e nënës kërciti mbi dorën e foshnjës. — More... — thirri ajo.

— Lëre djalin... — Zëri i babait ishte i prerë e i rëndë. Plaku shihte fytyrën e vogël, qumështore, po tani të mbledhur e të egërsuar të foshnjës dhe s'po kuptonte as vetë se kujt i hidhërohej më tepër: dorës së Sokolit që e kishte kapur prej mustaqeve, apo asaj dore të së bijës, që goditi mbi fëmijën. Duke e parë ashtu të nipin, plaku po mendonte se kujt i kishte ngjarë ky. Sigurisht që shëmbëllente dhe kishte marrë andej nga ana e të atit, sepse ata ishin më shumë me fytyrë të kuqërremtë e me nofulla të zgjeruara anash, kurse fëmija kishte një fytyrë të lëmuar, me dy sy të mëdhenj të zez. Po vetë dhëndrrin plaku s'e kishte parë ndonjëherë. Prandaj ai tani kundronte me kurreshtje të nipin dhe me mend ndiqte të dhëndrrin, që bridhte nëpër tërmet si punëtor i rritur, po me këtë fytyrë të njomë fëmije...

Komisioni vajti e pa në vend çdo shtëpi të shembur. Me hapin e saj të ngadaltë, inxhinierja shkante në çdo skaj të fshatit e përpilonte me kujdes listën, jo vetëm të shtëpive, por edhe të kurorave e të frymëve, që kishte çdo familje. Kur pa fletët e bardha në derë të saj, Likes sikur iu ngroh zemra. «Për hair mendoj me vete, po fillojmë edhe ne...». Po inxhinieres i tha:

— S'është nevoja të humbasim kohë duke shkuar lart e poshtë. Ne e njohim fshatin. Ti vetëm pyet...

Ajo, duke shkruar, pa ngritur kryet, u përgjegj shkurt:

— Dua çdo gjë ta shoh vetë me sytë e mi.

Dhe ata vazhduan të shikonin në vend çdo shtëpi. Më në fund lista u përpilua. Vetëm 6 ndërtesa kishin shpëtuar nga tërmeti. Tre të tjera kishin nevojë për meremetim. Nga kalkulimet e bëra, si inxhinierja, si tekniku mendonin se me materialet e shtëpive të rrëzuara mund të ngriheshin edhe nja 4 banesa të tjera.

Por mbi 48 ndërtesa ishin rrafshuar krejt dhe në më shumë se 29 familje kishin më tepër se një kurorë brenda.

Kur u kthyen në dhomën, që kishin përshtatur për punë, inxhinierja lëshoi mbi tryezë listat dhe u ul në karrigë. Xha Mihali, Likja dhe zëvendëskryetari i kooperativës u ulën rreth e qark. Kontrolli i fshatit kishte vazhduar gjithë ditën. Jashtë po errësohej. Likja shtriu krahët e mori në cep të tryezës llambën e ndezur me vajguri. Ngadalë ai e vendosi atë në mes, inxhinierja pa gishtërinjtë e gjatë, të mëdhenj, që kishin kapur llambën e, padashur, sytë i shkuan te ajo kokë e vogël, që ngrihej mbi atë qafë të derdhur dhe përsëri ajo iu duk vajzës si ndonjë krye statue. Pastaj inxhinierja pa sytë e tij. Ishin po ata, të lodhur e gati të shuar.

— Sa brigada do të punojnë në ndërtim?

Kryetari i pushtetit e shikoi atë në sy e nuk u përgjegj. Atëhere vajza e kuptoi se duhej të pyeste zëvendëskryetarin e kooperativës dhe u kthye nga ai.

— Tre — tha ky. — E katërta më duhet për punët e bujqësisë: për bagëtinë, nxjerrjen e plehut, kanalet...

— Mirë — tha inxhinierja. — Tre brigada... një e vullnetarëve, katër... Xha Mihali, — dhe ajo ngriti sytë drejt plakut, që ishte ulur karshi. — Nesër pa gdhirë të fillojmë punën njëherësh në tri godinat, që kanë nevojë për meremetim.

— Patjetër — tha plaku. Ai punonte në NSHN të Beratit. Kishte dalë vullnetar e, së bashku me 12 djem prej Korçës, e kishin dërguar në Seb.

— Të ndërtojmë një herë godinat, që duan më pak punë — tha inxhinierja. — Dhe të futen në to disa familje...

— Po si do t'i ndash forcat? — e pyeti plaku.

— Si? — Inxhinierja nuk e kuptoi pyetjen e tij.

— Forcat si do të ndahen? — tha tekniku. — Sepse unë mendoj që nga të tri brigadat e kooperativës, vetëm njëra të mbetet ashtu siç është, kurse në të tjerat të përzihen vullnetarë e kooperativistë bashkë.

— Pse?! — Zëri i zëvendëskryetarit të kooperativës tingëlloi i çuditur aty pranë.

— Sepse ashtu punohet më mirë — tha plaku, duke vazhduar të shikonte nga inxhinierja.

— Nuk është nevoja. Njerëzit tanë nuk i druhen punës. Si t'i prishim brigadat, që i kemi për gjithnjë? — tha zëvendëskryetari i kooperativës.

Po tekniku vazhdonte të shikonte inxhinieren.

— Brigadat aty janë — thoshte ai. — Njerëzit do të shpërndahen vetëm në ndërtime, kurse, në bujqësi, ti mbaji si t'i duash.

— Ka të drejtë xha Mihali — tha inxhinierja.

— Mirë, o Osman, kjo s'na prish punë — tha Likja duke zgjatur përpara qafën e gjatë e duke u përpjekur të shihte me dritën e llambës zëvendëskryetarin e kooperativës. Po ky nuk dukej, sepse ishte pas teknikut.

Zëvendëskryetari i kooperativës nuk u ndie.

— Atëhere nesër pa gdhirë të katër brigadat... — tha Likja, po s'e mbaroi dot fjalën. Tekniku e ndërpreu papritur.

— Jo, jo të katër brigadat — tha. — Tre janë shtëpitë, që do të meremetohen. Në secilën prej tyre do të punojë vetëm një brigadë. Forcat duhen shpërndarë mirë. Brigada tjetër të fillojë përgatitjen e vendit për ngritjen e barakave.

Inxhinierja dëgjonte burrat, që bisedonin e, në dritën e zbehtë të llambës, shihte hijet e tyre, që luhateshin sa andej-këndej në mure të dhomës së errët. Dhe përsëri asaj iu duk sikur po jetonte një ëndërr. Po, në atë çast, burrat heshtën dhe vajza e kuptoi që ata prisnin se çdo t'u thoshte «inxhinierja».

— Fshati do të ngrihet — tha ajo — dhe më i bukur dhe më i mirë nga ç'ishte. Tërmeti e prishi, ne do ta ndërtojmë. Krejt të ri. Ndërtesat do të ngrihen sipas projekteve. Familjet e mëdha patriarkale vetiu do të ndahen, kurse ata që janë larg, nëpër qafa të maleve, do të mblidhen në fshat... — Vajza fliste dhe ata dëgjonin. Herë-herë ajo shikonte hijet e tyre, që luhateshin e

shkriheshin, pastaj shuheshin në mure. Dhe në atë qetësi të asaj mbrëmjeje të akullt dimri dëgjonte zërin e saj. Duke folur, vajza e kuptoi që edhe aty s'po bënte gjë tjetër veçse përsëritte po ato, që ishin thënë në shtab, kur i kishin nisur për atje... Edhe atje po kështu u kishin thënë: «fshatrat do të ngrihen... më të bukur e më të mirë... Familjet patriarkale...». Inxhinierja fliste. Ata dëgjonin. E, duke folur, ajo ndjente se si thellë po zemërohej me vete. Se edhe tani, si ajo nxënësjë, përsëritte ç'i kishin thënë e si ja kishin thënë. Nuk po shkëputej dot nga «mësimi». Kurse ajo donte në çdo mënyrë të shkëputej. Gjer atje shkolla e kishte sjellë atë prej dore. Tani vetë duhej ta lëshonte atë dorë e të ecte nëpër jetë. Dhe jeta ishte ky Seb. i shkatërruar nga tërmeti në atë dimër të egër. Atje ajo patjetër duhej të zbulonte vetëveten. Dhe ajo po e kërkonte. Duke u folur atyre katër burrave mbi detyrat që u qëndronin përpara: «të kursehet çdo gozhdë, çdo dhogë e çdo tjegull dhe të ruhet disiplina në punë...» thellë në të ajo po kërkonte veten e saj, ndërsa vazhdonte të përsëritte po ato që i kishin thënë.

— Kështu... nesër të gjithë në punë — tha me nervozizëm të njëjtën fjalë të fundit që kishte dëgjuar në shtab.

Të katër burrat dëgjonin dhe heshtnin. Kurse Likja aty pranë saj ngriti sytë e tij të zez, të lodhur dhe shikoi vajzën i çuditur. Ato që thoshte ajo i kishte dëgjuar disa herë, kur kishte qenë në lokalitet. Dhe inxhinierja ato do të thoshte. Prandaj kryetari i pushtetit nuk e kuptonte përse ajo zemërohej. Ai shikoi vajzën dhe kjo nguli mbi të shikimin e vet. Ai ishte një shikim i thellë, pyetës, i shqetësuar.

Tre kamiona të ngarkuar me tulla, gëlqere e çimento, pastaj katër të tjerë u nisën po atij mëngjezi prej Shup. për në Seb. Në kamionat e parë hipën edhe vullnetarët. Njeriu me ballë katror të kredhur në kokore

qëndroi përsëri, si një statujë në mes të borës, gjersa edhe kamioni i fundit humbi prej shikimit të tij.

— Jashtë bënte ftohtë dhe në majë të maqinave të thante. Pranë njëri-tjetrit vullnetarët u mbështollën me bataniet e leshta dhe me kuvertën e trashë. Në spondin e karrocerisë të kamionit të dytë zunë vend vullnetari flokëverdhë dhe vullnetarja kameriere që Kujtimi kish njohur atë mbrëma në mensën e Shup.

— Kam ftohtë — tha vajza, duke shikuar në sy djalin e gjatë me flokë të verdhë e sy të kaltër.

— Shtrëngohu tek unë. — Ai lëvizi më nga cepi i karrocerisë këmbët e hapi krahët. Ajo, duke u dridhur, u afrua pranë tij. Djali shikoi atë fytyrë e qeshi. Ai e dinte se në atë fytyrë s'kishte asgjë të veçantë. Edhe shikimi i saj nuk ishte ai shikim joshës i studenteve, shoqeve të tij. Fytyra e kësaj vajze punëtore në kooperative e rrobaqepsisë së Vlorës ishte një fytyrë e hequr, me një gojë të vogël e hundë majuce të ngjitur si me dorë. Ashtu iu duk ajo atij edhe kur e pa për herë të parë aty në objektet e tërmetit. Edhe këtë herë ai e shikonte dhe e kuptonte se në atë fytyrë nuk kish asgjë të veçantë. Flokët ajo i kish lidhur pas dhe në atë çast shikonte hapësirën e pafund të borës e të maleve, që shtriheshin para tyre. Kamionat udhëtonin njëri pas tjetrit. Ajo kish ftohtë dhe ishte shtrënguar thuajse puqur me trupin e tij. Ai e shikonte dhe qeshte. Në atë fytyrë nuk kish asgjë të jashtëzakonshme. Po kjo ishte vajza e parë që ai dashuroi.

— Seb. është shumë larg — tha ajo.

— Kështu thonë.

— Atje do të flemë në çadra...

— Natën bën shumë ftohtë.

Kjo ishte vajza e parë që ai dashuroi. Të tjera e kishin gërgitur, i ishin propozuar. Dhe këto kishin qenë të pashme, të bukura. Po kishte diçka që e shtynte dhe e mbante atë larg tyre. Ndofta po ajo ndjenjë e vetëdijshme e bukurisë së tij mashkullore, që i tërhiqte e i çon-

te ato vajza drejt tij, e largonte atë gjithnjë e më shumë prej tyre. Dhe, si pa e kuptuar, ai filloi të ngulitte në vetëvete një qëndrim të ftohtë e mospërfillës, që vinte e bëhej një me atë trupin e gjatë e delikat, me ata flokë të verdhë e sy të kaltër. Kudo që ndodhej ai, si të thuash, ishte një dhe i tëri në vetëvete. Kurkush tjetër gjer atëhere s'kishte mundur të futej në jetën e tij. Kurse kjo... Djali pa përsëri fytyrën e hequr. më atë hundë të vogël, të ngjitur si me dorë, të vajzës e qeshi.

— Pse qesh? — Ajo e shikoi atë në sy.

Edhe në ata sy s'kishte asgjë të veçantë. Dy sy të zez, po pa ato vezullimet kërkëronjëse, që vijnë e qëndrojnë përherë në shikimet e vajzave. E, megjithatë, ajo, si një predhë e ardhur prej diku, goditi e shpoi tërësinë e paprekshme të tij. Dhe ai e ndjente se si tani ajo kridhej gjithnjë e më thellë në qënjen e tij. Ai vazhdonte të ruante atë qëndrimin e ftohtë e mospërfillës. Po tashmë gjithshka ishte e jashtme. Kurse brenda në të, ajo vullnetare me atë trup të vogël, po të lidhur e të shkathët, me atë fytyrë nga më të rëndomtats, e kishte shkërmoqur si me dorë atë qetësinë e brendshme të tij.

— Pse qesh? — tha ajo përsëri duke e shikuar në sy.

— Shoh se si të dridhet buza.

— Është shumë ftohtë — tha vajza dhe u afrua më pranë tij.

Nga spondi i karrocërisë, ata shihnin pas kamionat, që vinin njëri pas tjetrit. Udha zgjatej gjithnjë e largohej në drejtim të kundërt të tyre. Fusha, kodrat, lumi dhe pastaj ajo rrugë e mbuluar në borë sikur shkëputeshin e çdo çast fluturonin tutje. Kurse ata ngjiteshin parresh-tur përpjetë. Djali kërkoi me dorë cepin e kuvertës, zgjati kokën e shikoi pas. Para tyre ecte një kamion. Tej në thellësi të bardhë ngriheshin malet. Moti ishte i vrënjtur dhe retë e zeza gjithnjë e më tepër po uleshin mbi tokë.

— Po vjen stuhia — tha ai ngadalë. Në atë çast cepi i kuvertës ra dhe i mbuloi përsëri kokën. Ai u kthye

dhe shikoi vajzën, që qe ngritur përgjysmë mbi thasët me gëlqere, ku ishin ulur dhe tërhiqte fort mushamanë.

— Do të ftohesh. Mbulohu — i tha ajo me zë urdhëronjës dhe e afroi pranë vetes. I bindur, ai u mbulua si më parë. I hodhi shikimin e vet të ftohtë vajzës, që kishte pranë. Duke e shikuar në sy, ajo zgjati dorën dhe i kapi flokët; dhe ja tërhoqi fort, fort, duke mbledhur grusht dorën e saj të vogël. Vetëm kur ndjeu të mbushet me atë lëmsh floku, ajo dorë sikur u qetësua. Ai buzëqeshi. Dhe kërkoi që edhe në atë buzëqeshje të ishte disi mospërfillës dhe i largët. Po e dinte se ajo nuk shqetësohej fare për atë pamje të jashtme të tij. Ashtu kishte qenë ai edhe në fillim. Edhe atëhere ai as që e kishte vënë re vullnetaren me trup të vogël e të lidhur, me fytyrë të hequr, me atë hundë majuce në mes, që e shikonte, e shikonte dhe gjithnjë e më shumë i afrohej. Ndonjë tjetër në vendin e saj, ndofta, as që do të kishte guxuar të ëndërronte për këtë student flokë-verdhë, trupgjatë e delikat, si në pamje ashtu edhe në sjellje të tij. Kurse ajo sa e pa, sikur mendoi: «Ky është imi!». Dhe ashtu shkoi drejt tij, duke menduar me vete: «Ky është imi!». Vullnetarët të gjithë së bashku i caktuan të ndërtonin një shkollë të shembur në Qer., një fshat afër Shup. Ajo punonte pranë tij, po ai as që e vinte re. Gjithë kohën punonte e bisedonte me shokët e shoqet e universitetit. Kurse ajo e shikonte pareshtur. I jepte tullat prej dorës së saj dhe ky ja përcillte pastaj të tjerëve me radhë. Dhe ashtu ata bisedonin e qeshnin njëri me tjetrin. Kurse ajo pranë tij mendonte: «Ky është imi!». Dhe i qëndronte pranë. Dhe e shikonte në sy. Po ai ishte po ai: i ftohtë, mospërfillës. Ashtu punuan ata orë të tëra, kur në një çast ajo i tha:

— Ju student jeni?

Ai uli kryet mbi atë fytyrë të imtë me ata dy sy të zez, që po e shikonin drejt.

— Po — tha. Dhe me atë buzëqeshjen e vet mospërfillëse pyeti:

— Po ju?

— Unë jam punëtore — tha ajo duke e shikuar drejt në sy.

— Punëtore?

— Po, vjet mbarova maturën e tani jam rroba-qepëse.

Ai vazhdoi të punonte, po tani ndjente se ajo nuk i largohej. Nuk iu largua as të nesërmen, as të pasnesërmen. Punonte përherë me të. Dhe pranë tij hante bukë e pushonte. Herë-herë bisedonin dhe ai buzëqeshte me atë qëndrim të ftohtë të tij. Po në një pushim, ai u fut midis gërmadhëve të shkollës së vjetër, bëri pak vend dhe u shtri, i lodhur, të flinte pak. Ajo e kërkoi dhe e gjeti. Ai ishte shtrirë në tokë dhe kishte mbështetur kokën mbi pëllëmba. Dhe kishte mbyllur sytë. Ajo u afrua dhe u ul pranë tij.

— U lodhe? — e pyeti.

— Dua të fle pakë...

Ajo e zuri prej flokësh fort, fort. Ai e pa dhe qeshi. Dhe i mbylli përsëri sytë. Atëhere ajo u ul mbi të dhe e puthi. Ai hapi sytë i çuditur. Për herë të parë e puthte një femër. Dhe gjithshka ishte kaq e zakonshme, sa edhe fytyra e saj, me atë hundë majuce të ngjitur si me dorë.

Edhe tani në spondin e karrocërisë së kamionit ajo e kap për flokësh. Dhe ai i buzëqeshte me atë buzëqeshjen e vet të ftohtë. Ajo ishte dashuria parë, që papritur lindi atje në tërmet, midis gërmadhëve. Atij as ndër mend nuk i shkante, po ajo erdhi vetë me atë fytyrë të zakonshme femre. Dhe ai e pa dhe ndjeu diçka të pashpjegueshme, diçka që s'e kish ndjerë asnjëherë tjetër. Dhe kjo «diçka» gjithnjë e më thellë po hynte në qenjen e tij.

Tymi i bardhë mbulonte tejprtej thellësinë e asaj krahine malore. Fërfilliza sillte dhe hidhte pushin e imtë të borës mbi xhamet e kabinës. Fshesat pa ndërprerje pastronin fushën e qelqtë para shoferit të Skodës. Po

kokrrizat mvishnin përsëri pamjen para syve të tij. Dhe gjithshka mbulohej në një mjergull të bardhë. Skoda ecte përmes asaj fërflize. Disa herë maqina kishte ngelur. Shoferi kishte zbritur e kishte kontrolluar pompën e naftës se mos i kishte marrë ajër, ja kishte nxjerrë ajrin dhe ishte nisur përsëri. Tani ai e dinte se nafta nuk shkonte në rregull. Ku? Ai s'mund ta thoshte dot. Po nafta nuk shkonte mirë. Kujtimi i vetëm qëndronte në timon e, duke shtrirë trupin përpara, përpiquej, midis tymit të borës, të shihte xhadenë. Kishte veshur xhaketën bojë hiri dhe jaka e saj e ngritur i mbulonte grykësen e fanellës së trashë. Ai kishte ftohtë. Edhe aty brenda në kabinë ndjente se si trupi po fillonte t'i dridhej nga të ftohtit. Ktheu kryet e nga dritarja e vogël pa karrocërinë të mbuluar krejt në borë. Çadrat e kuverta zbardhonin. Duke parë ato, shikimi i shoferit depërtoi tej mjergullës së borës. Atëhere ai pa një varg të gjatë grash, të ngarkuara në shpinë. Ashtu ato largoheshin prej xhadesë e i ngjiteshin malit. Shoferi e kuptoi që gratë e ngarkuara mbarnin materiale. Rreshti i tyre gjithnjë e më shumë langohej e humbiste prej shikimit të shoferit i mjegulluar nga ai tis i imtë bore.

I shtrënguar në timon, Kujtimi dëgjonte gumëzhitjen e metaltë të motorit, që çante nëpër frulli. Herë pas here, nëpër atë gumëzhitje, ai kapte kërkëllimën e zinxhirëve të rrotave. Kur maqina përshkonte pjesë të xhadesë të mbuluara me shtresë të trashë kallkani, ajo kërkëllimë e thkeshme, që vinte nga poshtë, sikur rendte dhe i printe përpara gjëmimit të motorit. Thellë nëpër tymin e borës shoferi dalloi diçka të zezë, të vogël, që qëndronte në mes të udhës. Ai mendoi se do të ishte ndonjë shtazë, po sendi nuk lëvizte prej vendit. Bora sitej e dendur para tij e, sa më shumë afrohej, ndjente se aq më tepër rritej e përcaktohej ai send nëpër atë mjergull. I vetëm, shoferi e përqëndroi shikimin e tij aty. Skoda afrohej. Sendi gjithnjë e më tepër zmadhohej dhe përherë e më i tejdukshëm bëhej tisi i bardhë, që pengonte shikimin e shoferit. Kur u afrua pranë

Skoda, ai pa shtëllunga tymi, që shfrynin në ajër. Pastaj para tij, nëpër mjergull, doli një traktor i madh. Traktori, me motorin të ndezur, kishte qëndruar ndanë rrugës. Skapamentua e zezë tundej e shfrynte pa pushim. Shoferi e ngadalësoi fare Skodën. Duke shikuar nëpër kabinë të traktorit, ai përpiqej të dallonte traktoristin. Në fillim pa një kokë njeriu, që qëndronte drejt e palëvizur. Skoda po afrohej pranë, kur traktoristi lëvizti e nga xhami i vogël i kabinës, shoferi pa një fytyrë djaloshi, që po qeshte. Përmes xhamave dhe mjergullës feksnin dhëmbët e tij të bardhë. Sa pa ata dhëmbë të fortë e të bukur, Kujtimit iu kujtua ai traktoristi i natës së kaluar, kur kish rënë tërmeti te ajo shtëpia në Çhup. Skoda u ndal. Shoferi hapi kabinën dhe u hodh në tokë. Edhe traktoristi hapi kabinën e vet.

— Për hair! — i thirri nga lart shoferit.

— Si je?

— Mirë. Ti për ku kështu?

— Për Seb.

— Ohu!

Traktoristi kërceu në tokë. Ai shkoi e u përshëndosh me shoferin. Po aty midis maqinave era të grinte dhe ata të dy, kokë më kokë, u shtytën para turinjve të traktorit. Në shtrojerë traktoristi shikonte shoferin në sy dhe qeshte, duke treguar ata dhëmbët e vet të bardhë.

— Sa mund të jetë ora?

— Dymbëdhjetë — dymbëdhjetë e gjysmë.

— Po... po... po...

Shoferi rrahu pëllëmbët e veta pas xhepeve të pantallonave. Kërkoi paqetën e cigareve.

— E shumta edhe tri orë ditë ka — tha.

— Po të ishte moti i mirë, mund të arrije me ditë, po me këtë borë... Gjer në Os. Xhadenë e ke të hapur, pastaj vështirë do ta kesh. Udhë është e parratur.

Shoferi nxori cigaren. Me dorë, që i dridhesh prej

të ftohtit e ndezi. Pastaj shikoi paqetën. Ajo ishte e zbrazët. Ai e mblodhi shuk në grusht dhe e flaku mbi borë.

— Ngordha urie — tha. — U nisa pa ngrënë gjë.

— Po kam unë... — Dhëmbët e bardhë të traktoristit prapë vezulluan aty para tij. Ky u kthye pas, vu-ri këmbën mbi zinxhir të traktorit e kërceu lart. Shoferi qëndroi aty vetëm. Mbante cigaren midis grushteve dhe e thithte duke kërkuar të ngrohej në zjarrin e saj. Kishte ftohtë dhe aty jashtë ndjente se si po fillonte t'i dridheshin buzët. Filloi të lëvizte sa andej këndeje, po nuk dilte më tej turinjve të hekurt të traktorit. Matanë tërbohej era. Traktoristi erdhi duke mbajtur në një dorë diçka të mbështjellë në një copë karte e në tjetrën një shishe konjaku përgjysmë. Shoferi ja mori kartën nga dora. E hapi. Aty kishte një copë bukë e një rrotë sallami.

— Vetëm këto më kanë mbetur — tha traktoristi.

Kujtimi s'u përgjegj. Ai filloi të kapërdinte bukën e sallamin dhe shikonte traktoristin. Fytyra e tij e vogël nxinte e tëra prej tymit të traktorit, ndërsa dhëmbët, kur qeshte, i zbardhonin. Shoferi e shihte dhe i kujtohej ajo nata e kaluar, kur hija e madhe e llogaritit, e tmerruar, i kërceu në kurriz dhe brofi jashtë derës. Shoferi pa shishen e konjakut në dorë të traktoristit.

— S'e ke pirë?

— Cilën?

— Ajo është e mbrëmshja? — pyeti duke ngrënë e duke treguar me kokë shishen.

— Joo... këtë na e dhanë sot. Po është shumë ftohtë. Era fryn poshtë nga të çarat. Pi sa të duash konjak, prapë esëll je. Dhe ngrin.

Mendja e Kujtimit fluturoi te Skoda.

— Nuk më shkon në rregull nafta — i tha përnjëherësh e me gojën plot traktoristi.

— Pse?

— S'e di. S'e kuptoj nga më merr ajër. Kontrollova tubat pompacinë...

— E pe serbatorin? Ndofta ka pislëqe.

— Jo — tha shoferi — s'e kam parë. Po s'më duket ta ketë fajin ai.

— Ta shohim.

Shoferi me të shpejtë kapërdiu kafshatën e fundit.

— Shkojmë — tha.

Ata shkuan te Skoda. Era frynte e egër, po, duke u mbajtur te njëri-tjetri, shoferi hapi serbatorin dhe nafta filloi të derdhej me gurgullim. Kujtimi shkoi nëpër të dorën. Lëngu ishte i pastër. Ai mbushi pëllëmbën.

— Jo tha më në fund — nafta vetë s'ka gjë. Po ajo diku nuk shkon.

— Ta hapim motorin?

— S'kam kohë. Ishalla më çon. — Shoferi mori shishen e konjakut nga dora e traktoristit.

— Gëzuar.

— Për të mirë.

Ai piu, piu, piu. Shihte lëngun e verdhë se si i afrohej fundit të shishes. Po ai s'pushonte.

— Ta piva të tërë — i tha më në fund.

— Po të duash, merre.

— Jo. — Ai ja ktheu atij shishen. Dhe u drejtua nga kabina e Skodës. — Duhet të nisem — tha. — Dita është e shkurtër shumë. — Hapi derën dhe hipi lart. Traktoristi i shkonte pas. Kur shoferi u mat të përshëndoshej, traktoristi zgjati përpara fytyrën e tij të nxirë prej tymi e i thirri:

— Patjetër duhet të shkosh sot nëpër shtuhi?

Shoferi nxori trupin jashtë e u përkul mbi traktoristin. Po e shikonte atë thellë në sy, kur ndjeu se fytyra e tjetrit u davarit e në vend të saj, para tij u shfaq ajo fytyra e skuqur prej thëllimit e atij njeriu me ballin katror të futur në kokore, që e kish nisur atë ditë nga Shup. Njeriu qëndronte tani aty nën të, midis erës e borës. Shoferi e shikonte e, duke e shikuar, ashtu i tha ngadalë:

— Natën atje bagëtia qajnë, si njerëz... Më dëgjon?
Qajnë, si njerëz...

Dhe shtypi këmbëzën e gazit. Skoda u nis.

Sa më shumë i afroheshin Seb., aq më tepër gazetaret nxitonin nëpër atë rrugë fshati të rrahur prej kafshësh e malësorësh. Bora ngrihej gjer mbi gju, po ata të dy sikur ndjenin forcën tërheqëse të fshatit, që tani nuk ishte më larg se gjysmë ore prej tyre. Më në fund edhe ata po arrinin. Një pjesë të udhës atë ditë e kishin bërë së bashku me një grup fshatarkash me kafshë të ngarkuara. Ato shkonin të bluanin drith në mulli. Fshatarkat ishin veshur me rroba të reja malësorësh të mbuluara me ngjyra të ndezura të kuqe, të verdha e të bardha. Nën xhamadanët e leshtë, u shiheshin këmishat e bardha të qendisura me dorë. Duke i parë ashtu, gazetarit bjond iu kujtuan ato këngët tona të vjetra të mullixhinjve. Po udha aty ndahesh. Fshatarkat me kafshët e ngarkuara morën teposhtë, kurse ata vazhduan udhëtimin e tyre për Seb. Me këpucët gjysma, të qullura e të shkrehura prej bore, me mëngët e pantallonave të lagura, duart në xhepat e xhybit, gazetari bjond ecte përpara. Pas tij vinte shoku me çizmet, me kokoren në kokë dhe atë stapin e madh prej vidhi në dorë. Aty udha ishte disi e pjerrët dhe ata të dy gati sa s'po rendnin. U merrej fryma, po s'ndaleshin.

Gazetari bjond s'e kuptonte as vetë përse atë ditë i fluturonin në kokë mendime nga më të ndryshmet dhe herë-herë nga më të çuditshmet; i përziheshin njëri me tjetrin, shkëputeshin e përsëri shkriheshin midis tyre. I kujtohej ajo dhoma e shtabit në Os. në barakën prej populiti, ata dy fshatarë të heshtur e të menduar dhe Andrea me atë kokën e madhe, të bardhë e të rruar, që hapte krahët aty para tij e thërriste: «barabar». Pastaj midis këtij mendimi i lindte tjetri. Dhe ai e shihte njerëzimin të vogël, fëmijë, që rrinte ulur mbi një gur dhe i menduar, shikonte zogjtë e qiellit dhe i kishte zili.

Njerëzimi donte edhe ai të fluturonte nëpër qiell. Dhe, si duke luajtur, përgatitte një palë krahë të hollë e të lehtë dylli, dhe i ngjifte në shpatullën e vet dhe nisej... Gazetari bjond qeshi. U kthye pas e shikoi shokun. Ky me stap në dorë, me kokoren ngjeshur në kokë, ecte e s'bëzante. Atëhere gazetari bjond u nis përsëri për rrugë. Dhe në kokën e tij, ku tani ishin mbyllur hapësirat e kaltërta të qiellit e të detit, ai mbante njerëzimin, që me ata dy krahë dylli në sjetull fluturonte mbi valë. Gazetari ecte dhe ndiqte atë fluturim, kur përnjëherësh nëpër të vëngoi ai gjësim i thellë, i papërmbajtshëm i asaj autokolonës së mbrëmjes së kaluar që çante luginën midis maleve të mbuluara me borë. Nëpër atë gjësim në kokën e gazetarit bjond sikur shkrepëtinë vetëtimat dhe krahët prej dylli u shkrinë. Njerëzimi përmbyses nëpër valë të detit. Krahët prej dylli nuk u shkrinë nga ngrohtësia e diellit, po nga zjarri i vetëtimave të mendimit. Kurse nëpër kokë të gazetarit vazhdonte të gjëmonte ajo autokolonë e shqetësuar, që shkante drejt njerëzve, që kishin nevojë për të. Ajo rrapëllimë e papërmbajtshme, e gjithanshme dritash e gjëmimesh e çoi gazetarin përsëri drejt qiellit. Dhe ai pa njerëzimin përsëri të sulmonte qiellin, po tani jo më me krahë dylli, po me anije gjigante. Dhe përnjëherësh në kokën e njeriut klithi një zë foshnjeje. Gazetari ecte nëpër borë. Herë pas here ndjente dhimbjen e brinjës së shembur, po ajo ishte një dhimbje që mund të durohej. Ngrica e bora e kishin shpëtuar natën e kaluar nga dhëmbët e zinxhirëve të «Arushës» së Lecit. Gazetari ecte e dëgjonte se si në kokë i uturonte ai gjësim kozmik e nëpër të kapte atë klithje foshnjeje. Klithma përshkonte, si një rreze, tërë atë gjësim dhe gazetari e dëgjonte... e dëgjonte... dhe donte ta përcaktonte, cila foshnjë ishte ajo dhe ku e kishte dëgjuar atë zë. Ndërkohë qielli mbi të ishte mbushur me fytyra njerëzore: Hëna, Venusi, Marsi... Ai zë... Ai zë... Gazetari bjond qeshi. Qëndroi në vend dhe përnjëherësh u kthye nga shoku.

— Të kujtohet? — i tha.

— Çfarë? — Ky e shikoi atë në sy.

— Të kujtohet ajo foshnje në Fab.? — Po aty ai u kujtua që Nikua nuk kishte qenë atëhere me të. Ai kishte qenë me një shok tjetër.

Asaj dite maqinën ata e kishin lënë tej në xhade. Dhe vetë kishin zbritur në fshat. Atje shkuan ndër objekte të ndryshme, u takuan e biseduan me njerëzit, mbajtën shënimet e nevojshme dhe pastaj punuan edhe ata për ngritjen e shkollës së fshatit. U nisën kur po perëndonte dielli. Mali ishte shumë i përprjetë. Udhë e ngushtë, shkëmbore. Ata u thanë, sidomos për ujë. Po i afroreshin xhadesë, kur në muzg dëgjuan një lehje qeni. Hija e një shtëpie u duk nga larg. U kthyen andej. Ajo ishte një shtëpi e gurtë gati e rrëzuar prej tërmetit. Po në një dhomë të ulët të saj kishte njerëz. Ata hynë aty dhe kërkuan ujë. U dhanë dhe ata pinë. Tek po rrinin ashtu në këmbë, dëgjuan një klithmë foshnjeje. Foshnja qante me ngashërim nën shpërgaj me atë zërin e saj çjerrës. Ata pyetën dhe njerëzit e shtëpisë u thanë se ajo foshnje kishte lindur atëhere kur ish duke rënë tërmeti. Emër akoma nuk i kishin vënë. Ai zë foshnjeje kishte mbetur e ishte tulatur diku thellë në ndërgjegjen e gazetarit bjond. Ky pothuajse e kishte harruar atë, dhe ja tani po e dëgjonte sërish...

Seb. po afronte. Po tashmë të dy gazetarët ecnin shtruar. Nuk nxitonin, si pak kohë më parë. Gazetari bjond mendonte mbi gjithçka kishte parë ato ditë në tërmet dhe përsëri e kuptonte se këtu tërë ajo mori fenomenesh, karakteresh njerëzore e kontradiktash shpërthente gati në sipërfaqe të jetës. Dhe mplekseshin e kapërtheheshin njëri me tjetrin. Dhe përsëri veçoheshin. Ai nuk e kuptonte përsëri ajo uturimë e automkolonës i ndolli atë rregëtimë kozmike. Ç'ishte ajo klithmë foshnjeje, që u ngrit papritur e pakujtuar midis tyre. Ai nuk e kuptonte, po, disa çaste më parë, në kokën e tij ato u përziën njëra me tjetrën dhe përsëri u veçuan...

— Ja edhe Seb. yt... — dëgjoi ai shokun të fliste pas. Nikua ishte i lodhur, po nëpër zërin e tij dridhej ajo burmë e përhershme ironie.

Gazetari bjond mendoi t'i thoshte se atje në Seb. kish njerëz, që i pritnin, që kishin nevojë për' ta, ashtu si edhe këta kishin nevojë për ta. Sepse njeriu gjithnjë ka nevojë për njerinë... Po këto mendime iu dukën të lehta e të përgjithshme. Kurse ai dëshëronte tani t'i thoshte shokut të vet diçka më konkrete e tokësore.

— Jeta... — filloi gazetari bjond.

Po ai tjetri e ndërpreu përnjëherësh:

— Jeta është jetë.

Atëhere gazetari bjond pa atë dritë si në të përënduar në sytë e kolegut e tha:

— Ashtu është. Tërmeti, shtëpi të shembura, njerëz e bagëti të vrara; pastaj këta fshatra malorë e të largët, pastaj vullnetarët, pastaj ajo mbledhja mbrëmë në shkollë; ish-partizani i sëmure dhe ajo grua e madhe me fytyrë të zezë, të fuqishme, që, duke ngritur velenxën e shtratit, i thotë të shoqit: «Ti pse dëshpërohesh...» Pastaj... pastaj... Pastaj... Dhe këtu biseda për njerinë, për kozmosin, për Venusin me fytyrën e bukur të femrës... Kurse Seb... ja ku është. Më në fund ne arritëm... Ti s'më kupton, ë?!

— Jo. — Kjo fjalë shpëtoi përnjëherësh, vetiu nga buzët e njeriut me fytyrë të rrumbullakët pikalosse. — Jo — tha. — S'të kuptoj. — Po në çast ai kuptoi gjithçka. Kuptoi përse ai tjetri, në çdo hap të vetin, në çdo njeri, në çdo ditë, kërkonte e zbulonte diçka të re, që i jepte forca, e përtërinte... dhe e bënte të palodhshëm; e bënte të rendte me dashuri të pashtershme drejt njerëzve... Dhe për këtë ai i ishte dukur kolegut të vet i lehtë, naiv. Kurse tani gazetari me fytyrë pikalosse kuptoi se shoku i tij në çdo ngjarje të veçantë, në çdo njeri kërkonte e gjente atë të përgjithshmen, të pandalshmen, që nuk e shihte dot vetë. Ai, Nikua. Vetë ai nuk e kishte parë dot as atëhere kur kishte qenë më i ri. Ndofta kjo i kishte munguar tërë jetën. Tani

ai po i kuptonte të gjitha këto. Edhe atë pse kështu kaq i bindur ishte nisur mbrëmjen e kaluar nëpër atë natë pas atij djali të ri... Po atij ai i tha: «Jo, nuk të kuptoj...»

Në Seb, u ndërtuan shtëpitë, që duheshin meremtuar. U ngritën gjithashtu të tjera me material të nxjerrë nga gërmadhat. Inxhinierja e xha Mihali kishin menduar të ndërtonin më tepër, po tjegullat, dhogat, gozhdët ishin dëmtuar shumë. Pastaj gëlqerja, që ndodhej në fshat, ishte e pakët. Njerëzit ngritën ç'mundnin të ngrinin. Prej fshatrave afër erdhën disa baraka portative. Edhe ato u montuan. Disa familje i lanë çadrat e hynë ndër banesa. Puna nuk u ndërpre. Prej gërmadhëve njerëzit vazhdonin të nxirrnin gurë, dërrasa, hekur... I grumbullonin e i sistemonin mënjanë. Sapo të vinte ndihma e të fillonte ngritja e fshatit në front të gjerë, ato mund të përdroreshin. Filluan menjëherë të hapeshin themelet e godinave të reja, që do të ngriheshin, themelitë e shkollës (ajo ishte rrafshuar përtokë), ato të kryesisë së kooperativës; kurse ato të dyqanit të fshatit nuk kishin nevojë. Magazina nën tokë qëndronte e paprekur. U hapën edhe themelitë e disa shtëpive banimi. Ndihma pritej të vinte me sot me nesër dhe po kryheshin punimet përgatitore. Shtëpitë do të ngriheshin sipas projekteve. Familjet e mëdha patriarkale, me tre-katër kurora brenda, vetiu do të ndaheshin. Kurse kishte nga ata që ishin mësuar të jetonin ashtu, bashkërisht të gjithë. Që të gjyshi 90-100 vjeçar, e gjer te mbesa, apo nipi gjashtëmuajsh. Bashkë. Kështu kanë pasur jetuar ata në të kaluarën, kështu do të dëshëronin... — Po si mund ta ngremë ne fshatin ashtu si kaqenë?! — U thoshte Vera fshatarëve. Tani atë nuk e quanin më «inxhinierë». Kushdo e thërriste në emrin e saj, Vera. Dhe të gjithë e kuptonin se ajo napë e ftohtë, e largët, që qëndronte midis tyre, kishte rënë së bashku me atë emër «inxhinierja». — Si mund ta ngremë ne

fshatin ashtu si ka qenë, me ato shtëpi të mëdha, me disa dhoma të gjëra? Në çdo dhomë mblidheshin e jetonin 10-15 njerëz. Kurse nën dhoma ngrihej hauri i kafshëve. Tërmeti e rafshoi Seb. Po ne nuk e ngremë vetëm fshatin...

Megjithëse binte borë, brigadat kishin dalë në punë. Fshatarë e vullnetarë hapnin themelet e një ndërtese të re. Vera ishte aty. Kishte punuar si të gjithë dhe tani po çlodhej brenda një grumbulli gërmadhash. Vajza ishte djersitur. Ajo ngriti lart jakën e xhybit dhe u mbështet në dërrasën e thyer, që qëndronte midis dy gurëve.

— Ne nuk ngremë vetëm fshatin... — Vera fliste ngadalë. Ajo shihte fshatarët rreth saj. Të skuqur nga puna, të lodhur e të djersitur, ata shkundnin gurët nga bora dhe venin e uleshin aty në strehë. Herë pas here vajza dëgjonte ndonjë bisedë me zë të ulët. Po ajo vazhdonte të fliste. Ngadalë, e qetë. — Ne ngremë jetën — thoshte ajo. — Përpara, të ngrije një fshat ishte gjë e madhe. Një fshat të tillë, si Seb. e kanë ngritur shekuj — tha. — Edhe katërgjyshët tuaj...

— Ashtu është. Të lumtë goja — tha një plak. Ai nxori qesen prej gjiri. Mori prej beli çibukun dhe e shkundi mbi gurin, ku ishte ulur. — Të lumtë goja, moj vajzë, — i tha Verës. — Atë që na shkatërroi tërmeti e kishin ndërtuar të gjithë, ne edhe gjyshrit tanë. — Plaku mbushi dorën me një fqollë duhan dhe e rrsi në çibuk. Pastaj filloi të fërkonte me buzë të strallit fijet e eshkës. — S'është lehtë — tha me kokën ulur mbi strall. — S'është lehtë. Një fshat i tërë: dje ishte, sot s'është...

Vera shihte atë plak të ulur mbi gurë. Këmbët e tij, në opinga llastiku e çorape të leshta, ishin kredhur në borën e trashë. Vajza e shikonte dhe, sapo ai mbaroi, tha:

— Po ne sot fshatin mund ta ndërtojmë brenda disa ditëve...

— A thua?! — Koka e thinjur e plakut përnjëhe-

rësh u ngrit prej strallit. Ai ja nguli sytë e vegjël vajzës. Vera pa si rreth atyre syve buçiti një kurorë e tërë shkëndijash ngjyrë kafe. — A thua? — Murmuri plaku, duke shikuar vajzën.

— Brenda disa ditëve... — tha ajo ngadalë. — Po ne nuk mund ta ngremë fshatin ashtu siç ka qenë më parë. Sepse ne nuk ndërtojmë vetëm shtëpitë e shkaktërruara. Qysh tani, në themelet e këtyre shtëpive ndërtojmë edhe jetën e re. — Vajza mbylli sytë. E lodhur, ajo vazhdonte të fliste. Tani ishte mësuar dhe e dinte se këta fshatarë, prej të cilëve rreth saj dikush pinte cigare e shihte borën që binte, dikush me një thumb druri gërvishte tokën e bënte figura mbi të, e dëgjonin me vëmendje.

— Ne ndërtojmë socializmin — thoshte ajo, gjithnjë me sy të mbyllur, e kredhur në xhybin e vet. — Dhe socializmi kërkon që fshati të jetë i përparuar, i qytetëruar. Me shtëpi gjithë ajër e diell, me dritë elektrike, me ujë brenda... — Vera fliste, e, duke dëgjuar veten e saj, e kuptonte, se edhe tani s'po thoshte asgjë të re. Përsëritte ato që kishte lexuar e mësuar. Por tani vajza nuk zemërohej me veten e saj.

— Ne do të ndërtojmë shtëpi të reja me kubaturë të caktuar për çdo frymë, për çdo kurorë; do të krijojmë qendrën e fshatit; do të sistemojmë vorrezat; shtëpitë do t'i mbledhim. Ata, që janë larg mbi shpatullat e maleve do t'i sjellim poshtë. Njeriu i vetëm bëhet i egër — tha vajza.

— Po a nuk ndahen njerëzit kështu?

Vajza hapi sytë. Plaku thithte llullën e tij e, nga streha e shtëpisë së rrëzuar, shikonte jashtë fqollat e borës. Era i lëkundte ato nëpër ajër, si flutura me krahë të hapët.

— Çfarë? — e pyeti vajza.

— A nuk ndahen vëllazëria kështu?

Dikush nga fshatarët përrreth lëvizi.

— Oh! — vajza qeshi. — Pse të ndahen? — tha ajo. — Ashtu njerëzit bashkohen më shumë. Juve ju

duket sikur në familjet e mëdha patriarkale, ku dëgjo-
het vetëm fjala e babait apo e gjyshit, ka më tepër
dashuri... Nuk është e vërtetë... Atje ka më tepër
shtypje...

— Si, domethënë unë shtyp djalin tim? nusen ti-
me? — Plaku fliste e, i menduar, shikonte borën, që
binte. Dhe thithte çibukun. Këmbët i mbante gjithnjë
të kredhura në shtresën e borës. Çorapet e zeza, të le-
shta, me vija të kuqe, i ngjiteshin gjer lart.

— Ti, xha Ymer, je baba?

— Unë, moj bijë jam baba... jam edhe gjysh...
— tha plaku duke shikuar gjithnjë atë mot të mbu-
shur me flutura bore.

— Po më parë ju jeni njeri, apo jo?

— Si?

— Më parë ju ishit njeri. Dhe u martuat — u bë-
të burrë; pollët — u bëtë baba; u martuan fëmija e
pollën, — u bëtë gjysh. Këto janë emra — tha vajza
ngadalë. — Po ju përsëri jeni njeri. Dhe gruaja, dhe
çupa, dhe djali... dhe ata janë njerëz...

— Ashtu është. — Plaku u kthye nga vajza. Ai
po e shikonte atë në bebëz të syrit. I ra çibukut mbi
gurë e shkundi hirin. — Ashtu është — tha përsëri
ngadalë.

— Dhe njeriu e shfrytëzon njerinë. Ka raste kur
edhe babai e shfrytëzon djalin, edhe vjehrrin nusen...

Plaku uli kokën. Tani ai po shikonte opingat e veta
të kredhura në borë. Hapi qesen e futi në të çibukun.

— Të them të drejtën, kur ju dëgjoj juve të rinjve,
unë ju jap të drejtë — tha plaku ngadalë. — Po... rri
e mendoj e sesi më vjen... si për të qarë, dhe si fri-
kë... Ne kështu jemi mësuar të jetojmë. Tani dëgjoj-
më edhe nga fëmijët tanë: «S'mund të jetohet më kë-
shtu!» Dhe mua m'i ka ënda ato që thua ti... po pra-
pë... Si do të jetojmë ne, xhanëm?

— Si në qytet — tha dikush pranë tij. Po plaku
s'u kënaq nga ajo përgjegje.

— Vera, kur do të vijë ndihma, moj bijë? — E
pyeti ai ngadalë vajzën.

«Kur do të vijë ndihma...» Të gjithë heshtën. Ajri sikur u bë më i ftohtë e më i rëndë. Të gjithë ata, që ishin aty, prisnin. «Kur do të vijë ndihma». Pjesa më e madhe e fshatit ishte akoma jashtë, nëpër kasolle e çadra. Fëmijët ngrinin. Sidomos netve. Oh! ato net dhjetori, të gjata, sa më s'bëhet; pa fund, midis borës dhe stuhisë së maleve.» Kur do të vijë ndihma». Vera e dinte që xha Ymeri, i ulur mbi majë të gurit nën gërmadha, pranë themeleve të porsahapura, nuk pyeti për të ndërruar bisedë. Përkundrazi, gjithë ato biseda rreth fshatit, shtëpive të reja e dritës elektrike, të gjitha ishin të lidhura me këtë: «Po, kur, më në fund, do të vijë ndihma?» Fshatrat përreth po ngriheshin në këmbë. Çdo ditë vinin lajme në Seb. Dhe çdo ditë thuhej se me sot me nesër edhe aty do të fillonin punimet. Por gjer kur? Njerëzit kishin qëndruar dhe kishin duruar. Po durimit po i vinte fundi. Vera e ndjente këtë, nga bisedat e nënzëshme të fshatarëve, që shuheshin sapo të afrohej ajo. Xha Ymeri qëndronte mbi gurë me o-pingat e lastikta kredhur në borë. Të tjerët heshtnin. Dikush në këtë çast kruante kokën, dikush vazhdonte të xhgaravitte mbi borë me cipal druri. Po Vera e dinte, të gjithë ata ishin përqëndruar te ajo pyetja e xha Ymerit dhe donin të dinin: «Kur, më në fund do të vijë ndihma?»

— Sot — tha ajo. — Sot — tha vajza përsëri.

— Me këtë mot? — pyeti dikush.

Vera s'u përgjegj. Atëhere ai që pyeti filloi të qesh-te. Ajo e qeshur sikur përzihej me erën dhe binte mbi ata njerëz me ato fqolla të ftohta bore. Duke dëgjuar atë të qeshur, vajzës iu duk sikur dikush me dorë po i ripte besimin që kishte mbi të tjerët. Dhe ajo po mbe-tej vetëm me veten e saj. Po ç'ishte ajo? Një vajzë e re dhe e pafuqishme para asaj fatkeqësie të madhe... Dhe prapë ajo tha ngadalë:

— Sot... gjallë a vdekur...

Dhe e kuptoi se edhe tani përsëriti fjalët që i kish thënë ai tjetri natën e kaluar në telefon...

Ajo ishte histori e katër brezave. Dikush edhe sot e kësaj dite e tregonte atë histori malesh me krenari. Po ajo ishte një histori e dhimbshme. Atëhere Gjokajt kishin rënë në gjak me Bodinakët. Këta të fundit ishin më të shumtë e më të fuqishëm. Dhe Gjokajt u detyruan të ngjiteshin në mal. Një orë larg fshatit, midis shkrepave, ata ngritën kullën e tyre. Dhe që andej vazhdonin luftën me hasmët e vet. 45 burra nga të dy shtëpitë mbetën të vdekur prej plumbi. Herë e kishin këta, herë e kishin ata, radhën për të marrë gjak. Burrat faroheshin. Dhe ashtu si faroheshin, ashtu edhe lindnin e gjelbëronin sërish. Dhe sërish ata t'i kositte pushka. Po ky ishte nder. Gjokajt e varfër e trima vazhdonin luftën kundër hasmëve të vet. Dhe do ta vazhdonin gjer në fund, po erdhi partia e i pajtoi gjatet. Gjatë luftës nga familja e Gjokajve ranë tre meshkuj kundër nazistëve. Po Gjokajt nuk u ulën poshtë në fshat. Jetonin në mal. Edhe kur ra tërmeti ata nuk zbritën poshtë. Gjysma e kullës u shemb dhe ajo që mbeti ishte gati në të rrëzuar. Pjetër Gjokaj, i madhi i tyre, e futi gjindjen e vet nëpër kasolle të bagëtisë e tha:

— Vjen pranvera e Gjokajt e ngrenë prapë kullën...

Dhe aty qëndruan. Burrat e tyre zbrisnin poshtë dhe i jepnin ndihmë fshatit. Po ndihmë nuk i kërkonin. Një ditë Lika u tha:

— Ju Gjokajt do të zbrisni poshtë, në fshat. Mja: më me egërsirat e malit.

Të katër burrat qëndronin në këmbë të heshtur e dëgjonin kryetarin e pushtetit. Më në fund njëri prej tyre u përgjegj:

— Oj, Like... Ti e di se me kësosh punë merret vetëm tata.

Dhe Lika shkoi e bisedoi me Pjetër Gjokën. Po ky s'pranoi. Lika shkoi sërish e prapë Pjetri s'pranoi. Tani ai bashkë me Verën do shkonte prapë në kullë të Gjokajve. Kryetari i pushtetit i gjatë, i heshtur, ecte përpara. Vajza pa kokën e vogël të tij, që qëndronte mbi atë

qafë të derdhur dhe i kujtohej përsëri kryet e një statuje. Të dy ata iu ngjitën malit të heshtur e të menduar. Dhe mendonin një gjë: «A do të vijnë ndihmat sot?» Vera ja rrëfeu kryetarit të pushtetit bisedën që pati me fshatarët. Ai e dëgjoi i heshtur. Nuk ja preu asnjëherë fjalën. Vetëm kur vajza mbaroi, i ftohtë, pa lëvizur asnjë muskul të fytyrës, kryetari i pushtetit tha: — Sikur u shpejtove... inxhinierë...

Për herë të parë, pas aq ditësh, Vera e dëgjoi atë t'i thërriste «inxhinierë». Ajo u pre në fytyrë.

— Pse? — tha... dhe ndjeu se si buza e poshtme iu drodh. Goja iu muar. — Pse? — tha — ata vetë telefonuan mbrëmë...

— Mbrëmë... po ata s'kanë menduar këtë mot... kurse fshatarët... E di ti ç'do të thotë për ta t'u thuar: «Sot do të vijnë?» Ti për ta je... — Po s'e mbaroi dot fjalën.

— Do të vijnë — i tha Vera duke e shikuar në sy. Po edhe atëhere ajo ndjeu buzën e poshtme t'i dridhej. Më parë s'i kishte ndodhur kjo. Ata qëndronin karshi njëri-tjetrit. Kryetari i pushtetit ishte më i gjatë se vajza dhe në çastin që ajo tha: «Do të vijnë», koka e tij e vogël u ul poshtë dhe sytë e zezë e të lodhur u mbyllën. Dhe s'foli më. Ata u nisën për në kullën e Gjokajve. Tani Lika ecte përpara, me atë trupin e gjatë pakëz të përkulur në të përperjetë. Vera, duke tërhequr me zor çizmet e llastikta e të rënda, vente pas. Ashtu të heshtur e të menduar ata iu ngjitën malit.

— O Pjetër!

Kryetari i pushtetit u ndal në vend. Vuri në gojë duart hinkë e thirri prapë:

— O Pjeeetër...

Edhe kësaj radhe kurrkush s'u përgjegj.

— O Pjeeetër i gjooookaaajve...

— Ohohooo... — Erdhi një ushtimë nga mali.

— Lidhi qentë — thirri kryetari. — Eja — i tha Verës, pa kthyer kokën pas të shihte vajzën. Ata u nisën. Verës iu duk prapë sikur jetonte një ëndërr. Për

ata malësorë ajo kishte dëgjuar të flitej e kishte lexuar. Veç kurrë s'i kishte shkuar në mend se, një ditë, vetë ajo do të mbante mbi shpatullat e saj një pjesë të rëndë të jetës së tyre.

— Qenka vetë Pjetri — tha Lika ngadalë. Vajza nguli shikimin përpara nëpër mjergull. Atëhere ajo pa se si drejt tyre po vinte një malësor i madh i mbështjellë në një shark të zi. Malësori ecte dhe këmbët e tij shkelnin mbi tokë disi të përkulura përpara. Tek e pa ashtu, vajzës iu kujtua ariu. Ecja e malësorit ishte me të vërtetë ecje e një ariu të madh e të rëndë.

— Tungjatjeta, Pjetër — i thirri Lika.

— Mirë se ardhët.

Burrat, duke përpjekur kryet, u përshëndoshën.

— Kjo është inxhinierja...

— Mirë se e ka pru fati në kullën tonë.

Pjetri u përshëndosh edhe me vajzën. Pastaj, i heshtur, ai u kthye pas dhe u priu miqve. Vera shihte mbi borë gjurmët e tij, që mbeteshin si putra ariu. U dëgjuan të lehura, pastaj dy qen të mëdhenj u dolën përpara. Kafshët dëgjuan zërin e të zotit, që iu gërmuq e u qetuan. Po njerëzve të huaj nuk iu ndanë. I shoqëronin ata duke rendur pas e përpara nëpër borë. Vera po shihte qentë e fuqishëm, që rendnin sa andej-këndeje me bishtin përpjetë, kur para saj doli një kasolle e ulët, e mbuluar thujse e tëra në botë. Malësori me sharkun e zi u ul gati përgjysmë dhe hyri brenda. Pas tij hyri Lika dhe Vera. Brenda ishte errët dhe ata, që hynë, nuk panë gjë. Vetëm ngadalë shquan në mes të kasolles zjarrin. Ishte një goxha prush. Duke u afruar aty, Vera pa një tufë fëmijësh e grash, që u ngritën në këmbë e, duke u murmuritur mirëseardhjen, u mblodhën anash.

— Urdhëroni... — Pjetri u ra me këmbë shqembeve pranë zjarrit, për t'i rregulluar më mirë; pastaj vetë u ul mbi një lëkurë dashi. Pas tij ngrihej një tra i madh e plaku u mbështet në të.

— Eh, po si jeni? — pyeti të ardhurit.

-- Mirë. Nga i ke burrat, o Pjetër? — e pyeti Lika.

— Na ka humbur një dreq mushke, e shkuan në mal ta kërkojnë. Kanë që në mëngjes... A thua ta ketë çarë bisha, o Lika?

— Mot i keq është...

Pjetri nxori nga xhepi një kuti të madhe duhani dhe ja hodhi përpara kryetarit të pushtetit.

— Ndize — tha.

Tani sytë e Verës u mësuan në terrin e kasolles. Ajo ishte një kasolle e ulët, po e gjerë dhe shumë e gjatë. Dukej që nga fundi kishte kafshë të lidhura, sepse prej andej vinte një erë e ngrohtë plehu. Nja tre a katër gra rrinin në këmbë dhe rreth tyre një turmë e vërtetë fëmijsh. Ata shihnin miqtë dhe heshtnin.

— Le të ngrohen fëmijët... — u tha Lika duke dredhur cigaren.

— Gjithë ditën aty, rreth zjarrit janë... — Gruaja, që foli, erdhi dhe e para u përshëndosh me miqtë. Pas saj u përshëndoshën edhe gratë e tjera. Vera përpiqej të shquante fytyrat e tyre, por nuk mundte. Zjarri digjej prush dhe, në këmbë, siç ishin, gratë qëndronin në gjysmëterr.

Pjetri i Gjokajve e merrte me mend, pse kishte vajtur kryetari i pushtetit. Sapo dëgjoi zërin e tij ta thërriste e pastaj, kur mësoi se ajo cucë na qenkej «inxhinerja», malësori e kuptoi përse kishte vajtur edhe asaj radhe Lika. Po ajo ishte punë e kotë. Gjokajt ishin njerëz të maleve. Ai vetë, Pjetri, atje kish lindur dhe atje ishte rritur, dhe atje do t'i mbyllte sytë. Seç do të bënin të tjerët pas tij, ajo ishte punë e tyre.

Gruaja nxori para miqve filxhanet e kafesë. Pastaj ajo ja dha Pjetrit në dorë të vetin.

— Merre, gjysh...

Vera pa pëllëmbën e madhe të plakut të hapët mbi të cilën qëndronte filxhani i bardhë.

— Eh, po... për hair, o Pjetër. — Koka e vogël e kryetarit të pushtetit u ngrit dhe ai shikoi plakun në

sy. — Për hair — i tha. — Sot fshati hapi themelet e shtëpisë së re të Gjokajve...

Përnjëherësh në kasollë ra heshtje e ftohtë, e akullt, dhe nëpërmjet shikimeve të të gjithëve ajo heshtje vetë erdhi e u mblodh aty tek ai malësor plak i kredhur në sharkun e zi, me një feste të madhe në kokën e i kumbisur në tra të kasolles, me gjurin e majtë nën këmbën e djathtë, të nxjerrë përpara mbi lëkurën e bardhë të dashit. Në pëllëmbë ai mbante filxhanin e kafesë. Thua sikur nuk merrte as frymë. Gjithshka në të kishte ngrirë. Të dy malësorët shihnin njëri-tjetrin në sy dhe heshtnin.

— Kur kështu... — foli më në fund plaku.

Ishte një zë i ardhur si prej thellësive të dheut ai që pyeste.

— Sot — tha Lika.

Themelet e kullës së Gjokajve u hapën? — Malësori fliste si në kllapi, përçart.

— Po — tha Lika. — Për hair e ta trashëgoni, o Pjetër i Gjokajve. — Po ndërkohë gruaja, që u kishte çuar kafënë, u ul dhe përnjëherësh e mori filxhanin nga pëllëmba e hapur e malësorit plak. Kryetari i pushtetit e kuptoi se gruaja kishte frikë mos kafeja derdhej nga dora e gjyshit dhe kjo s'do të ishte shenjë e mirë. Lika qeshi dhe vetë ngriti filxhanin e filloi të pinte.

— Shtëpia juaj do të jetë fare pranë shkollës. — Vetëm tani foli Vera. Ajo ishte ulur mbi shkamb dhe kishte zgjatur drejt prushit puq të dy këmbët e veta. Llastiku i çizmeve ishte nxehur dhe vajza ndjente se si ngadalë po i skuqeshin kërcinjtë.

— Afër shkollës — tha ajo, duke shikuar në sy malësorin. Edhe dyqani është aty. Edhe kryesia e kooperativës...

Malësori dëgjonte si nëpër tym. Ai kishte menduar se Lika, si herë të tjera, kish vajtur bashkë me inxhinieren që t'i thoshte: «Edhe ju duhet të zbrisni poshtë...». Atëhere ai, Pjetri i Gjokajve, do t'i përgjigjej: «Ti e di... ne jemi njerëz mali.. Ne s'bëjmë dot

atje...». Po Lika i tha: «Themelet janë hapur...» Dhe tani me mendtë e vet malësori shihte nëpër borë e baltë themelet e shtëpisë së re. Po atje ku Gjokajt hapin themele, ngrihet kulla. Dhe ai, Pjetri, ai gjyshi 78-vjeçar, as mund t'i mallëkonte e as mund t'i braktiste ato. Themelet ishin hapur. Kulla duhej ngritur. Ndryshe... ndryshe...» Themelet e mbetura janë varr i hapur», kish dëgjuar ai dikur të thoshin. Një paragjykim i vjetër erdh e u mblodh në kokë të malësorit. Për herë të parë ai burrë ndjeu frikën t'i rrënoqethte trupin. Themelet ishin truar për kullën e Gjokajve? Dhe sikur ajo të mos ngrihej, kushedi se ç'fatkeqësi, ç'gjëmë mund ta priste fisin e tij...

— Atje jeni pranë njerëzve — thoshte Vera. — Në fshat do të vijë drita elektrike, do të vijë udha... Kurse këtu jeni larg... shumë larg...

Pjetri ndjente vajzën që fliste, po vetë ai s'po dëgjonte asgjë; ai mendonte se themelet ishin hapur dhe kishte frikë t'i braktiste.

— Shtëpinë do t'jua ngremë sipas planit — thoshte Vera. — Për katër kurorat...

— Vetëm mos na ndani njeri me njeri... — Ky ishte një zë i dobët; lutës, gati i padëgjueshëm. — Sa të rroj unë... të paktën sa të rroj unë... mos na ndani nga njëri-tjetri... — Kështu fliste vetë heshtja, terri i kasollës.

— Jo... pse? — E pyeti vajza. — Pse t'ju ndajmë?

— Nuse, nëm kafënë...

Gruaja vuri në pëllëmbë të gjyshit filxhanin e kafesë dhe diçka i tha shpejt e shpejt në vesh. Një murmurisje e gëzuar u ndie në errësirën nga ana e grave dhe e fëmijve. Kurse plaku me pëllëmbën e dorës i ra shputë veshit të tij të majtë. Ai ishte një vesh i madh leshtor. Po kryet e malësorit ishte një kokë e zakonitë. Kishte një ballë të prerë, sy të vegjël. Dhe, me gjithë pleqërinë e vet, ai s'mbante mustaqe.

— Ndryshuan kohët, o Like...

— Ndryshuan.

— Ajo ishte jetë e vjetër — tha Vera.

Plaku mblodhi vetullat. Shikoi vajzën dhe u mat diçka të thoshte. Po heshti. Ashtu i heshtur, ai u ngrit dhe u drejtua nga dera e kasollës. Sharku i zi mbeti aty në tokë. Duke u përkulur përgjysmë, Pjetri i Gjokajve do li përjashta. Ngadalë shkoi drejt kullës së she-mbur. Një pjesë e mureve ishin mbuluar prej bore, kurse pjesa tjetër qëndronte ende në këmbë. Duke shkuar pranë tyre, plaku sikur ndjeu erën e maleve të fliste. Ai mbajti vesh. Ata ishin zëra të njohur për të. Të largët, gati të harruar, po prapë të njohur. Fliste gjyshi i tij, babai, nëna, vëllezërit; dëgjoheshin këngë, krisma pushkësh, dëgjoheshin vaje. Dhe midis tyre tingëllonte zëri i atij, i Pjetrit të Gjokajve, që herë fliste, herë qeshte, herë urdhëronte, herë kanosej... «Pse qenka e vjetër kjo botë,» mendoi. Në kokë i gjëmonin zërat e largët, po të njohur. Dhe i sillnin me një shpejtësi të çuditshme pranë, fare pranë, gjithë jetën e tij të shkuar. «Pse qenka e vjetër kjo?» murmuriti me vete malësori. Dhe u ul mbi një gur të mureve të she-mbur. «Kjo jetë jam unë...» tha «babai im, nëna ime... vëllezërit e vranë... jam unë... Dhe unë mund të jem plak, po pse qenkam i vjetër?» Me pëllëmbën e madhe ai mbuloi fytyrën e tij. Atë çast vetja iu duk si një shkëmb i shkullur prej vendi, që rrokullisej malit poshtë. Ashtu do të rrokullisej edhe ai, Pjetri i Gjokajve.

— Të keqen... folë ti... ti folë... Se ti je mike dhe ty nuk ta prish dot tata — tha gruaja, duke rënë në dy duart e saj mbi sup të Verës dhe duke u përkulur mbi të. Gratë e fëmijët ishin mbledhur tani rreth zjarrit dhe Vera po i pyette në venë në shkollë, apo jo...

Dera e kasolles u zu. Njëpër të, i heshtur, hyri malësori. Duke ecur ngadalë, me këmbët të përthyera, ai erdhi e u ul në vendin e vet.

— Ne, moj cucë, — i tha Verës — këtu kemi jetuar dhe kemi luftuar... Dhe as kemi jetuar e as kemi luftuar keq... Si thua ti, Like?

— Jo, besa... — Kryetari i pushtetit foli pa ngritur sytë prej prushit të zjarrit.

— Kush janë më trima, o gjysh, — tha Vera — Gjokajt e parë, apo këta Gjokajt e vocërr?... — dhe vajza hapi krahun e tregoi fëmijët rreth zjarrit. Pastaj me ata krahë ajo mbështolli këmbët e veta. Kokën e vendosi mbi gjunjë. Ashtu ajo po shikonte plakun në sy.

— Për nder... s'di ça të them... — tha malësori.

— Edhe këta janë Gjokajt... dhe duhet të luftojnë...

— Po, në qoftë se duhet... — Vera priste mos në sytë e plakut shkrepëtinte ndonjë ngazëllim i brendshëm krenarie, si zakonisht u shkrepëtin malësorëve. Po ai shikonte njëloj dhe i heshtur.

— Në qoftë se duhet... — tha Vera, duke përsëritur fjalët e malësorit. — Këta do të luftojnë — tha — sepse Gjokajt do të jetojnë... Edhe pas jush do të jetojnë... Dhe jeta është luftë.

— Ashtu është... — ishte gruaja, ajo që foli. Ajo qëndronte aty, në këmbë, pas vajzës së huaj, që fliste.

— Po me se do të luftojnë këta? — Vera tregoi me kokë vetë fëmijët, që heshtnin e dëgjonin rreth zjarrit, aty në mes të kasolles së errët.

— Me se? — Për herë të parë Pjetri i Gjokajve geshi. — Po lufta, moj cucë, me pushkë bëhet — tha dhe zgjati dorën e mori kutinë e duhanit mbi lëkurë të dashit. Biseda për luftën sikur e futi në botën e vet. Dhe malësori sikur po çlirohej nga vetëvetja.

— Lufta bëhet me pushkë — tha Vera, — po këta... Gjokajt e vegjël, kur të rriten nuk do të luftojnë vetëm këtu në mal, të strukur pas shkëmbinjve... ata do të luftojnë, p.sh., me detin dhe duhet ta mundin; do të luftojnë me qiellin dhe duhet ta mundin... Po që t'i mundin, duhet të dinë, të mësojnë. Shkolla, kultura është armë, o gjysh, ashtu si është edhe pushka... Armiku i Gjokajve sot nuk është fisi i Bodinakajve. Lufta sot është e madhe... Dhe ne do t'jua ngremë shtëpinë atje, pranë shkollës, ne s'mund t'i lëmë këta këtu.

sepse nuk duam kurrë, që në luftë Gjokajt të munden.

Koka e vogël e kryetarit të pushtetit u kthye e shikoi Verën. Vajza fliste ngadalë e shikonte nga malësori. Ky kishte marrë në duart e veta kutinë e duhanit, e kishte hapur, por s'po e dridhte. Likja u habit. Ai as që kishte menduar se «inxhinierja» do të mund t'i fliste kështu Pjetrit të Gjokajve. Kur e kish sjellë këtu, kish menduar se ajo do të fliste ndryshe dhe jo ashtu. Ku kish vajtur dhe e kish gjetur! Lika s'ja hiqte sytë vajzës. Ajo e kishte goditur malësorin atje ku duhej. Ai ishte luftëtar dhe për luftën i duhej folur. Dhe «që të mos munden Gjokajt», Pjetri rrokullisej me gjithë shkëmbinjtë e maleve poshtë.

— Ne po shkojmë — tha Lika papritur.

— Daleni... — Gruaja, që rrinte pas Verës, hapi krahët. — Ku do të shkoni pa ngrënë?

— Një herë tjetër...

Kryetari i pushtetit u ngrit. Pas tij u çua edhe Vera. Pjetri i përcolli miqtë gjer jashtë dhe pastaj, i heshtur, u kthye në kasolle. Ngadalë malësori hyri brenda. Iu afrua zjarrit. Në këmbë, siç ishte, zgjati dorën te trari dhe pastaj mbështeti gjithë trupin e vet në të. Mbylli sytë. Vetën e ndjente fare të zbrazët. Diçka e madhe, e thellë kishte humbur në të dhe tani atij sikur nuk i mjaftonte as vetja. Ndjente se nuk po ngopej dot me frymë. Hapi sytë dhe u shkëput prej trarit. Duke ecur ngadalë, u fut në terr të kasolles. Te cepi i saj, viçi i lidhur hante lëpushka. Pjetri zgjati dorën dhe e kapi atë prej brirësh. Ishin një palë brirë të vegjël. Duke shkuar gishtërinjtë nëpër ta, Pjetri preku në fund të tyre një si kurorë qimesh. Pastaj me pëllëmbën e vet i fërkoj viçit kokën, qafën, gjoksin...

— Nuse, — thirri nëpër errësirë — nëm thikën...

Zgjidhi litarin dhe e nxori viçin prej kasolles. Te dera nusja i dha thikën dhe i hodhi përsipër sharkun e zi.

— Shko, gjysh... shko, balash... — tha ajo me zë të ulët e me frymë të zënë.

— Vërnî kazanin dhe ujët... sonte do të gatujmë për vullnetarët...

Malësori u nis për në Seb. Pas tij vente balashi. Kafsha shkëlte mbi borë, duke përtypur akoma një fije lëpushkë. Tek zbriste, malësori dëgjonte hapat e vëçit, po s'e kthente kokën pas. Nuk donte të shihte demin e urtë, bojë kafe me një njollë të bardhë në ballë dhe rreth e qark syrit të djathtë. Ngadalë Pjetri i Gjokajve zbriste prej malit dhe vëçi i vente pas i bindur.

Te ish-shkolla e fshatit ai njohu përnjëherësh themelet e porsahapura. Binte borë. Ishte drekë. Aty në gërmadha s'kishte njeri. Njerëzit pushonin. Malësori kërkoi me sy dhe gjeti një gur të madh buzë hendekut të hapur. Aty e lidhi balashin. Kokën e kafshës e uli gati të puqur me gurin. Nxori thikën. Plaku u çudit me veten e vet: dora nuk i dridhej. Në veshët e tij akoma dëgjohej zëri i ulët e i shpejtë i nuses: «Shko, gjysh... shko, balash...». Duke dëgjuar atë zë, ai e shkoi dorën në ballë të demit, atje ku ishte ajo njolla e bardhë, pastaj në syrin e djathtë. Qerpikët e trembur të kafshës prekën gishtin e tij, po malësori s'e uli kokën. Shkoi pëllëmbën në bri të balashit dhe kërkoi me gishtërinj atë kurorën e kokës. Aty ai vuri majën e mprehtë të thikës. Dhe goditi. Vëçi kërcëu pas. Po thika u fut më thellë në zverk të tij. Atëhere kafsha sikur u lëkund e tëra. Përsëri thika goditi. Një pëllitje e zgjatur, e frikësuar, e këputur u dëgjua në fshat. Pjetri ndjeu dorën t'i lagej me gjak të ngrohtë. «Kurban kullës së Gjokajve» murmuriti. Balashi shpërtheu këmbët e ra më gjunjë mbi borë. Thika përsëri goditi dhe u fut e tëra në zverk të kafshës. Atëhere vëçi u shtri mbi tokë, duke zgjatur qafën përpara. Pjetri hoqi thikën dhe shikoi vëçin të shtrirë mbi borë. Kafsha e shihte të zotin me atë synë e madh, të kaltër, me atë njollën e bardhë për qark. Ajo s'kishte ngordhur akoma. Malësori qëndroi një copë herë mbi të. Pastaj u nis për në mal. Kryet s'e ktheu pas.

Lajmi i kurbanit u përhap në gjithë fshatin. Nje-

rëzit vajtën ta shihnin. Lika pa Verën pranë tij të verdhë e të zbetë. Ajo shikonte e heshtur viçin e therur. Midis asaj turme, përherë të parë kryetari i pushtetit rrinte fare pranë vajzës dhe e shikonte me syrin përherë hetues të fshatarëve... Duke e parë ashtu të zbetë para atij viçi të therur, kryetari i pushtetit u përkul mbi Verën dhe deshi t'i thoshte diçka, sikur t'i fliste vetëvetes, por kur iu afrua te veshi, ai i pëshpëriti vetëm:

— Ky është kurbani i fundit i Pjetrit të Gjokajve.

Vera shihte atë synë e hapur, të ngrirë, të viçit me atë njollën e bardhë përreth dhe ndjente se diçka po i pështjellohej. Ajo u largua prej andej. E, duke shikuar mbi borë, dalloi gjurmët e malësorit, që ecte me këmbët disi të përthyera përpara. Ato ngatërroheshin midis gjurmëve të viçit. Asaj iu kujtuan përsëri putrat e ariut. Dhe i erdhi për të qarë. Mori udhën e fshatit. E vetmë, e heshtur, ecte mes për mes themeleve, çadrave, kasolleve. Dhe ngado para saj dilte ai syri i ngrirë, i hapët, i madh i viçit.

Shoferi u zgjat e shikoi përpara: udha s'dukej më. Borë. Vetëm borë. Gjékundi asnjë shenjë rruge. Po Skoda vazhdonte të ecte ngadalë. Rrotat kridheshin e gati humbisnin në shtresën e trashë të borës. Shoferi u tremb. Me atë mjergull, që s'të linte të shihje veçse disa metra larg, me ato fqolla bore, mbi të sikur binte tani edhe ajo ndjenjë e ftohtë dhe e trishtuar vetëmie. Në atë fushë të vogël malore, midis tufanit, ai ishte fare vetëm, kurse xhadeja ishte zhdukur diku nën borë. Maqina vazhdonte të ecte dhe shoferi e drejtonte me hamendje. Nga njëri çast në tjetrin kamioni mund të vi-thisej në ndonjë kanal apo humnerë. Nuk mund të udhëtonte më. Shoferi stopoi. I palëvizur, qëndronte aty në timon. Ishte i vetëm përballë atij tufani, që s'kish-te mbarim. Nuk shikonte dot, veçse disa metra larg. Shkoi dorën mbi mjekrën e parruar. Gishti i çarë i

dhembë. Ai shau nëpër dhembë dhe hapi derën e kabines. U hodh në tokë. Këmbët e tij të shkurtëra u krodhën gjer mbi gju në dëborë. Duke ecur ashtu, ai shkoi pas kamionit. I ra me majë të këpucës shtresës së borës të shtypur nga zinxhirët. Hapi një copë vend. Gjer atje Skoda kishte ecur mbi xhade. Megjithëse me hamendje, ai s'e kishte humbur udhën. U kthye pas e qëndroi përsëri pranë motorit. Ky buçiste ngadalë. Shoferi nguli shikimin përpara. Borë. Vetëm borë. Udhë s'shihej gjëkund. Atëhere Kujtimi u nis. Bora i arrinte gjer mbi gju. Ai ecte duke shtrirë mbi të sa mundte hapin e vet. Udhë s'shihej gjëkund. Ai shtrëngoi në dorë jakën e xhakëtës. I vetëm në mes të borës, në mes të tufanit. Ecte dhe fusha malore gjithnjë hapej përpara tij. Fqollat e borës i binin mbi fytyrë. Era e mjergulla i merrnin frymën. Ai kërkonte me sy xhadenë, ndonjë shenjë të saj. Asgjë. Vetëm borë. Në mes të saj, ai ecte i përpirë nga një mendim: «Nga shkon udha?». Gjëkund.

Ktheu kokën pas. Skoda nuk shihej më. Vetëm deti i bardhë, pa mbarim, i borës, shtrihej e lëvizte së bashku me të. Këmbët mezi i tërhiqte, ndërsa i dukej sikur ecte shpejt. Pas mbeteshin gjurmët e tij. Zgjateshin e zgjateshin nëpër atë bardhësi. Ktheu kokën nga e djathta. Diçka iu duk, që ngrihej mbi sipërfaqen e borës. U drejtua dhe shkoi andej. Kur u avit, shkundi dunën e borës me dorë. Ishte gur. Ai zbuloi borën rreth tij: gur që tregonte udhën. E kish gjetur. Më në fund e kish gjetur. Udhë kaluakej andej. I lodhur e i këputur, u ul mbi atë gur. Fshiu me pëllëmbë ballin e djerritur dhe shikoi tej në drejtim të gurit. Njëri pas tjetrit kulmet e gurëve ngriheshin nëpër shtresën e borës, që, me sa dukej, sa vende dhe bëhej më e pakët asaj ane. Duke shikuar ashtu, shoferi sikur ngriu në vend: nëpër mjergull lëviznin ujçër. I heshtur, Kujtimi ndiqte me sy bishat, që lëviznin në borë. S'dinte ç'të bënte. Të luante prej vendit, kishte frikë mos e pikasnin. Ndjennte se po i mbarohej firoma në kraharor. Ai ndiqte me sy

tufën e bishave. Ato sa venin largoheshin. Duket s'e kishin parë. Apo ndofta ishin trembur prej maqinës? Kujtimi u ngrit. Shkundi me dorë fqollat e borës, që i kishin ngrirë ndër flokë dhe u nis shpejt drejt Skodës. Kur iu afrua maqinës, s'dëgjoj asnjë zhurmë. «Motori qenka fikur!» i vetëtimi përnjëherësh në kokë mendimi. Qëndroi pa lëvizur në mes të borës. Mbajti vesh: motori s'punonte. «Bobo!» i shpëtoi nga buzët. Moti ngado ishte nxirë, kurse mbrëmja po binte shpejt. Ai hyri në kabinë dhe ndezi çelësin. Asgjë. Shoferi zbriti poshtë. Hapi kovën dhe filloi të kontrollonte në vinte apo jo nafta. Kur erdhi nafta, ai hyri përsëri në kabinë. Shkeli butonin. Asgjë. Skoda dergjej në mes të atij tufani. Asnjëherë atij s'i kishte ndodhur kjo. «Uh!» shoferi përplasi pëllëmbën mbi timon. «Po tani?!» thirrri i dëshpëruar e ngriti kryet. Njëpër borë gërvishteshin e shkonin tutje gjurmët e tij. Në drejtim të tyre ai mendoj të ngiste kamionin. Po ky tani dergjej i palëvizur në mes të borës, në mes të asaj fushe të vogël malore. Kujtimi pa motorin të hapët dhe iu duk si një zgavër e hapur në trupin e tij. Edhe Skoda ashtu iu duk, si një pjesë e trupit, që s'i bindej më. «Uh!» shoferi prapë goditi mbi timon. Dita po ngrysej. Të kishite udhëtuar edhe ca. Ndofta në mbarim të asaj fushe, pas asaj kthese malore, do të shihte më në fund atë «urën e madhe të drunjtë mbi lumë», për të cilën i kishte folur ai njeriu, me ballin katror të kredhur në kokore. Ai qëndronte në mes të borës e kthehej andej nga shkonte Skoda. «Udha është e gjatë, e vështirë... po atje natën bagëtia blegërijnë, si njerëz...». Shoferi kërcëu në tokë. I përkulur i tëri mbi motor, duke u dridhur si në ethe, filloi të nxirrte ajrin e pompës. Pastaj e provoi... Skoda u lëkund duke buçitur e tëra. Ajo ishte një buçitje e shpejtë, konvulsive. Shoferi i dha gaz. Motori hungriti. Gjithshka në trupin e shoferit u drodh. Shpejt ai mbylli kovën e motorit, hipi në kabinë; uli frenat. Skoda lëvizi. Të lodhura, të fuqishme, duart e Kujtimit dridheshin në timon, po Skoda

ecte ngadalë nëpër ato gjurmë njeriu, që shtriheshin mbi borë.

Kujtimi s'dinte gjë, po ashtu si ky drejtonte maqinën nëpër gjurmët e veta, edhe autokolona e kamionave, që vinte pas, ecte nëpër gjurmë të Skodës. Duke gjetur udhën të çarë, maqinat me shpejtësi fugonin për Seb. Shoferi i kamionit të parë shihte se si bora shtej mbi atë zbrazësirë që sapo kishin çarë, në shtresën e trashë, zinxhirët e Skodës. Nëpër ato ai drejtonte kamionin. Pas tij vinin të tjerët. Zhurma e metaltë e tyre përhapej ngado e pastaj thithej prej borës. Mbrëmja po binte. Kamionat, megjithëse ishin nisur më vonë, nëpër udhën e çarë fugonin drejt Seb. Vullnetarët mbi ta, nën mushama dhe xhybet e ngrohta, bisedonin, qeshnin, këndonin. Herë pas here hidhnin shikimin në hapësirë. Ku ishte Seb? Njerëzit sikur e ndjenin se fshati po afrohej.

Në spondin e karrocërisë së kamionit të dytë, vullnetari me flokë të verdhë kishte vendosur kokën mbi shpatull të vullnetares kameriere. Aroma e trupit dhe e flokëve të saj qëndronte e përhershme në frymëmarrjen e tij. Bashkë me vullnetarët e tjerë edhe ata kishin qeshur e kishin kënduar gjatë atij udhëtimit. Tani, të mënduar, pranë njëri-tjetrit, po rrinin aty. Ai lëvizti dhe afroi gjer afër qafës së saj kokën e vet. Ajo ndjeu ngrohtësinë e frymës së tij e, duke u zgjatur, iu afrua më pranë. Atëhere ai e puthi ngadalë në qafë. Vajza nuk lëvizti prej vendit. Vazhdonte të shihte kamionat, që vinin pas, po ndjeu sesi ajo e puthur e ngrohtë i kaloi nëpër gjithë trupin. Dhe ajo u drodh e tëra. Do të dëshëronte të zgjatte prapë qafën në buzët e tij, por u përmbajt. Vullnetari flokëverdhtë kishte vendosur kokën e vet mbi të dhe ndjente erën e flokëve, të trupit, erën e ngrohtësisë së saj. Dhe mendonte atë fytyrën e hequr, me gojë të vogël, me atë hundë majuce të ngjitur si me dorë. Tani ai s'mund të kuptonte se ç'fytyrë tjetër mund të kishte dashuria e tij

e parë. I kalonin në mend fytyrat e vajzave që kishte njohur dhe me të cilat ishte shoqëruar. Njëra me sy të mëdhenj të zez, me qerpikë të dendur. Ata sy pyetës, kërkonjës, binin mbi të dhe ashtu hapeshin e hapeshin; tjetra me një fytyrë esmere, elegante, po të ftohtë; dikush bjonde, me flokë të verdhë, që i mbulonin supet e vogla femërore... Ai i kujtonte të gjitha ato fytyra dhe i kuptonte se dashuria e tij e parë nuk mund të kishte veçse atë fytyrë vullnetareje, të papërcaktuar mirë, me atë hundë të vogël, majuce. Ajo fytyrë s'kishte asgjë të veçantë, po, duke e shikuar tani, ai e ndjente se dashuria e tij, e lindur në ato ditë të ftohta dhjetori, midis gërmadhëve të tërmetit, s'mund të kish-te veçse atë fytyrë. Ai ndjente aromën e qafës së saj, ngrohtësinë e saj dhe shihte kamionat, që njëri pas tjetrit, me uturimë, përshkonin udhën malore.

Shoferi i kamionit të parë ndiqte me sy, mbi borë, gjurmët e zinxhirëve të Skodës dhe drejtonte kamionin nëpër ato gjurmë. Mendimi se dikush para tij kishte çarë udhën e bënte atë të shtonte shpejtësinë e kamionit dhe, pas tij, të të gjithë autokolonës. Ndofta diku ai do ta arrinte maqinën, që ecte para tyre. Shoferi hidhte shikimin thellë përpara, por s'shihte asgjë. Mjergulla ishte e dendur dhe asnjë maqinë nuk dukej gjëkund. Kurse aty përpara tij gjurmët e zinxhirëve shtriheshin e zgjateshin mbi xhade. Përnjëherësh shoferi dalloj gjurmë njeriu. Herë-herë ato humbisnin nëpër vijëza të zinxhirëve, herë-herë veçoheshin dhe zgjateshin nëpër borë. Pastaj gjurmët e njeriut shtriheshin krahas gjurmëve të rrotave të maqinës. Shoferi shikoi rreth e qark. Fusha e vogël malore shtrihej e mbushur ngado me borë. Shoferi hapi derën e tij dhe u zgjat jashtë. Xhadeja s'shihej gjëkund. Vetëm gjurmët e Skodës shtriheshin para tij.

— I vetëm — i tha nëpër dhëmbë njeriut, që qëndronte bri tij, — i vetëm ai ka kërkuar udhën.

Askush s'bëzajtj. Shoferi u fut brenda. Dhe me mend të tij hetonte atë tjetrin, që «i vetëm ka kërkuar udhën» nëpër tufan.

Çfarë s'mund të ndodhë me ne shoferët! Për herë në udhëtim. Midis njerëzve. Njëpër vende të ndryshme. Dhe ngado që shkon, ti mbart me vete edhe pjesë të atyre të tjerëve. Ti ndofta s'e di, po dhe ata të kujtojnë, edhe ata ndofta janë me ty. Kurse ti gjithnjë je në udhëtim. Drejt rrugëve të reja. Kujtimi pa nga larg, se xhadeja shkonte nëpër një thepisje mali. Nën të, rrafsh priste bregu i lumit. Aty bora, me sa duket, nuk zinte dhe rrotat e Skodës herë pas here përplaseshin nëpër gurë të shkëmbinjve, që ishin shtruar në udhë. Papritur shoferit iu kujtua infermieri, me atë të çarë si prej theke të mprehtë në fytyrë. Ku ishte tani ai? Po plaku? Atij iu kujtua shiu, asfaltet dhe plaku që kish mbetur në këmbë atje në mes të atij qyteti të vogël. «Eh, ne shoferët! Gjithnjë shkojmë drejt njerëzve dhe gjithnjë ndahemi prej tyre. Dhe para nesh shtrihen udhët. Zgjaten, si krahë grash të dashura. Na thërrasin. Dhe ne shkojmë drejt tyre». Në atë thepisje xhadeja kalonte buzë humnerës. Përposh gjëmonte lumi. I turbullt, ai derdhej nëpër atë mbrëmje të ftohtë. Kujtimi ndërroi marshet e shkeli gazin. Skoda hungroi. Diçka kërkëlliti përposh dhe shoferi ndjeu se atje xhadeja ishte mbuluar në kallkan. Ai nuk i hiqte sytë majës së asaj të përpjete. Duart i dridheshin në timon. Po ai shikonte përpara udhën të mbuluar në akull. «Çfarë s'mund të ndodhë me ne shoferët!» mendonte. Nga e djathta gremina dhe thellë Drini i turbullt, pastaj Skoda dhe nafta, që nuk i shkonte mirë. Po të mbetesh maqina atje frenat nuk do ta mbanin dot. Atij iu kujtua ai kamioni i ngarkuar me qyngjet e ujësjellësit, pastaj «Arusha» e Lecit, shoferi trupmadh, Ndreka, Shaga. «Ku janë ata tani?» Skoda po i ngjitej të përpjetës. Kujtimi ndjente duart e tij që dridheshin, shpatullat, pastaj trupin... «Ku janë ata tani?» Iu duk sikur dikush e kapi prej gëmushës së flokëve dhe e tërhoqi fort. Qafa e tij u përkul si qafa e një berri. Dhe ai pa mbi vete, si nëpër errësirë, se si e shikonin ata sy të kërcyer jash-të të shoferit trupmadh. «Do të m'i sjellësh zinxhirët?»

«Do të t'i sjell...» Ai e ndjeu që e mori të gjerë kthesën, po s'mund të frenonte. S'kishte kohë. Me tërë fuqinë e preu timonin dhe shkeli gjithë gazin. Skoda fuqoi përpara. Shoferi u bë njësh me timonin. Maja kaloi. Maqina e tërë dridhej. Ai e drejtoi atë ndanë xhadesë dhe zbriti. Zemra i rrihte në kraharor. Ngadalë u kthye pas nëpër gjurmë të maqinës. Rrotat kishin rrëshqitur nëpër buzë të humnerës. Kujtimi shikoi përposh atë greminë, pastaj lumin. Drini derdhej i turbullt. I vetëm, i shkurtër, ai qëndronte aty mbi xhade dhe hidhte shikimin nëpër shtratin e lumit. Kur përnjëherësh në thellësi dalloi diçka, që nxinte në sfondin e mbrëmjes. «Ura...» murmuriti me vete. «Ura... Më në fund...»

Skoda ecte. Prej asaj maje ura dukej atje përposhtë, po udha e maqinës gjarpëronte nëpër kthesa të shumta. Aty gryka e lumit ishte e hapët. Dhe nëpër atë grykë tufani tërbohej. Udha gjarpëronte pa pushim. Shoferi mendonte urën, kur... motori u fik. Nafta nuk shkonte më. Shoferit iu duk e çuditshme ajo qetësi e përnjëherëshme që e mbuloi. Sikur diçka e domosdoshme heshti përnjëherësh në atë mbrëmje. Ndërsa Skoda vazhdonte të ecte nëpër atë të tatëpjetë. Pa frymë, Kujtimi qëndronte në timon. S'lëvizte; dhe ndjente se s'lëvizte asgjë në trupin e tij. Skoda zbriste poshtë për inercie dhe ai nuk e ndali. Shpejtësia e maqinës sa vinte e zvogëlohej. Gjithnjë më shumë. Si nëpër tym, shoferi e drejtoi atë ndanë udhës. Skoda eci ngadalë... fare ngadalë... u ndal. Shoferi e ndjeu se maqina qëndroi, po përsëri s'lëvizi prej vendi. Mbrëmja kishte rënë ngado. Ai e dinte që ura s'ishte larg. Po Skoda kishte mbetur aty. Njeriu me kokën katrore të kredhur në kokoren e leshtë i kishte thënë: «fshati mban gjysmë ore larg urës...» Kujtimi s'dinte ç'të bënte. Më në fund provoi të ndizte motorin. Asgjë. Zbriti dhe filloi të kontrollonte përsëri. Ishte e pamundur të ndizej. Mbrëmja

kishte rënë. Era e përzier me borë të grinte. Ai vetë ishte fare i rraskapitur. E dinte që ura ishte aty pranë. Gati kishte arritur. Po Skoda kishte mbetur aty. U kujtua se ashtu i shuar dhe në atë të ftohtë ujët mund të ngrinte shpejt e motori mund të pëlçiste. Kujtimi derdhi shpejt e shpejt ujët. Mbuloi motorin me kapakun dhe me këmbët, që mezi e tërhiqnin, hyri në kabinë. Tërhoqi pas derën dhe u ul në sedile. I heshtur, vuri duart në timon e shtriu këmbët përpara. «Çfarë s'mund të ndodhë me ne shoferët!» thosh me vete. Ai shihte jashtë borën, që binte dhe, i heshtur, qëndronte në kabinë. Aty do të priste. S'mund të braktiste maqinën; pastaj udhën për në fshat nuk e dinte. Kurse fshatarët sigurisht që do ta kërkonin. Dhe ai aty do t'i pritte. Ndjeu një të ftohtë të madh nëpër trup. U fut më thellë xhaketes, po motori ishte shuar. Gjithshka përreth ishte e ftohtë dhe e ngrirë. Edhe hijet e natës binin ngado të akullta. Atij iu kujtua ajo çupa në hotelin Rr. Ajo fytyra murgashe e saj. Me dy sy të mëdhenj e të errët, si nata që po binte. Ai e kishte parë atë vetëm një herë. Po ajo fytyrë kishte mbetur gjithnjë me të. Ai e kërkonte, kurse ajo largohej. Duke ndjekur e duke kërkuar atë, ai kishte gjetur të shoqen. Ai përfytyrim i largët i asaj fytyre të dashur e kishte çuar atë drejt dashurisë. Në kohën e tij fytyra e asaj çupës së hotelit Rr. u shkri dhe përpara i doli fytyra e së shoqes. E urtë. E heshtur. Pastaj djali. Kur ish nisur nuk e kish zgjuar. Foshnja kishte hapur sa gjatë gjerë këmbët topolake dhe ai nuk e kish zgjuar. As e luajti dhe as e përkëdheli. «Eh, ne shoferët. Gjithnjë kur ndodhemi larg, kujtohemi se sa pak i përkëdhelim gratë e fëmijët tanë...» Kujtimi u çudit. S'po u besonte syve të vet. Ngado xhamet e kabinës ishin veshur në një shtresë të trashë ngrice. Gjithshka rreth tij kishte ngrirë. Ai deshi të hapte derën e kabinës, po ishte e pamundur. Edhe kjo kishte ngrirë. Shoferi ndjeu se edhe këmbët po i ngrinin, trupi. Ajo shtresë e bardhë ngrice, që kishte veshur ngado xhamet, ngadalë sikur erdhi

e qëndroi aty në sytë e tij. Dhe nëpërmjet saj ai po shikonte gjithshka. Më kthjellët se zakonisht. Shikonte Skodën, që fluturonte nëpër mbrëmjen me shi; pastaj plakun, që me shaminë e madhe fshinte qafën e fytyrën e kuqërremtë. Ai ecte e largohej nëpër asfalte të qullura. Ndanë tij iu shfaq fytyra me atë të prerë si majë thike e infermierit, pastaj përnjëherësh i doli përpara shoferi trupmadh me ata sytë e tij të kërcyer jashtë. Nëpër natë ai pyeste: «E lidh dot vetë?» «E lidh?» thërriste ky, gjer në gju në pellg të ujit... Ej, ne shoferët! Përherë në udhëtimë. Dhe përherë lëmë pas pjesë të jetës sonë e marrim pjesë të jetës së të tjerëve». Nëpërmjet asaj ngrice, që, e bardhë, po trashej gjithnjë para tij, ai shihte kodrat të mbuluara me dëborë. xhadenë që shtrihej ngado. Dhe ngado i dilte përpara ai njeriu me kokën katrore të kredhur në kokoren e leshtë, pastaj fëmijët me çantat në supe, që shkonin në shkollë, gratë e ngarkuara, që largoheshin nëpër mjergull. Ato zhdukeshin, dhe vendin e tyre e zinte ajo hija me gjurin ulur mbi dhoga të karrocërisë. Shoferi ndjente erën e djersës së saj. Ustallarët. Ai mendoi të ndezte shkrepën për të parë fytyrën e atij tjetrit... Të gjitha, të gjitha ai i kishte sjellë këtu në Seb. me vete, siç kishte sjellë ato dhoga, ato çadra. Ash-tu i kishte sjellë ai ata njerëz, ato mbresa, ato kujtime duke ecur mbi ato hapësira të pafund dëbore e dashurie; i kishte sjellë ashtu vetiu, me atë zhurmën e përhershme, metalike, të Skodës. Përnjëherësh gjithshka iku nga sytë e tij. U tret në atë mugëtirë mbrëmjeje. Dhe vetëm ftohtë... ftohtë... ftohtë... Ju duk sikur dëgjoji ca zëra. Deshi të ngrihej, po ndjeu se nuk lëvizte dot. Ai pothuajse kishte ngrirë.

Kurse jashtë disa hije u varën në kabinë. Disa drita u ndezën. Të vagëlluara, ato lëviznin nëpër terr. Dikush qëllonte me grushte mbi xhamet e ngrira. «Ai njeriu me ballin katror kredhur në kokore». Qëllojnë mbi xhame dhe shoferit i duket sikur e qëllojnë në kokë. «Do t'i çosh zinxhirët? Do t'i çoj... Shkruaj, thë-

rret ky me inat... Kamioni Nr... nr... nr...» S'i kujtohet, Ai bën të lëvizë po s'mundet. Vetëm ndjen që sytë i hapen, i hapen... Jashtë qëllonë e qëllonë mbi derë. Murmuritje zërash të largët arrijnë gjer tek ai. Në kokë të tij dëgjohen klithma fëmijësh përzjerë me pëllitje bagëtish. «Natën atje bagëtia qajnë, si njerëz...» Në kokë të tij gjëmojnë bagëti e fëmijë që qajnë... qajnë... Ai i dëgjon... e, duke i dëgjuar, ashtu ndjen se po i kthjellohet mendimi. Tani i qetë ai e kupton se gjithshka që i përket atij, jetën 3-vjeçare, djalin e vogël, gruan i kishte sjellë aty i ndjellur nga ajo thirrje e shqetësuar e njerëzve dhe e kafshëve përzier, nga ajo thirrje e shqetësuar e jetës... (

Dera e kabinës u hap përnjëherësh.

— Mirë mbrëmani — Ishte Vera ajo që foli e para.

Askush s'u përgjegj.

— Mirë mbrëma.

Një çakmak i ndezur ndriçoi kabinën brenda. Dhe atëhere vajza dalloi sytë e mëdhenj, të zez të shoforit që, të hapur katërçik, binin mbi të. Po vet shoferi s'lëvizte dot.

— Oh, po ky paska ngrirë.

Kujtimi pa dy duart e vajzës që u zgjatën drejt tij.

Tirazhi 12.000 kopje

Format 78x109/32

Stash: 2204-65

Shtyp. NISH. Shtypshkronjave «MIHAL DURI»
Stabilimenti «8 NËNTORI» — Tiranë, 1970